

TÖRÖKKANIZSAI SCHULPE GYÖRGY

MUNKÁSÜGYI REFORMOK

ÁLLAMI, TÖRVÉNYHATÓSÁGI
ÉS TÁRSADALMI
SZOCIALIZMUS

I. KÖTET

ELŐSZÓ – BEVEZETÉS – LAKÁSÜGY – EGÉSZSÉGÜGY

Pozsony, 1908

A SZERZŐ SAJÁTJA

STEINER ZSIGMOND KÖNYVKERESKEDŐ BIZOMÁNYA

ELŐSZÓ.

Tde s tova két évtizede, hogy a társadalmi reformkérdésekkel foglalkozom. Beutaztam majd egész Európát, alaposan tanulmányozva mindenféle szociális intézményt, és legfőbb törekvésein állandóan odairányult, hogy erőmhöz, tehetségemhez képest én is szolgálhassam a szociális haladás magasztos ügyét. Javaslatoakat szerkesztettem és terjesztettem hazánk kormányai elé a következő fontosnál-fontosabb kérdésekről, melyekről az én indítványaim alapján és kezdeményezésem folytán lépett életbe a legtöbb idevágó intézkedés: A *munkaközvetítés* szervezése, a *munkáslakások* számára adandó kedvezmények, a *tuberkulózis* ellen való védekezés hathatós felkarolása (belügy-, kereskedelmi- és kultuszminiszteri rendeletek), az *anthrax* (lépfene) ellen szolgáló óvó-intézkedések ipari üzemeknél (kereskedelemügyi miniszteri rendelet), az *első segélynyújtás* iparüzemi balesetek alkalmával (belügy- és kereskedelemügyi miniszteri rendelet) stb. stb.

Büszke örömmel mutathatok reá, hogy eszméim és reformjavaslataim egy része aránylag rövid idő alatt máris megvalósult

s hogy iniciatívám nem egy esetben siker koronázta. Ámde mindez még elenyészően kevés.

A jelen munkában konkrét alakban, pontonként kifejtem: mik a teendőink a szociális haladás terén. E két könyv tehát - habár csak vázlatos feldolgozásban - *rendszeres reformprogramot* foglal magában, amely zsinórmértékül szolgálhat az állami kormányzat, a törvényhatóságok, a gazdasági és emberbaráti testületek és egyesületek, a városi és megyei közigazgatás vezető hatóságai, az iparfelügyelők, a munkaadók és munkásszervezetek, kulturális intézmények, egyházi és iskolai hatóságok s a közélet egyéb irányadó tényezői számára.

Azt hiszem, bárki, aki a szociális haladás iránt akár hivatásánál, akár személyes hajlamánál vagy egyéni szükségleténél fogva gyakorlatilag érdeklődik, e dolgozat elolvasásánál fog valamit találni, a mit felkarolhat, istápolhat vagy közelebb vihet a megvalósulás felé s így a jelen összefoglaló munka is arra szolgálhat, hogy - gondolatébresztés és tettere buzdítás által - előbbre vigye a nemzeti társadalom boldogulásának szent ügyét.

POZSONYBAN, 1908. május havában.

Törökkanizsai Schulpe György.

BEVEZETÉS.

A szociológia feladata: az emberek szenvedéseit enyhíteni, a közjólétet terjesztetni, az általános kulturális haladást előmozdítani.

Forel Ágost.

világ egyik legnagyobb és legáltalánosabb problémája a szociális kérdés. Története évezredekre nyúlik vissza és valósággal egykorú a társadalmi civilizációval. Jól írja Berényi Pál egyik érdekes és alapos cikkében: * „A szociális kérdés oly régi, mint maga az emberiség, habár mindenkor más alakban, más jelszavak alatt nyilvánul is. Mint a legendabéli Ahasver bolyong örök időktől fogva örök időig – megnyugvás nélkül, míg csak két ember lesz a világon. Ott látjuk az őskori népek történetében, a bibliában, ott Egyiptomban a Faráók alatt, ott legpregnansabban a rómaiak történetében, ott a középkorban, Krómwel idejében, a francia forradalomban, a múlt század közepétől egész napjainkig. A szociális kérdés ma is ugyanabból az okból eredt, mint mindenkor, a *vagyon* és ennél fogva a *hatalom* tömörüléséből, mert vagyon és hatalom homogén fogalmak. De a forma elüt teljesen a szociális kérdés azelőtt ismert alakulásaitól. A gőz és az elektrom korszaka aránylag nagyon rövid idő alatt nagyobb változást idézett elő, mint azelőtt évszázadok. Megtörtént az a csoda, hogy a mikor az ember hatalmába kerítette a természetes erőket, ezek rabszolgaságra vették az emberiséget. A gépek korszakában megszűnik az egyéni-ség és az ember munkás, anyag lesz, míg föl nem ébred benne az emberi természet. *Babeuf*, mikor a direktórium alatt megindította az első szociális mozgalmat, bizonyosan nem képzelte, hogy hová

* „A munkáskérdés. Írta Berényi Pál.” *Budapesti Hírlap* 1904. dec. 25.

fejlődik az száz év alatt, de maga *Blanquis* sem, aki Lajos Fülöp idejében mozgatta ezt a nagy kérdést, melynek *Lassale* és *Marx*, bár mindegyik más módon, akartak formát adni. Ma már százan meg százan, egyesek és hatóságok, írók és gyakorlati férfiak, sőt *nők* is igyekeznek megoldani ezt az épp oly fontos, mint nehéz kérdést. A civilizáció terjedése, a modern gazdasági rendszer siettetni kibonyolítását ennek az óriás feladatnak, melynek hatalmas hullámai ostromolják az Óceán mindkét partját, torlódnak a Rajna és a Tiberisz partjain épp úgy, mint a Duna mentén. Mindenféle megküzdeni iparkodnak vele, hol a humanizmus meleg szeretetével, hol a hatalom rideg erejével, hol pedig mind a kettővel.”

A názáreti Jézus fenkölt tanaiban megtaláljuk a legbonyodalmasabb, mindnyájunkat egyaránt terhelő feladat megoldásának legideálisabb vezérlő eszméjét: „*Szeresd felebarátodat, mint önmagadat*”. E néhány szó magában foglal, felkarol és áthat mindent, a mit kívánnunk, cselekednünk kell, a mire törekedni és a mitől tartózkodni szükséges, ha kielégítő eredményeket akarunk felmutatni a szociális haladás tág mezején. Közel kétezer éve, hogy a Megváltó e szavakat hirdette, – pedig még mennyire távol vagyunk ma is az istenember igéjének követésétől!

A 19. század végén és a 20. század elején egész új irodalma keletkezett a szocializmusnak. Századunk valóban *a szocializmus százada*. Korunk jelszava – Forel Ágost szerint – a szociális ethika alapvető sarktótele, ez pedig ebben a három szóban foglalható össze: *Áldozás az összességért!*

A *szocializmus*, ha célját tekintjük, nem egyéb, mint az emberiség életküzdelméivel járó szenvedés enyhítésére, az igazságosság és méltányosság diadalrajuttatására irányuló törekvés. Tagadhatatlan, hogy a szociális eszmék a művelődéstörténet harcaiban, az erkölcsi világrend megszilárdításának nagy munkájában mindenha kimagasló tényezőkként, szerepeltek. Van tudományos és fantasztikus, van történeti és modern, van anyagi és erkölcsi szocializmus. In ultima analysi azonban minden nemes, a természet törvényeit tisztelő, a békés evolúcióra célzó szociális törekvés *ethikai* jellegű, sőt a legerősebb erkölcsi alapokon nyugvó, a legtisztább erkölcsi motívumokból fakadó ténykedés. Hiszen mit kívánnak, mit parancsolnak az erkölcsi törvények? Azt, hogy a gyöngye kellő védelemben, a becsületes, produktív munka az őt megillető elismerésben részesüljön, hogy ne legyen nyomor és szenvedés e világon.

S mind ez nem utópia, mindez elérhető, megvalósítható. Az emberi ész és akarat a természetet lenyűgözte, a tudományok és művészetek e föld minden kincsét kiaknázzák, a természet minden erejét felhasználják s oly értékeket és eszközöket teremthetnek, melyek képesek a világ egész emberiségét gazdaggá és boldoggá tenni. A baj csak az egyenlőtlenségben, az ellentétek kiélesedésében, a vagyonnak túlhajtott különbségeiben, a határtalan *önzésben* rejlik.

Teljes egyenlőség ugyan lehetetlen, mert ez a természet törvényeivel is ellenkezik, de lehetséges az *egyensúly*, a *közjólét*, a *békeség* megteremtése – s erre csak egy mód kínálkozik: a nagyszabású, minden kérdést felölelő, a szeretet és igazságosság szellemétől és elveitől vezérelt, állam és társadalom együttműködésével alkotott *szociális reform*.

A modern szociális reformtörekvések oda irányulnak, hogy a kellő megbecsülésben részesüljön minden munkálkodó embertársunk, hogy az óriási ellentétek dúsgazdagok és szegények között minél inkább kiegyenlítődjenek, hogy lehetőleg szűnjék meg a sok nyomor, szenvedés és tudatlanság. Az első feladat a *megélhetés biztosítása*, azontúl pedig élhessen mindenki *lelki* és *szellemi* életet is, élvezhesse mindenki a tudományok és művészetek alkotásait. *Szocializálni*, azaz a mennyire csak lehet általánosítani, valódi *közkinccsé* kell tenni amaz *örömöket*, amelyek e földön fellelhetők, – melyek élvezéséhez meg van az alkalom, melyeket azonban eddigelé csak kevesen, csak a sors kiválasztottjai élvezhetnek rendesen és közvetlenül. Ezt követeli a nemes erkölcsi motívumokból fakadó kultúrhaladás, ezt hirdeti a szociális evangélium. Than Károly ezeket a gondolatokat e szép szavakkal fejezi ki: „A nemzetek magasabbfokú kultúrájának következők a föltételei: Az anyagi jólétnek bizonyos mértéke s a nép túlnyomó többségének ezzel szoros kapcsolatban levő testi és erkölcsi épsége; továbbá a való igaz, a szép s a jó fenkoltsége iránt való élénk érdeklődés”. Egyesülnie kell e törekvésben valamennyi gazdasági és szellemi tényezőnek és akkor diadalra segítjük a nemzeti közjólét megvalósulását, az emberiség előrehaladását, az erkölcsi világrend megszilárdulását.

A modern *szociáldemokrácia* mindenekelőtt a proletariátus küzdelmét a kapitalizmus ellen írta vörös-színű zászlájára. Ő a kollek-

tivált államban látja és keresi az ideális állapotot. Vajjon ez-e a helyes megoldás és vajjon ez megvalósítható-e, azt e könyvben bőven tárgyalni nem lehet feladatomban. Egy azonban bizonyos: Szociális politikára nemcsak a pártbeli „szocialisták” kedvéért van szükség, hanem az *összes* társadalmi rétegek érdekében. *Minden* egyoldalúság e téren káros és veszedelmes, mert erőszakhoz vezet és forradalmi állapotokat teremt. Ezt pedig józan ember nem óhajthatja. A katasztrófa elkerülése csak akként lehetséges, ha az állam és az *egész* társadalom összefog a megélhetési viszonyok javításának és a kulturális egyenlőség megvalósításának munkájában. Helyesen mondja Sombart, a híres szociológus: „A szocialisták, akik előtt ugyancsak szép és nemes cél lebeg, ne feledkezzenek meg arról, hogy nem szabad egész generációkat feláldozni jövődöbéli nemzedékek óhajtott boldogsága miatt.”

Sokan azt állítják, hogy már *elkéstünk* a szociális reformokkal. Ez az állítás, akár az európai államokra egyáltalában, akár csak a mi magyar hazánkra értik az illetők, merőben tarthatatlan. A művelt Nyugat államai épp ellenkezőleg azt mutatják, hogy az előrelátó, tervszerű szociális haladás, ha alapjában véve konzervatív hatalmak részéről ered is, nemcsak ideig-óráig feltartóztatja, de hova-tovább teljesen lehetetlenné teszi a szociális forradalmat. Példa reá Anglia és Németország, ahol a nagyipari termeléssel járó sokféle társadalmi és gazdasági bajnak hathatós *ellenszeréül* a szociális reformokat ismerték fel és alkalmazzák szép sikerrel már évtizedek óta.

A vulkánikus kitörések előjele rendszeren a fekete füst, mely a föld mélyéből előtör. A sztrájk, a tömeges munkabeszüntetés ilyen sötét füstfelhő, amely előre jelzi a társadalom mélyén forrongó s kitörni készülő tüzet. Okos emberek a tűzhányó közelében az első szimptomákra megkezdik az óvó- és mentő intézkedéseket. A *Magyarországon* egymásután ismétlődő sztrájkok fenyegetően figyelmeztetnek arra, hogy minél előbb nivelláljuk az élet igazságtalanságait, mert különben elkerülhetetlen a katasztrófa.

Hazánkban is elérkezett tehát az ideje, hogy *szervezzük a szociális reformtevékenységet*. Igaz, hogy egy kissé későn vettük ezt észre, nem igaz azonban, hogy már „elkéstünk”. Hasznos és üdvös reformokkal elkésni sohasem lehet, azokat bármikor meg lehet valósítani. Tagadhatatlan azonban, hogy *minél később* fogunk hozzá, *annál nagyobb erőfeszítésre*, *annál intenzívebb munkára* és *annál nagyobb áldo-*

játokra van szükség a bajok kiküszöbölése és a válság megakadályozása tekintetében.

Nálunk száz meg száz intézményt kell megvalósítani, ezer meg ezer intézkedést kell megtenni, ha elejét akarjuk venni a felfordulásnak, a nemzeti javak kipótolhatatlan megkárosodásának. Sok áldozatot kell hoznunk, megfeszítő, verejtékes, a közélet minden számottevő tényezőjét igénybevevő, nagyszabású munkára kell egyesülnünk. Az új politikai aera, mely a népjogok kiterjesztésének jelszava alatt kezdődött, a nemzeti kormány, mely nemcsak ígér, hanem cselekszik is, a bizalomteljes alkotási szellem, mely egész népünkben fölébredt – mindezek a jelenségek nagyon kedveznek a nagyméretű újításoknak és nagyon alkalmasak arra, hogy mielőbb biztos, évszázadokra szóló sikerrel létesítsük a szociális békét és jólétet.

Napjainkban a *produktív munka* az első kultúrtényező, a gazdagság, a jólét és a hatalom megteremtője. Produktív mind az, a mi újat teremt, meglevőt átalakít, ami a terméket értékesíti, szállítja, forgalomba hozza; produktív mind az, ami a munkaerőt foglalkoztatja, a nemes ambíciót, a munkakedvet növeli, – ami nemcsak a fizikai, hanem a lelki élet terén is az erők gyarapítását s érvényesülését eredményezi. „Ma már” – mondotta Hegedűs Sándor volt kereskedelemügyi miniszter, – „a kultúrnemzetek nagy harcaikat nem fegyverrel, hanem *képességeikkel* fogják megküzdeni, – képesség pedig itt főképen az az erő, mely az *iparban* s a *kereskedelemben* rejlik. Ma már nem az arany nemesíti a címet, hanem a kalapács és a pöröly. Becsüljük meg tehát ezeket és az azokat forgató kerges tenyeret, mely e nehéz munkában izmosult. Törekedjünk a haza minden gyermeke számára megteremteni a megélhetésnek módjait s az alapot arra, hogy előre törhessen a kultúrában s megállhassa helyét vészben és viharban!”

A munkás élete erőpazarló, gyorsan kimerítő *küzdelem* és *kettős* célnak szolgáló fáradozás. A munkás nemcsak saját megélhetését igyekszik biztosítani, hanem egyúttal a *köz* javára is működik, - az ipart szolgálja, a mezőgazdaságot, a kereskedelmet ő teremti és fejleszti, midőn a civilizáció folytonos előrehaladásához és fejlődéséhez szükséges eszközöket előállítja, készíti vagy szállítja; ő gyarapítja a nemzeti vagyont, ő erősíti és biztosítja az állam gazdasági és politikai hatalmának alapjait. Azért nem szűnök meg

soha hangoztatni, hogy *tisztelni es megbecsülni .kell a munkást*. E tisztelet és becsülés azonban ne maradjon holt betű, üres frázis vagy demagóg jelszó. Egy középkori egyházi író szerint a puszta hit cselekedetek nélkül is boldogít. Ámde a szociális élet küzdelmes terén a puszta érzelem nem elég. Aki Jézus szocialista tanítását csak szíve mélyébe zárja vagy csak az ajkán hordja, az hiába várja akár benső vágyának, akár pedig külső izgatásának sikerét. A szociális tevékenység annyira *pozitív* valami, mint akár a műszaki munka. Földrészeket összekötő vashidat vagy felhőkarcoló házóriást sem jámbor kívánsággal, sem papiros-tudománnyal vagy öblöszájú beszéddel nem lehet megépíteni. Az elméleti ismereteken kívül *gyakorlati tapasztalat* is kell hozzá. Ugyanez áll a szociális reformmunkára. Igaz, hogy a szocializmus mint *érzelem* ragadja meg a nép lelkét és képes őt tettekre is serkenteni. Ámde azért a szociális reformmunkának csak hangzatos szavakkal dolgozó faja époly elégtelen, mint az a sok kongó beszéd és léha stílusgyakorlat, amelyet az úgynevezett uralkodó osztály egyes szájhősei és frázisgyártói hangoztatnak elég gyakran élőszóval vagy vetnek nap nap mellett a türelmes papírra. Ők megérik a korszellem kívánalmait, de felületességükben és munkakerülésükben fogalmuk sincs arról, hogy a szó még nem tett, a népszerűség hajhászása és a „szakértelem” fitogtatása nem államférfiúi komolyság, a mondva csinált reform-ötlet pedig még nem szociális alkotás.

A „*szociális*” szó nem pártnevezet, hanem általános, bárkire és bármire alkalmazható kifejezés. Akinek közügyi tevékenysége nem az önzés, hanem a felebaráti szeretet jegyében mozog, aki egyoldalú (egyéni vagy osztályérdekű) haszonlesés helyett a munkálkodó, az értéktermelő nép anyagi és szellemi sorsának javításán dolgozik, aki a merev *individualizmus* helyett az *atiruiizmus* szolgálatában működik, az – akár annak nevezi magát, akár másnak – alapjában véve *szocialista*. Korántsem szükséges, hogy e névhez holmi radikális mellékíz tapadjon. A legtöbb politikai párt elismeri a szocializmus jogosultságát a túlhajtott individualizmussal (egyéni vagy osztályönzéssel) szemben, mely a történelem tanúsága szerint egyes népeket, sőt olykor azok egyetemét valóban nyomorúságos állapotba juttatta.

Az individualizmus, melynek gazdasági kifolyása a magántulajdon s annak túlhajtása: a *kapitalizmus*, a nagytőke uralma, -

igen sok tekintetben kultúrfejlesztőnek bizonyult, azonban erős fogyatkozásai és káros kórtünetei folytán visszahatásként a *tömegnyomort* idézte elő. A szegény proletariátusnak (Marx-Lassalle-féle) evangéliuma: a kollektívizmus, mely a magántulajdon megszüntetését, a javak államosítását és közcélokra való fordítását hirdeti, egyrészt elősegíti a szolidaritást és így nevelőleg hat az emberekre, de utolsó konzekvenciájában kivihetetlen és gyakorlati alkalmazásában teljesen elfojtaná az egyéni ambíciót. Abszolút egyenlőség nem volt és nem lesz soha az emberek életében. Ameddig a vágyak, jellemek, a testi és szellemi képességek és az emberi szenvedelmek különbözök – és az addig lesz, ameddig ember él a földön, - teljesen kollektivistá vagy kommunista állam nem képzelhető.

A *nemzeti vagyon* a nemzet tevékenységének, szorgalmának gyümölcse. Mindenki, a ki valamely nemzethez tartozik, kiveszi részét a nemzeti munkából, kell tehát, hogy a nemzeti vagyonból is kivegye a maga részét. Helytelen és igazságtalan az, ha a nemzet bizonyos osztályának kezében minden vagyon összpontosul, a többi osztály pedig nélkülözésre, szegénységre van kárhóztatva. Amely államban a tétlenséggel gazdagság, ám unkával nyomor párosul, ott előbb-utóbb társadalmi katasztrófának kell bekövetkeznie. De mindebből nem szabad a kollektivisták szélső konzekvenciáját levonni.

A modern állami és társadalmi renden belül is meg lehet oldani a szociális kérdéseket az *evolúció*, a fokozatos fejlesztés alapján. Ma már a marxisták közül is sokan koncedálják, hogy számos szociális baj orvosolható forradalmi eszközök alkalmazása nélkül, azaz a *meglevő állapotok lehető kímélésével*. A főcél, melynek szolgáltatásban bárki közreműködhetik, legyen az anyagi jólét lehető általánosítása és a szellemi (erkölcsi) nemesedés fejlesztése.

Mi magyarok sem zárkozhatunk el többé a munkásügyi kérdések felkarolásától. Hozzá kell látnunk e téren is a nemzeti munkához. Mert ez is *nemzeti ügy*, sőt par excellence *nemzeti ügy*. A magyar ipar fejlesztésével együtt *magyar szociálpolitikát* kell csinálnunk. Törekednünk kell a törvények keretén belül és *új törvények* segítségével létesíteni az *egészséges közgazdasági egyensúlyt* s lehetőségessé tenni minden jóra való, kötelességének megfelelő honpolgárnak egyéni és társadalmi érvényesülését, gazdasági boldogulását.

Németországban a munkaadók és a munkások *naponta* $1\frac{1}{4}$ millió márkát fordítanak munkásjóléti és munkásbiztosító célokra. A német birodalomnak 56 milliót meghaladó lakosa közül a szociális eszmének ez impozáns megnyilatkozása kerekén 18 millió emberre terjed már ki. Majdnem annyi ember élvezi tehát – és pedig nem alamizsnaként, hanem a jog alapján – az állam és társadalom gyámolító kezét, mind a mennyi a magyar birodalom összes lakóinak a száma.. Majdnem annyit fordít az a nagy birodalom szociális intézményekre, mint az agrár Magyarország a maga egész földművelésére !

Szédítő számok ezek ... A szociális reformok keresztülviteléhez valóban óriási tőkék szükségesek és ezeket az állam, ha gyökeresen akar segíteni a meglévő bajokon, csakis a magánvagyon bevonásával szerezheti meg. *A nagytőke jövedelmét egy bizonyos határon túl progresszive kellene megadóztatni.* E megadóztatásba a *latifundiumok* épügy volnának bevonandók, mint az *ipari vállalatok*. A tiszta jövedelem egy bizonyos összegben felül ketté volna osztandó a *tulajdonos* és az *állam* között. Ez lenne az a mód, mely a szociális haladás eszméjének is megfelelne, anélkül, hogy feldöntené a mai gazdasági, társadalmi és álladalmi rendet, s minden igazságtalan megterhelés nélkül oly összeget szolgáltatna az állam rendelkezésére, melynek segítségével keresztül viheti az összes szociális reformokat. Ily módon teremthetünk egy erőteljes, megelégedett munkásosztályt, mely az iparnak és a mezőgazdaságnak indirekte visszaadná azt a többletet, a mit az állam a progresszív megadóztatás útján tőlük elvett. Ez lenne a *legideálisabb* és egyúttal a *legpraktikusabb* megoldása a szociális feladatok”; egész komplexumának, ez biztosítaná a *békés evolúciót* és az *erkölcsi kultúra* erőteljes fejlődését – a szabadelvű *demokrácia* elveinek és az *emberszeretet* fenkölt érzelmeinek segítségével.

Munkásjóléti és népművelődési intézmények létesítése legyen az iparfejlesztési akció vezérelve. Művelt, józan, munkaképes, sorsával megelégedett munkásosztály, – ez az ipar egészséges fejlődésének *conditio sine qua non*-ja. Ha ez nincs meg, hiába áldoz az állam milliókat mindenféle szubvenciókra és adókedvezményekre. Ezt nem lehet elégszer és eléggé hangsúlyozni. Mindenekelőtt egy tehetséges, művelt munkásosztályt kell megteremteni, oly munkásosztályt, amely intelligenciájánál fogva képes helyesen megítélni, miben jogosak a

kívánságai és hol az a határ, amelyet túllépni nem szabad, hacsak az ipar és földművelés prosperitásának kockáztatásával saját megélhetését is veszélyeztetni nem akarja.

E munka, mint már említettem, konkrét, részletes reform-programmot tartalmaz, melyből mindenki meríthet s mely egyaránt szolgálhat útmutatóként a törvényhozó testületnek, az állami és törvényhatósági közegeknek, a közgazdaság és közművelődés orgánumainak, a munkaadóknak és munkásoknak a szociális teendők mezején. Nem szerénytelenség, ha e munkám jelentőségét és gyakorlati hasznát így fogom fel. Nem is állítom, hogy minden itt ajánlott reform csakis abban a formában helyes és keresztülvihető, ahogy én tárgyalom. Főcélom, hogy lehetőleg teljes tájékozást nyújtsak a szakbavágó kérdésekről.

Igaz, hogy nem elvont tudományos alapon, hanem a modern életviszonyok alapján van fölépítve, de hiszen a szociális evolúció idővel magával fogja hozni a modern állapotoknak is lassú, organikus, egészséges átalakulását. A már eddig létesített reformoknál is a *szocializálás* elve jutott érvényre. Ma már *állami szocializmusról* beszélhetünk, mert immár az állam maga alkotott oly reformokat, melyek a modern szocializmus jegyében születtek.

Az evolúció helyettesítse a revolúciót. Ez a helyes út és mód, a célszerű fejlődés és haladás.

Mielőtt teljes programmat kifejteném, újra meg kell említenem, hogy hazánkban majd az összes modern szociálreformokat én propagáltam leginkább és részben legelőször. Ismételt fölterjesztéseimnek, emlékirataimnak és kezdő lépéseimnek meg volt az az üdvös hatása, hogy a kormány az általam fölvetett eszmék közül már sokat meg is valósított. A törvényhatóságok, kereskedelmi és iparkamarák, az Országos Ipar egyesület, a Társadalomtudományi Társaság, számos szakegyesület és az egész hazai sajtó szintén sokszor és behatóan foglalkozott reformjavaslataimmal. Az én propagandám folytán eddig történt intézkedések a következők:

A tuberkulózis és az anthrax terjedése ellen való védekezés,
a munkaközvetítés szervezése,
az ipari és mezőgazdasági munkáslakások ügyének felkarolása,
a vasárnapi munkaszünet elrendelése,
az első segélynyújtás iparüzemi balesetknél, a munkabérek fizetési napjának szombatról más napra áthelyezése stb. stb.

Nevezetesen a *munkáslakások* intézményét úgyszólván én honosítottam meg Magyarországon. Az én propagandám következtében legelőször Pozsonyban mintegy 700-800 s utóbb országszerte sok ezer modern munkáslakás keletkezett és munkásházak csoportos építése folytán egész munkáskolóniák létesültek. Mindez pedig tagadhatatlanul nagyban hozzájárult hazánk iparának föllendüléséhez és egészséges fejlődéséhez.

Magyarország többé nem nevezhető tisztán agrikultur államnak. *Földünk* évi jövedelme *három milliárd*, a *iparé* pedig már *két milliárd*, amiből 40% munkabérekre esik. A huszadik században a nemzetek nem a csatatéren, hanem a gyárakban, a gabonaföldeken és a bányákban mérkőznek egymással. A hatalmi versengés eszköze nem a fegyver, hanem a gazdasági javak termelése és forgalomba hozatala. Létesíteni kell tehát oly intézményeket, melyek a munkásnép széles rétegeinek sorsát is javítani képesek és ez intézmények mindegyike egy-egy *hullámtörő* lesz a szociális mozgalmak viharos tengerén.

Az e munkában kidolgozott programmons sok oly reformot is tartalmaz, amelyet eddig hazánkban még senkisémet vetett föl. Ilyen *novum* p. o. a *szociális felügyelői* állások szervezése és még sok egyéb intézmény. Vannak persze nem tőlem eredő, hanem csak általam propagált eszmék és intézmények is. Büszke volnék, ha magyar hazánk volna az első állam, mely amaz eredeti szociális újításokat megvalósítaná, de munkámnak nagy jutalmát látnám abban is, ha az én egyéb kezdeményezéseim e dolgozatom segítségével te'rmő talajra hullván, a magyar *állam* és a magyar *társadalom* céltudatos összműködése által hozzájárulnának a szociális egyensúly, a társadalmi béke mielőbb való helyreállításához és gyakorlati intézmények útján leendő biztosításához.

Az állam és a társadalom kooperatív tevékenységének jelszavai ezek legyenek:

TESTVÉRISÉG, MŰVELTSÉG, JÓLÉT!

A LAKÁSÜGY.

A LAKÁSÜGY.

a question du logement est la première des questions sociales” (*A lakáskérdés a társadalmi kérdések legéleseje*) mondotta Jules Siegfried, a világhírű francia szociológus és volt miniszter.

„As the home, so the people” (*A nép olyan, a milyen az otthona*) mondotta James Hole, a híres angol szociológus.

A dolog természetéből folyik és a szociológiai tudomány is megállapította, hogy a *lakáskérdés* az összes társadalompolitikai kérdések és reformok alapja.

A kedves otthonban, a tisztos lakásban rejlenek a családi élet, a tiszta erkölcsök, a *hazaszeretet* gyökerei. Ha a munkásnak egészséges, barátságos és elég olcsó otthona van, élete szebben, áldásosabban fog lefolyni. *A jó lakás közművelődési, ethikai és gazdasági hatása elvitázhatatlanul igen nagy.* A legújabb kor szociológiája és hygieniája mindjobban belátja az *ügy* fontosságát és kezd behatóan foglalkozni a lakáskérdéssel.

A társadalomnak alapja a *család*, a családnak rendes tartózkodási helye pedig a *lakás*.

A szép, egészséges és barátságos lakás kiváló befolyást gyakorol az emberek *lelki* és erkölcsi *életére*. A rend, a tisztaság, a fegyelem iránt való érzék leginkább a jó lakás révén ébred föl az emberek lelkében, a családi élet ott emelkedik magasabb és nemesebb színvonalra. Ekként a lakók egész gondolkozásmódja s egész világnézete a lakás minőségéhez képest alakul át. A polgáriasodás, a *civilizáció* érzete is így ver gyökeret az állampolgároknakban.

A lakással összefüggő külső momentumok igen nagy hatással vannak a lakók belső életére. *A lakáskérdés helyes megoldása által az egész társadalom üdvös átalakulása érhető el.*

A szociológusok, közgazdasági szakemberek, komolyabb politikusok és publicisták, szóval mindazok, akik társadalmi kérdésekkel elméletileg és gyakorlatilag foglalkoznak, ezeket az *alapidagazságokat* jól ismerik. Ezért is a modern kultúrállamok szociálpolitikájában kiváló szerep jutott a lakásügynek, különösen pedig a *munkáskérdéssel* összefüggő részének.

Megelégedett s így az állam gazdasági és kulturális fejlődésére *hasznos* munkásosztályt legbiztosabban a lakáskérdés helyes megoldásával teremthetünk.

A megfelelő lakás az *egészségnek* egyik főpalládiuma. Hiszen tudjuk, hogy a legtöbb betegségnek, így az *anaemia* (vérszegénység), *chlorosis* (sápkór), *tuberculosis* (tüdővész), *rhachitis* (angol betegség), *rheuma* (csúz, ízületi bántalmak), *scrophulosis* (görvélykór), *neurasthenia* (ideggyöngeség) stb. egyik leglényegesebb oka a nedves, sötét, túlszűfolt, alacsony lakásokban keresendő.

Igen fontos momentum az is, hogy a munkás megfelelően *olcsó* lakáshoz jusson, mert anélkül a lakás jó tulajdonságai gazdasági okokból nem érvényesülhetnek.

A *munkáslakáskérdés* tehát, bármily szempontból nézzük is, kiváló jelentőségű tényezője a *munkásvédelemnek*, a *humanizmusnak*, a *társadalmi politikának* s a gyakorlati *államtudománynak* egyaránt.

A lakások folyton *drágulnak* városainkban, – különösen a *kis* lakások, s minthogy a lakosság számának növekedésével nem tart lépést a lakások számának emelkedése, ennek ismét a lakások veszélyes *túlszűfolttsága* a következménye, ami az erkölcsi és egészségi romlás okozója. Lakáskérdés van a falun is, de ott leginkább higiéniai kérdés és nem szociális, ott csak a lakások esetleges javításáról lehet szó, hiszen tudjuk, hogy a falvak lakossága majd mindenütt apadást mutat.

Első sorban tehát a *városok* felé kell fordulnunk és ott orvosolnunk a mind aggasztóbban fenyegető s mind inkább elhatalmasodó bajt. Állam és társadalom vállvetve küzdjenek és fáradozzanak e magasztos cél szolgálatában, hogy terjesszék az általános jólétet, enyhítsék a munkásosztály sorsát s mind magasabb oromra tűzzék fel az erkölcsi kultúrhaladás lobogóját.

Ha azt akarjuk, hogy nemzeti iparunk megizmosodjék és idővel az első európai államokkal versenyre kelhessen, úgy mindenek-

előtt *erőteljes és megelégedett munkásosztályt* kell teremtenünk, meg kell vetnünk az alapját egy egészséges iparfejlődésnek, meg kell alkotnunk az előfeltételeket, életbe kell léptetnünk azon intézkedéseket, melyek hivatják a munkásosztály *hazaszeretét* fentartani és fokozni, melyek képesek lesznek a *társadalmi békét* inaugurálni.

Azok a nemzetek fognak a jelenben és a jövőben magasabb polcra emelkedni a gazdaság és hatalom terén, azok fognak uralkodni a világpiacon, melyek a legintelligensebb, legkitartóbb és legmegelégedettebb munkásosztály felett rendelkeznek. Az angol munkás, ki rövidebb ideig dolgozik, jó bért kap, *jó lakással* bír és jól táplálkozik, ezek folytán szívósabb, munkaképesebb, kitartóbb a többi európai nemzetek munkásainál.

Az egészséges és nyájas otthontól függ, úgyszólván, első sorban az erkölcsök tisztasága, az egészség megőrzése és a családi élet felvirulása. Minálunk a munkáslakások ügyére csak 8-10 év óta lett a kormány, a társadalom és a sajtó figyelme felhíva; minálunk a munkásosztály túlnyomó része *emberhez nem méltó* lakásokban nyomorog.

Angliában a munkás keresetének $\frac{1}{6}$ - $\frac{1}{7}$ része esik a lakásbérré, Franciaországban szintén, minálunk egyes helyeken több mint $\frac{1}{3}$ -a. És még hozzá mily rossz lakást kap a szegény ember e szerfölött drága bérért!

Városainkban a munkások lakásai nagyobbára oly minőségűek, hogy alkalmasak lakóik egészségének megrontására, családi életük demoralizálására. Hisz milyen lehet a *gyermek*ek nevelése ily lakásokban? minő a *család-anya* helyzete? Mily gondolatai lehetnek a férjnek és atyának, ama szerencsétlennek, ki reggeltől estéig nehéz munkát végez, rossz levegőt szí magába és keveset keres, ki ügyel-bajjal képes csak táplálni családját és csak oly nyomorult lakást képes az övéinek nyújtani, oly lakást, mely a betegségek termő talaja, a nyomor előmozdítója, az erkölcsök megmértelyezője?

A lakáskérdés *egészségügyi* fontossága tekintetében csak Angolországra hivatkozom, hol az utolsó évtizedekben – attól az időtől fogva, mikor a munkáslakások ügyének rendezését kezdték -, az általános halandóság leszállott 20%-kal. A diphtériában (roncsoló toroklob) megbetegedők száma 1851 – 1860-ig évenként 268 volt 10,000 lakosra, 1871 – 1880-ban – a mikor a munkáslakásügy lényeges javulás stádiumába lépett – e szám 212-re csökkent. Még nagyobb arányban apadt a tífuszbetegség eseteinek száma.

A munkás mindennapi élete annyira küzdelmes és gondteljes, hogy ő maga épenséggel nem, vagy csakis nagy ritkán gondolhat egészségügyre és családot boldogító kényelemre. Hogy a munkás is emberhez méltóan éljen és lakjék, arról azoknak kell gondoskodniok, kik az ő testi erejét közvetlenül kiaknázzák és azoknak, kik azt közvetve élvezik. Ezek első sorban a *gyárosok*, a *városok* és maga az *állam*, másodsorban a *magányosok*, az egész *társadalom*.

Ne cirógassuk a tárgyat és ne szaporítsuk a szót: **Építsünk munkáslakásokat !**

Építsünk jó lakásokat. Legyenek a szobák világosak, a szükségnek megfelelő nagyságúak, csinosak, szárazak, szellőztethetők, legyen konyha a lakások mellett és nagyobb vagy több családnak legyen nagyobb és több lakása. Ne kelljen csatornát és friss levegőt nélkülözniök a lakásoknak és ne építsük be a füsttel telt szűk utcájú városrészeket kietlen és egészségrontó bércaszárnyákkal, hanem építsünk szabad helyen kis házakat négy, két vagy a lehetőség szerint – egy-egy család számára.

Építsünk **OLCSÓ** lakásokat és legyünk első sorban tekintettel a gyári munkásokra, kik a mohó nagytermelés nyomása alatt sorsuk javításáról legkevésbé gondoskodhatnak.

*

Két főkérdéssel állunk szemben. Az első: *ki* építsen, a második: *hogyan* építsünk munkáslakásokat?

A munka hasznát legközvetlenebbül látja a *munkaadó*. Ha a saját érdekeit helyesen felfogta, akkor munkásainak nemcsak képességéről, hanem munkakedvéről is gondoskodik.

Legyen gondja a munkaadónak, hogy munkásainak anyagi, szellemi és erkölcsi életviszonyaival megismerkedjék.

Törekedjék tőle telhetőleg egészségei és kellemes lakóhelyet nyújtani azoknak, akik ő érte fáradoznak.

Első sorban építsen tehát munkáslakásokat a munkaadó. Mint munkaadó pedig vezető helyen említendő az *állam*. Ha ma, az államhatalom mindenhatóságának korában, maga az állam nem viseli gondját azoknak, akik az államnak dolgoznak, akkor kitől várhatunk e tekintetben jó példát?

Külföldön, nevezetesen Nyugateurópában, ahol már évtizedek óta egyre fokozódó érdeklődéssel viseltetnek ügyünk irányában, a

lakáskérdését *városi kérdésnek* tekintik. Ez természetes is, mert hiszen a lakásínség főoka a városi viszonyokban lelhető fel. A csekély terület, a fokozódó népesedés, az életszükségletek drágasága – mindmegannyi nyomós oka a bajnak.

A város kiterjed saját lakosságának rovására. A *telekjáradék*, vagyis a telek értékének emelkedése minden nagyobb város uralgó baja, melyet a fennálló gazdasági rendszer úgyszólván biztos alapra helyezett. Ennek a telekjáradéknak következtében a városi lakások bére oly arányokat öltött, hogy azt a többségben levő szegények osztálya csak nagy nehezen, még többször épen séggel *meg* nem takaríthat fáradalmas keresetének filléreiből.

Schwabe, a berlini városi statisztikai hivatal igazgatója, már évekkel azelőtt felállította azt az elszomorító szabályt, hogy *minél kisebb* valamely egyénnek rendes bevétele, annál *nagyobb* rész fordítandó belőle a lakási szükségletek kielégítésére. Németország nagy városainak munkáslakosai összes keresetüknek $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{5}$ részét fordítják lakásbérré. Az arány igen sok államban egyforma és míg Angolországban csaknem $\frac{1}{7}$ -edre enyhül, nálunk Magyarországon átlag $\frac{1}{3}$ az arányszáma.

Még *Londonban* is, a hol – mint Angolország egyéb városaiban – legrendezettebbek a viszonyok, Sidney Webb szerint egy millió ember olyként lakik, a mint épeszű ember nem helyezné el lovait.

A lakás minéműségét, nagyságát s rendkívül fontos voltát igen jellemzően illusztrálják a következő adatok *Bécs* külvárosainak lakásviszonyairól. Oly kerületben, hol az összes lakásoknak csak 7.43%-át áll egy és két helyiségű lakásokból, a halandóság 11.6 volt 1000 lakóra vonatkozólag, *egy* munkásoktól lakott oly kerületben, hol 61-51% az arány 35 elhalálozás volt 1000 személyre. E nagy halandóság főoka a lakásviszonyokban keresendő. Fertőző betegségekben a 6 jobb kerületben 1000 közül 5.07 halt meg (1886), a 4 kedvezőtlenebb lakásviszonyokat felmutató kerületben pedig 11.81. (Philippovich tanulmányai).

A lakást illetőleg *Berlinben* a 150 márkába kerülő lakások száma 1883-1886-ig 6000-rel csökkent, illetve ezen lakások ára emelkedett. A lakbér- folytonos drágulásának momentumával majd minden fejlődő európai városban találkozunk.

Budapesten Fenyvessy József kimutatása szerint (1885-ben) 25,120 ember, azaz az összlakosság 5.36%-a pincehelyiségekben lakik, míg Bécsben ezen százalék csak 1.27%-ra rúg.

A mi pedig a budapesti lakbérviszonyokat illeti, 10-20 év előtt még lehetett Budapesten kétszobás lakást 200-250 forinton bérelni, ma már 600, sőt 700 K.-n. alul nem kapható ilyen a kilenc kerület egyikében sem. A háromszobás lakás, mely a nyolcvanas években 300 írt volt az olcsóbb kerületben, ma már a legolcsóbban is 800-1000 K.

Budapesten a túlszűfolt lakások száma közel 8000-re rúg (köztük 800-nál jóval több pincelakás). Túltömöttnek nálunk azt a lakást mondják, melyben 10 köbméternél kevesebb levegő jut egy emberre, holott a higiénia követelményeinek megfelelőleg 20-30 köbméter volna szükséges.

Alig van ma Európának városa, mely a munkáslakásüggyel nem foglalkoznék behatóbban. Angliában és Németországban a társadalmi akció mellett különösen a városi hatóságok kísérik nagy érdeklődéssel e kérdés fejlődését. Hazánkban a törvényhatóságok és az állam részéről még édes-kevés történt e téren.

Magyarországon e munka írója volt az első, aki az olcsó és egészséges munkáslakások ügyét felkarolta. E rendkívül fontos kérdés megoldásának lehetőségét gyakorlati utón én propagáltam leghathatósabbán és – büszke önérettel állíthatom – nem csekély sikerrel. *Pozsonyban* az én akcióm folytán már eddig is körülbelül 800 munkáslakás épült és az ön konkrét javaslataim *az egész országban* máris szép eredményre vezettek e téren. Az én pozsonyi munkástelepem, melyet a város törvényhatósági bizottsága 1904-ben nevem után nevezett el, hót épületből áll. Ezekben 33 munkáslakás van. A telep könyvtárral, fürdőházzal, előadási teremmel, óvó-intézzettel, betegápoló-szobával és múzeummal van ellátva. A telep tájékán levő városrész hivatva van mintaszerű *munkásnegyedde* kialakulni, ha az általam tervbe vett újabb intézmények (állami és városi segítséggel) létesülni fognak. E tervek közül az egyik: az állami elemi *mintaiskola*, már ez év (1908) őszén meg fog valósulni. Az iskola háza, melyhez a telket Pozsony város adta, most épül a Schulppe-telep közelében. Készülőben van magán a telepen, illetve annak szomszédságában: egy *nép-otthon*, egy *munkás-Uránia*, egy *munkásközvetítő hivatal*, egy *munkásszálló* és egy csoport *újabb munkáslakás*. Telepem közelében van a városi „*tíz ház*”, mely 1902/3-ban

az én propagandám folytán épült és 120 egy- vagy kétszobás lakást tartalmaz. A városi munkáslakások is, miként az ön telepem lakásai, kivitel és berendezés tekintetében – az itt járt szakértők tanúsága szerint – teljesen megfelelnek a modern kívánalmaknak, sőt sok tekintetben valóban mintaszerűek.

A *Schulpe-féle munkáslakástelep* 1894-ben készült el. Mily lendületet adott az én kezdeményezésem a lakáskérdés megoldásának, az a tény mutatja, hogy utánam és az én tapasztalataimat véve alapul, egy évtized alatt itt Pozsonyban közel 800 munkáslakás keletkezett, az országban pedig ezrekre megy az én telepházaim vagy a pozsonyvárosi munkásházak mintájára épült munkáslakások száma. A Pozsony város törvényhatóságán kívül leginkább a gyárosok és nagyiparosok követték az én tanácsomat. Egyedül Pozsonyban körülbelül egy tucatot tesz ki ama vállalkozók száma, akik saját munkásaik számára lakástelepet építettek. És tessék bármelyiküktől megkérdezni, vajjon kára vagy pedig haszna származott-e belőle? Tudom, hogy egy sem akad, aki – nemcsak közvetve, de közvetlenül – *nyereségnek* nem minősítené azt, amit munkásai lakásviszonyainak javításáért tett.

Kitartó propagandám tehát nem volt hasztalan és statisztikailag nagyobb nehézség nélkül ki lehetne mutatni, hogy az illető új hajlékok lakóinak *testi épsége* és *erkölcsi élete* tetemesen javult, mely javulás kétségtelenül az érdekeltek *utódaira* is kihat.

Ennek az üdvös hatásnak, melynek közgazdasági hasznát pénzügyben is ki lehetne számítani, a saját telepemen nap-nap mellett magam vagyok élő szem- és fültanúja. E mellett sok ezerre rúg az írásbelileg és szóval kifejezett elismerő nyilatkozatok száma, a miket szakértők (orvosok, szociológusok, nemzetgazdák, technikusok stb.), valamint előkelő, befolyásos érdeklődők (államférfiak, közigazgatási vezérek) részéről már kaptam és még folyton kapok. Nem kérdésből írom le ezt. Jól tudom, hogy az országban uralkodó lakásnyomorhoz képest az én csekély működésem kézzelfogható, pozitív eredménye nem több a forró köre esett vízcsőppnél. Ámde ki tagadná, hogy az idő aránylagos rövidségét tekintve, az én írás- és szóbeli propagandám sikere így is elég jelentős. Egy ember kitartó ösztökélése ennél többet nem tehet. Példám és buzdításom nem volt falra hányt borsó, hanem oly mag, amely hazánk sok tekintetben kedvezőtlen viszonyai között is nagyrészt termő talajra hullott.

az én propagandám folytán épült és 120 egy- vagy kétszobás lakást tartalmaz. A városi munkáslakások is, miként az én telepem lakásai, kivitel és berendezés tekintetében – az itt járt szakértők tanúsága szerint – teljesen megfelelnek a modern kívánalmaknak, sőt sok tekintetben valóban mintaszerűek.

A *Schulpe-féle munkáslakástelep* 1894-ben készült el. Mily lendületet adott az ön kezdeményezésem a lakáskérdés megoldásának, az a tény mutatja, hogy utánam és az én tapasztalataimat véve alapul, egy évtized alatt itt Pozsonyban közel 800 munkáslakás keletkezett, az országban pedig ezrekre megy az én telepházaim vagy a pozsonyvárosi munkásházak mintájára épült munkáslakások száma. A Pozsony város törvényhatóságán kívül leginkább a gyárosok és nagyiparosok követték az én tanácsomat. Egyedül Pozsonyban körülbelül egy tucatot tesz ki ama vállalkozók száma, akik saját munkásaik számára lakástelepet építettek. És tessék bármelyiküktől megkérdezni, vajjon kára vagy pedig haszna származott-e belőle? Tudom, hogy egy sem akad, aki – nemcsak közvetve, de közvetlenül – *nyereségnek* nem minősítené azt, amit munkásai lakásviszonyainak javításáért tett.

Kitartó propagandám tehát nem volt hasztalan és statisztikailag nagyobb nehézség nélkül ki lehetne mutatni, hogy az illető új hajlékok lakóinak *testi épsége és erkölcsi élete* tetemesen javult, mely javulás kétségtelenül az érdekeltek *utódaira* is kihat.

Ennek az üdvös hatásnak, melynek közgazdasági hasznát pénzügyben is ki lehetne számítani, a saját telepemen nap-nap mellett magam vagyok élő szem- és fültanúja. E mellett sok ezerre rúg az írásbelileg és szóval kifejezett elismerő nyilatkozatok száma, a miket szakértők (orvosok, szociológusok, nemzetgazdák, technikusok stb.), valamit előkelő, befolyásos érdeklődők (államférfiak, közigazgatási vezérek) részéről már kaptam és még folyton kapok. Nem kérdésből írom le ezt. Jól tudom, hogy az országban uralkodó lakásnyomorhoz képest az én csekély működésem kézzelfogható, pozitív eredménye nem több a forró köre esett vízcöppnél. Ámde ki tagadná, hogy az idő aránylagos rövidségét tekintve, az én írás- és szóbeli propagandám sikere így is elég jelentős. Egy ember kitartó ösztökélése ennél többet nem tehet. Példám és buzdításom nem volt falra hányt borsó, hanem oly mag, amely hazánk sok tekintetben kedvezőtlen viszonyai között is nagyrészt termő talajra hullott.

Van még egy harmadik módja a lakáskérdés megoldásának: az *egyesülés*.

Oly egyesülésről van szó, mely a *munkások* (nem pedig vállalkozó egyének vagy részvénytársaságok) *érdekében* történjék, és itt főleg a *munkások szövetségére* vagyok tekintettel. Külföldön, különösen Angolországban és Amerikában az *önsegélynek* ez a neme régóta általános. (Building Societies.) Az a tőke, mely a munkások tagsági díjaiból összehalmozódik, szabályozott önkezelés által békés családi viszonyokat, sőt békés közviszonyokat is létesít. Ez nem üres beszéd, ezt tények igazolják. Az önsegélynek különben is számosak az ismert előnyei. Kettő közülök a takarékoskodás ösztönének és az önértetnek fölébredése.

A munkaadónak gondja, ha munkásai számára építkezik, nem terjed tovább a saját és foglalkozottjai érdekénél. Midőn a városok ijedve nézik saját növekvésüket és vele egyúttal saját nyomorúságos viszonyaiknak növekedését és e közben a kockázást nem kerülve, a legdivergálóbb eszközökhöz nyúlnak, akkor is csak a saját területök határán belől mondható *érdekeltnek* minden intézkedésük. Az építkező vállalatoknak ellenben nem mindig tiszta a háttere. Ezzel szemben a munkásszövetkezetek épen csak a tagok jólétét akarják.

Ha e különböző *magántermészetű* érdekeltséggel szembeállítjuk a *társadalomnak* a jólétre vonatkozó egységes érdekét, és ha a különböző irányú törekvésekben nélkülözzük az egységes organizáló erőt, megerősödünk dr. Miquel gondolatában, melynek következőleg adott kifejezést: „Meggyőződtem arról, hogy az egyesek, a községek és az állam minden tényezőjének *összműködése* fokozatosan nagy eredményekhez vezet a lakásügy terén.”

Ebben az összműködésben az *államnak* jutott az organizálás feladata. Ez pedig legcélszerűbben a *törvényhozás* útján történhet.

*

Angolország már a múlt század huszas éveiben kísérletté meg lakási ügyeinek törvényes úton való rendezését. A rendezés azonban elmaradt, mert a paragrafusok a községi hatóságok hatáskörébe helyezték az ügy elintézését, az érdekelt községi atyák pedig öngyilkosságot láttak abban, ha a nagyobbbrészt általuk birtokolt házakat, melyek révén az összezsúfolt szegényeken gazdagodtak, vagy

újítani vagy azokba kevesebb lakót fogadni kényszerültek volna. Így tehát sokkal célszerűbb volt az utasításokkal nem törődni, sőt a tőlük függő felülvizsgáló hivatalnokok hallgatóságát az ily viszonyok között ismert kényszereszközökkel biztosítani. Azóta az angol törvényhozás ismételten fordul a lakásügy felé, de nem sok eredménnyel, mivel a törvényekben tüzetesen körülírt följelentési közegek a községi hatóságok kebelében voltak keresendők.

1883-ban Lord Salisbury ismét a lakásügy felé terelte a közfigyelmet. Fáradhatlansága következtében 1884-ben megalakult a királyi fővizsgáló-bizottság, mely az ország különböző állású, legkiválóbb férfiakból egyesülvén, a lakásviszonyokat visszataszító förtelmeinek színében feltárta és működésével alapját vetette meg a munkásosztály lakásaival foglalkozó 1885-iki törvénynek. Ez a törvény az, mely a korábbi törvényhozás hiányait pótolta, és a mely nagyszabású ellenőrzési közegeivel célját rövid idő alatt nagyon megközelítette.

Az első **francia** lakástörvény 1850-ből való és ezt előkészítették a korábbi nagy kolerajárvány és a szocialista írók. Ennek a törvénynek még gyengébb volt a hatása, mint az említett angol törvényeknek. A helyett, hogy a francia törvényhozás okult volna az angol eredményeken, még nagyobb hibába esett, midőn a lakásügy rendezését csakis azokra a bizottságokra bízta, melyeket a városok törvényhatóságának képviselői, érdekeik teljes megmentésével oly férfiakból állítottak össze, kik a polgártársak kötelei, vagy a függés viszonya következtében soha mélyreható tevékenységet nem fejtek ki, sőt egy paragrafus magukat a háztulajdonosokat kötelezte a háznak lakható állapotba visszahelyezésének minden költségére, holott Angolországban az egészségügyi bizottságok az afféle rossz építményeket a tulajdonostól rendesen megvették.

Az eredmény az volt, hogy a törvényt a szó szoros értelmében elfelejtették, mert már 1883-ban alig hogy öt városban létezett egészségügyi végrehajtó-bizottság. A 80-as években három ízben javasoltak ugyan szélesebb hatáskörű törvényt, de a politikai pártküzdelmek a megvalósítást mindenkor megakadályozták. Addig is, míg külön törvény létesült, rendőri szabályozások foglalkoztak a népesedéssel és ennek helyes eloszlásával különösen Paris területén. E rendőri felülvizsgálat azonban szintén csak a bérlakásokra terjeszkedett és maga a háztulajdonos lakási viszonyaiba sehogysem avatkozott.

Ily körülmények között roppant feltűnést keltett az 1894. nov. 30-án kelt Jules Siegfried-féle törvény, mely egészen más alapra helyezkedett azzal, hogy nagymérvű engedményekben részesíti az egészséges és olcsó munkáslakásokat építeni szándékozókat, egyeseket úgymint társulatokat, s mely törvény reformáló eredményei már is mutatkoznak a francia közéletben, a mennyiben az új francia törvény nemcsak általános egészségügyi intézkedésekről, hanem egyenesen a munkáslakásokat *építőknek nyújtandó koncessziókról* szól.

A **német** Gesetz- für Erwerbs und Wirthschaftsgenossenschaften (1889) épen hogy a munkásnak egy kis önségélyt biztosít és nincsen oly, az egész birodalomra szóló törvény, mely az egészséges és olcsó munkáslakásokat tárgyalná. A számosan létező építkezési rendszabályok tárgyunkra nézve azért kevésbé fontosságúak, mert csak technikai jelentőségűek és távol vannak egy nagyszabású lakástörvény reformerejétől.

A szomszéd **Ausztriának** van ugyan egy munkáslakás-törvénye, de nem célszerű. Minden törekvés mellett ott is mindmáig nem épen jelentékenyen változtak a viszonyok. Csak legújabbán kapott némi lendületet ez a fontos szociális reform, melynek hathatósabb felkarolása elől az *általános választójog* parlamentje nem lesz képes soká elzárkózni.

*

Az 1880. évi március 25-én hozott **osztrák munkáslakástörvény**, a mely ugyanez év július 8-án lépett életbe, több kedvezményt nyújtott (köztük 12 évi adómentességet) új építkezéseknek. Az 1892. évi február 9-iki törvény ezen kedvezményeket még kibővítette, többek között 24 évi adómentességet nyújtott azon épületeknek, melyek hivatva voltak munkásoknak olcsó és egészséges lakást szolgáltatni.

Ezen törvény hiányainak és hibáinak pótlására az osztrák kormány a Reichsrathnak 1901. évi november 14-én törvényjavaslatot terjesztett be az „olcsó és egészséges munkáslakásokat szolgáltató épületeknek adandó kedvezményekről.”

A törvényjavaslat fontosabb rendelkezései a következők:

1. §. 24 évi adómentességet élveznek azok a házak, a melyek olcsó és egészséges lakást adnak a munkásoknak.

2. §. Munkásoknak e törvény értelmében azok az ipari, mezőgazdasági és egyéb alkalmazottak tekintendők, akik ha

a) egyedülállók 1200 K.

b) 2-4 tagú családnál 1800 K.

c) 5 vagy több tagú családnál 2400 koronáról több fizetést vagy bért nem kapnak.

50.000 lakoson felüli városokban fenti összegeknek $\frac{1}{3}$ -ával, Bécsben[^]-ével nagyobb összeg képezi a maximális bérhatárt.

4. §. Az 1. §-ban megjelölt kedvezményt élvező házak lehetnek

a) családi lakóházak;

b) legény- és haj adón-otthonok;

c) éjjeli szállók;

d) közhasznú célokra szolgáló épületek.

5. §. Családi lakóházak rendszerint csak legföljebb 6 család számára épüljenek.

A több család számára épült házak mindegyik emeletén csak 6 család számára építhető lakás, minden 6 lakáshoz külön lépcső vezessen és kellő számú és terjedelmű mellékhelyiségek rendezendők be a személyes biztonság és a higiéné céljainak megfelelően. Az ilyen családi lakásokba albérlők és ágybérllők nem vehetők fel.

6. §. Legény- és hajadon-otthonokban a lakók nem szerint elkülönített helyiségekben lakhatnak. Egy helyiségben rendszerint 1, de legföljebb 3 egyén lakhat.

7. §. Szállók akkor élvezik a kedvezményt, ha közttestületek, egyesületek által alakítottak, vagy munkaadók által oly célból, hogy az üzembükben alkalmazott munkásoknak szállást adjanak.

9. §. A belügyi és pénzügyminiszterek felhatalmaztatnak, hogy a kedvezményt élvező lakóházakban a személyes biztonság, a közegészségügy és közérköls céljából szükséges intézkedéseket rendeletileg állapítsák meg.

12. A 11. §. az évi házbérösszeg magasságát szabja meg.

13. §. Az ilyen épület tulajdonosa köteles a megállapított és jóváhagyott házbért és a mellékhelyiségekért esetleg szedendő díjat feltüntető táblát a ház bejáratánál kifüggeszteni.

14. §'. A kedvezményekért folyamodók kérvényüket az elsőfokú adóügyi hatósághoz intézik, a kedvezményt az országos pénzügyi hatóság adja meg, egyetértésben az országos adminisztratív hatósággal. Legfelső fórum ez ügyben a pénzügyminisztérium.

15. §. Az épületek kikötött rendeltetése 50 évre szól, a mely idő alatt az épület minden tulajdonosa köteles azt a megjelölt munkáslakásügyi és jóléti célokra felhasználni. Ez a szolgálat a telekkönyben bejegyzendő.

15. §. Ha ily kedvezményes épület részben vagy egészében a rendeltetésétől eltérő célokra fordítatik a belügyi és pénzügyminiszter engedélye nélkül, tulajdonosa a politikai hatóság által esetleg pénzbüntetéssel kényszeríthető az elvállalt kötelezettség betartására, azonkívül ezen időre elveszíti az épület a kedvezményt.

16. §. Ha a kedvezményes épület vagy lakás használatáért a tulajdonos a megállapított bérnél többet szed be, tartozik a többletet a bérlőnek visszaszolgáltatni, azonkívül pénzbüntetéssel sújtandó.

17. §. A kötelező rendelkezések betartására az elsőfokú politikai hatóság felügyel.

18. §. A 15. és 16. §§-ban meg nem jelölt és e törvény ellen elkövetett kihágásokat a politikai elsőfokú hatóság 200 koronáig terjedő pénzbüntetéssel sújtja.

19. §. Felelőszési fórum az országos politikai hatóság, a mely egyetértve az országos pénzügyi hatósággal dönt és másodsorban a belügyminisztérium, a mely a pénzügyminisztériummal egyetértve dönt.

A pénzbüntetések azon község szegény alapjához csatolandók, amelynek területén az illető épület van.

A javaslat többi (20-26) szakasza a záróhatározatokat tartalmazza, amelyek a törvény életbeléptetését és az 1892. törvény módosítását állapítják meg. Megemlítésre méltó a 22. §., amely megállapítja, hogy a törvény által nyújtott kedvezmények csak azoknak az épületeknek adhatók meg, amelyek a törvény életbelépésétől számított 20 év alatt befejeztettek, tekintet nélkül arra, vajjon az építkezés az életbelépés előtt vagy után kezdődött meg."

A szóban levő törvény egyes intézkedései annyira súlyosak és komplikáltak, hogy gyakorlatilag nem valami gyakran kerültek alkalmazásra. A hatóságok iparkodtak, hogy a törvény súlyosabb rendelkezésein, amennyire lehetséges, enyhítsenek. Így 1906-ban elrendelte a belügyminiszter, hogy az adómentességet kérelmező folyamodványok lehetőleg *sürgősen* intézendők el és, ha rossz helyen lesznek benyújtva, hivatalból az illetékes fórumhoz (elsőfokú adóügyi hatóság) továbbítandók. A gyakorlatban a törvény egy különleges intézkedése folytán

azoknak a házaknak is megadták a 24 évi adómentességet, melyek a törvény életbelépte *előtt* épültek.

A kisebb lakások minémiségének ellenőrzése és megfigyelése céljából egyes államok *lakáshivatalokat* állítottak fel, – ilyenek Belgiumban a *Comités de palronaye*-ok (1890. auguszt. 9-ki törvény által elrendelve), a francia lakásbizottságok, az angol *Local Boards of Health* (a Towns Improvement Clauses Act óta), mely utóbbiak hatáskörébe a *lakásfelügyelet* is tartozik és Svédországban az egészségügyi bizottságok (az 1874. december 25 és 1885. november 6-iki törvények óta). Az ehhez hasonló külföldi intézményekről, valamint azok nagy szociális jelentőségéről később külön fejezetben is szólunk.

*

A létező jobbírú **munkástelepekre** áttérve, két csoportban fogom azokat felsorolni, a szerint a mint nemmunkások, vagy pedig munkások által létesítették.

Munkaadó által épített nagyobb telep nincsen annál, melyet az esseni *Krupp* Frigyes cég, a világ legnagyobb acélöntő-gyára alapított. A 60-as években keletkezett a telep, de akkor csak egynehány ház épült a legegyszerűbb berendezéssel. 1872-ben nagyobb méretű építkezés vette kezdetét, mely a mai eredményhez vezetett. A kronenbergi kolóniában több mint 8000 ember lakik, 226 háromemeletes házban. Hosszában nyolc, széltiben tíz széles utca hasítja a telepet. Van a telepen tisztí lakás, van több iskola, közöttük a gyár által teljesen eltartott tizenhat osztályú vegyes iskola. A tanítók is a telepen laktak külön házakban, szintűgy a lelkészek. Az evangélikus templom és parochia a telep közvetlen határán van, a vasúti állomás közelében.

Élelmi és háztartási szereket a telep területén kaphatni és mivel ezek az üzletek a közös konzum (fogyasztási) intézetnek fiókjai, ezek a munkások részére δ -6%-os nyereséget takarítanak meg, melyet minden év karácsony napján az előbbieknak készpénzben visszatérítenek. Posta is van, a telep közepén azon kívül egy nagy tér, melyen háromszor van hetenkint vásár. Vendéglő is épült, könyvtárral és gyűlésező teremmel kapcsolatban. Ebben az épületben egy 1500 ember számára való nagy terem szolgál a különböző ünnepek megtartására, télen azonban hol tornateremmé, hol pedig színházzá alakul át. A telep közepén 95 árnyú parkírozott tér terül el, a hol a telep lakói üdülhetnek. A házak előtt fekvő kertcskék nagysága családonként 37-73 négyzetméter között ingadozik.

A házak négyféle rendszer szerint vannak építve. Az A-rendszerben van minden háznak hat két-helyiségű lakása. A B-rendszer házakat mutat fel három két-, és három négy-helyiségű lakással. A C-vel jelölt házakban 12 lakás van 3-3 helyiséggel, és a D-vel jelöltekben majd három, majd négy lakás öt és hat szobával. Mindezek a lakások nagyság, világosság és egészség tekintetében teljesen megfelelnek a német állam előírta követelményeknek és hozzájuk hasonlók ugyancsak a Krupp-cégnek többi munkáslakásai.

Ezek az előbbihez legközelebb fekvő schederhofi kolónia, 772 lakással és 4000-nél több lakóval, továbbá a Baumhof nevezetű, 158 lakással és 910 lakóval. E telepeknél azonban hiányzik az, ami a kronenbergit oly vonzóvá teszi: a házi kert és az utcák befásítása. Itt is van azonban gázvilágítás és vízvezeték. A holstershauseni kolónia épülőfélben van.

A lakbér a Krupp-féle telepeken következő adatokból tűnik ki:

Barakklakásért* jár évenként.....	60- 90 M.
rendes kéthelyiségű lakásért (pincével).....	90-109
három „ „ „	120-162
négy „ „ „	180-200
öt és több „ „ „	210-330

A házak után szedett tiszta nyereség 2.1-2.58% között ingadozik.

Nagyszabású a Krupp-féle telepen a 114 lakású *Altenhof* és az 500 lakású *Alfredshof* nevű kolónia, hol néhány száz ház áll, egy-egy család számára építve. Az *Altenhofban* (Invaliden-Kolonie) elaggott munkások kapnak életfogytiglan ingyenlakást, szép házakban, melyek kerttel és udvarral vannak ellátva.

Mint hogy idővel a munkásház tulajdon gondolata mind mélyebb gyökeret vert, 1889-ben az esseni gyár ura is más térre fordította figyelmét azzal, hogy 500.000 márkát tűzött ki azzal a rendeltetéssel, hogy abból oly munkásoknak vagy gyári hivatalnokoknak, kiknek 3000 márkánál kevesebb az évi jövedelme, magánház építése céljából kölcsön adassék 3%-os kamat fejében. A kölcsön első helyen bekebelezetetik és legfeljebb 25 év lefolyása alatt törlesztendő. A negyedévi felmondás joga a gyárost mindenkor megilleti. Eddigélé több mint 70 gyári munkás és hivatalnok folyamodott az önállósítás e kiváló segéd-eszközéhez és előrelátható, hogy számuk még szaporodni fog. Amellett a berházrendszer is nagyobb mérvet ölt, dacára a nem nagy nyereségnek, mely a kitűnő berendezés mellett a vállalkozók részére jut.

A *bochumi bánya- és acélöntő-* egyesületnek különlegessége a kilenc-családos ház, melynek praktikus szerkezete igen egyszerű. Földszint, első emelet és födélzet három-három lakást zárnak körül 12-15.40 négyzetméter területtel. A hiányzó padlást némileg helyettesítik a hat család számára kimért és elkülönített balkonok. Pincehelyiség minden család számára jut. Ezeknek a munkásházaknak még egy más előnye is van és ez a jó *ventilláció*. A füstvezető csövek mellé külön csöveket alkalmaztak, melyek az előbbieket által megmelegítve közvetítik a légáramot; az árnyékszékek szellőztetésére hasonló készülékről gondoskodtak. Az ily épület a telek értékének beszámítása nélkül kerek 26,000 márkába kerül.

A *bochumi iparegyesület* 1866 óta több telepet építtetett vállalata köré. Ma már körülbelül 7000 ember lakik két-, négy-, hat-, nyolc-, kilenc- („*Stahlindustrie*” nevű kolónia), sőt 12-15-családos házakban. Az évi lakbér 88-185 márka körül ingadozik.

A *hannoveri* királyi vasúti igazgatóságnak *leinhauseni* kolóniája háztartásának kitűnőségéről igen nevezetes. Van takarékpénztárral kapcsolatos háztartási egyesülete, mely az árút nagy mennyiségben veszi, a tagoknak azonban a részlet-

* Ezek csekélyszámú kis szükséglakások.

árusítás ára fejében adja; az így nyert vagyoni nyereség könyvbejegyzéssel a tagok részére biztosítatik.

A háztartási egyesület ételkiszolgáló üzletet is folytat. Széles, nagy köznevelési nőtlen és távolabb lakó munkások olcsón étkezhetnek.

Nagy súlyt helyez a telep vezetősége a *házikertek* csinosására és e végből évenként felülvizsgáló-bizottság járja végig azokat, hol helyeselvényt, hol tanácsal szolgálván.

A telepnek közel 200 lakása van, melyben kerek 1000 ember lakik. A házakat, melyekben minden lakáshoz tartozó istállók vannak, kertek szegélyezik és minden lakás a hozzátartozó kertrésszel együtt 300 négyzetméter területű. Az évi lakbér 120-150 márka.

A *gernheimi* (Düsseldorf mellett) üvegyár-telep en Ferdinand *Heye* 30 év alatt 700 lakást emelt. A házak többnyire kétemeletesek és istállókkal is ellátva. Két kiválósága e telepnek az elektromos világítás és az ingyen lakás, melyhez mint harmadik az a körülmény járul, hogy a gyár az építkezés és javítás költségeit is maga viseli.

Különszerű intézkedéseken alapul a *saarhrückeni* királyi kőszénbányának munkástelepe. A fiskus minden évben a kirendelt alaptőke nagyságához mért bizonyos számú jutalomdíjat és előleget tűz ki. Ebben mindazon bányamunkás részesülhet, kinek a bányamű határában belül építésre alkalmas, meg nem terhelt telke van, ki egészséges, legalább is 25 esztendő és a ki állandóan alkalmazva felelőtlen életmódot folytatott. Ezzel nemcsak az van elérve, hogy a házak gondos takarékos emberek kezébe kerülnek, kiknek már van annyi intelligenciájuk, hogy a házakat maguk s unokáik számára fentartsák, de egyszersmind fejlődik a családi érzület, az önállóság iránti törekvés és a takarékoskodás, mint előfeltétele egy nyugalmas birtoknak. Hogyha a folyamodók száma oly nagy, hogy az egy évre kifizetett jutalomdíjak, avagy előlegek összegében valamennyien nem részesülhetnek, sorsolás dönt. A jutalomdíjak 745-900 márka közt ingadoznak; előlegek a kamatozás feltételének mellőzésével 1500 márkányi összegig nyújthatnak. Ez építésre szánt előlegeken kívül kölcsönt is nyerhetnek a telep munkásai, megint csak a kamat teljes elcsésése mellett. Az előlegek visszatérítése havi részletfizetéssel történik, még pedig úgy, hogy az évi törlesztés az előlegezett összeg 10%-át tegye.

A többi cél- s időszzerű intézkedésen kívül, melyek részint a házak építésénél követendő tervezetre, részint a jutalomdíjak és előlegek kiosztásának feltételeire vonatkoznak, különösen említendőek azok, melyek tüzetesen foglalkoznak az ellenőrzéssel és a szerzett házbirtoknak jövőjével. Tíz esztendőre az előlegek vételétől van kiszabva az az időtartam, melyen belül az építőmunkás cselekvési szabadságát a fiskus szabta paragrafusok megkötik. E tíz esztendő alatt a birtokos saját házában lakni tartozik, az esetleges feles lakhelyiségeket pedig csak a bányában dolgozó munkásnak szabad albérbe adnia. Ha a kérdéses tíz éven belül valamely ház birtokosa abba a helyzetbe jut, hogy a ház eltartása őt túlságosan megviselné, hogy a kielégítő anyagi erő hiányában vagy egyéb okoknál fogva nem képes, vagy nem akarja a reá súlyosodó terheket viselni, akkor nem adhat egyszerűen túl a házon, hanem csak a bányagazgatóság elo-

zetes megkeresése után adhatja el azt, mindennemű föltétel fentartása mellett, egy a bányaigazgatóság által alkalmasnak elismert és ennek tényleges szolgáltatába szegődött munkásembernek, soha pedig (már t. i. a jelzett 10 éven belül) idegennek. Azokban a házakban, melyek létezésüket a jutalomdíjnak köszönik, a tíz éven belül vendéglőt, semminemű kimérőt nyitni nem szabad, hacsak az igazgatóság különös körülmények tekintetbe vételével azt meg nem engedné.

Ez ama telep szervezetének egynehány főbb vonása, melynek immár kerek 5000 háza van, és melyen a német állam az állam eszméjéhez híven mindmegannyi magántulajdont létesített.

Nem magántulajdont, hanem testületi *köztulajdont* szereznek *van Marken* delfti „*Agneta-park*” nevű telepének munkáslakói. A gyár ura munkásainak bebizonyította, hogy a részvény birtoka sokkal célszerűbb mint a házé, mert azon nemcsak, hogy könnyebben túladhat, hanem a gond is kevesebb és a szervezés egyöntetűbb. Az építésre szükséges pénzt sikerült 4½%-os bekebelezendő kötvények fejében előteremteni.

Mínthogy az egyes lakások bére az összes építési költségeknek 7½%-át teszi, és az összes lakások után szedett bér nagyobb összeget képvisel, mint a minőre a telep eltartásával és szervezésével kapcsolatos mindennemű és nevű költségek rúgnak, azért a fölös tőke előbb 3%-os nyereséggel, a lakbér nagyságának arányában átment a teleplakónak részbirtokába, később azoknak 5%-os törzsrészvényeivé alakult át.

Az angol zárt cottage-rendszer csinos utánzásra talált a München melletti *nymphenburg-gerni* családházkolóniában. Önálló, egycsaládos házak mellé zártosrú egycsaládos házakat építettek Heilmann és Littmann építészek és ezzel felette vonzó képet nyújtottak. Tizennégy csinos kis ház egymás mellé épült egy sorban és a díszítés változatossága, mely hol egy kis balkont, hol előugró ablakot, hol csinos bejárókat stb. mutat, ezekből a házakból palotaszerű épületet állított össze, melyet elől egynehány gyephely szépít, míg mögöl a szépen elkülönített házikertek húzódnak a házak nagyságához arányosított kisebb-nagyobb területtel.

Míntegy rezervált helyen emlékszem meg itten a *mühlhausi* munkástelepről, mint olyanról, mely több tőkésnek összeállításából keletkezett. 1858. év június havában alakult meg a „Société Mulhousienne des citées ouvrières” (mühlhausi munkásház-társaság) név alatt egy civil-társaság. Először tizenkét részvény-tulajdonosból állott, 300.000 frank alaptőkével, 60 drb. 5000 frankos részvény-nyel. Elnökéül Jean Dollfusst, tulajdonképeni alapítóját választotta. Később 20-ra emelkedett a részvénytulajdonosok száma s a részvények száma 71-re. Az alaptőke ekkor 355.000 frankra rúgott. A császár 300.000 frank hozzájárulást engedélyezett az akcióba lépő műnek. Az a segély megtisztelő bátorítás volt a vállalkozóknak s oly nagy jótétemény, hogy valóban egyike volt az elért, szinte korlátlan eredmény leghatalmasabb okainak. A későbbi béremelkedés és a vállalkozásnak mindinkább kitűnő sikere arra indította a társaságot, hogy a mühlhausi és baseli tőkepénzesekhez forduljanak, a kiktől 4½ és 5%-ra s

hosszú visszafizetési terminusra kapták meg a szükséges pénzüsszegeket. Maguk a társaság részvényesei az ügy érdekében megelégedtek 4%-os kamatlábbal.

A császártól nyert segély alapján a társaság szerződést kötött az állammal, melyben kötelezte magát, hogy a lakásokat az előállítási áron adja el a munkásoknak, vagy az előállítási ár 8%-át meg nem haladó bér mellett adja nekik bérbé. Ezek a jövedelmek a következő költségek fedezésére szolgáltak: adók, tűzkárbiztosítás, az épületek fenntartása, az igazgatósági tisztviselők fizetése. A ölösteget a jegyzett töke kamatainak fedezésére fordították, melyeknek az alapszabályok értelmében a 4%-ot meghaladniuk nem szabad.

Egy új városnegyed felállítása által a munkás ház-társaság nemcsak a munkásosztálynak, hanem a város összes lakosságának tett reális szolgálatot Ismeretes Mühlhausen lakosságának kolosszális megnövekedése. Hogy a házak megvételét megkönnyítsék, fokozatos megvételi jogot statuáltak, a mivel alkalmat adtak a munkásnak, hogy valamivel felemelt bérfizetés mellett a ház lakójából annak tulajdonosává válhassék. Ez a következő feltételekhez volt kötve:

1. 250-300 franknyi hozzájárulás a közkiadások s a vétel-szerződés megkötésénei előálló költségek fedezésére.

2. A vételár többi részének 11 frankról 18-25 frankra való béremelés útján való megfizetése, miáltal a lakó 13 év alatt a ház tulajdonosává válik.

3. Ha a lakó a hozzájárulásra nem képes, a bért még valamivel magasabbra emelik.

4. Ha haláleset, katonai szolgálatra való behívás, a lakóhely megváltoztatása vagy munkaképtelenség a szerződés feloldását teszi szükségessé, akkor a vevő egyszerű bérlőnek tekintetik s összes befizetéseinek fölöslegét kamataival együtt ő, illetve családja, visszakapja.

5. Hogy egy harmadik személynek való továbbeladás, vagy albérlők fogadása által előidézhető visszaéléseknek elejét vegyék, a vevőnek a szerződés megkötésétől számított tíz éven belül nem szabad házát a felügyelő-bizottság engedélye nélkül sem eladnia, sem albérlésbe adnia s akkor is csak munkásnak.

6. A bérlők, illetőleg vevők kötelesek magukat a társaság házi rend szabályzatának alávetni.

7. A bérlő, illetőleg vevő kötelezi magát, hogy gyermekeit rendszeren járattja iskolába!

A Dollfuss-féle munkásváros magában foglal még egy nyilvános mosó- és fürdő-intézetet, népkonyhát, munkás fogyasztási egyesületet, egy kórházat, egy balesetek ellen biztosító egység³esületet stb.

*

E csoportban még hosszú sorát említhetném a legkülönbözőbb alakú és szervezettü telepeknek, de mivel ezek mind többnyire vagy kisebb jelentőségűek vagy más oknál fogva kevésbé tanulságosak, megelégszem egynehánynak rövid feljegyzésével.

A Cornelius Heyl-cég Wormsban két-két emeletes házat épített. A 3 szobából és konyhából álló lakás a hozzávaló kertrésszel együtt évi 100 márkába kerül

Az *antwerpeni jótékony-intézetnek* 1889-ben volt polgári háza és 43450 munkáslakása, a mellett iskolája is. Az intézet évi tiszta bevétele 84,020 fr. Befektetett tőkéje harmadfél millió frank.

Compagnie des Mines d'Anzin. A társulatnak több mint 2600 háza van. Annuitás útján eladott 93-at 275,207 frk.-ért.

Etablissement de M. M. Mayer (Belgiumban) különböző szerkezetű házakat épített 1300-2500 fr.-ig. A vállalat 3%-kal kamatozik.

A nagy blokkrendszerben többnyire azok a német társaságok építenek, melyek közül a berlini, a dresdenit, leipzigit stb. említhetjük.

A *munkások által létesített munkástelepek* alapja az angol *Building Societies*-ekben lelhető. E társulatoknak *Terminable Societies* elnevezése már is annyit mond, hogy a létezésök időtartamhoz volt kötve. És tényleg 10-20 évre álltak össze az emberek, hogy az önalkotta szabályzatok értelmében havi részletekkel járuljanak egy oly nagyobb tőke alkotásához, melyből kisorsolás útján minden tag részére jusson egy-egy kölcsönösszeg telek- és háztulajdon szerezhete céljából. A spekulatív szellem azonban nem soká marasztalja a dolgokat az adós és hitelező eme egyszerű kölcsönösségében. Átalakulnak a társulatok *Permanent Societies*-ekké és ezekbe mindenkor új tagok vétethetnek föl. Nagy összegek mutatkoznak ugyan, de ezek megnöttek ama verseny folytán, melyet az eredetileg egészen más célú társulatok más pénz- és hitelintézetekkel folytatnak. 1.250 millió frankot olvastak össze legújában, melyet 2.752 egyesület, 605.000-nél sokkal több tag anyagi együttműködésével kezel.

Magában *Londonban* van társulat, mely 1863 óta működve, ma 27 millió frankkal rendelkezik és 5456 lakása után több mint évi 6%-nyi nyereséget lát.

Angolországban egyéb építési sző vetkezetek is sokat tettek e téren. A *Metropolitan Association for Improving the Dwellings of the Industrious Classes* 1426 munkásházat épített. Az *Artisons, labourers and General Dwellings Company* 1900-ig 50.000 ember számára épített lakóházakat. A *Rowton House r.-társaság* nőtlen munkások számára 6 házat létesített 5.168 ágygyal. Ez a társaság 54% osztalékot fizet részvényeseinek.

Észak-Amerika sem maradt vissza. Azáltal, hogy *Pennsylvania* állama adómentességet biztosított az ily társulatok tőkéinek, közel 1000 a számuk és az a tőke, ami az Egyesült Államokban egynehány évtized alatt összehalmozódott, 700-800 millió dollárra becsültetik. Mindezen államokban kifejlődtek a „*Building and Loan Associations*” melyeknek alapvonalait a következőkben vázoljuk:

Csekély, a szegényebbeket meg nem terhelő havi befizetések által egy alapot igyekeznek megnövelni. Ezeknek a befizetéseknek magassága attól függ, hogy hány részvételi jegyet vesz az illető. A tag azután addig teljesíti a befizetéseket, a míg jegyeinek mindegyike a havi befizetés s a keletkezett nyereség-által elérte a pári-értéket. Megjegyzendő azonban, hogy az egyes társaságok szabályai a fizetések magassága és határideje dolgában eltérők. Az az általános szabály áll azonban érvényben, hogy minden részvényre havonként egy dollárt

fizetnek, a míg elérték a 200 dollárnyi parit. Az alapból azután a társaknak olcsó kamatra kölcsönöket adnak, hogy telket szerezhessenek és épületeket állíthassanak fel.

Nem mindenütt sikerült e társulatok utánzása. Különösen, hogy a tagok szolidárisán kötelezettek legyenek, megghiúsította azoknak a kontinensen való elterjedését. Így *Németországban* csakhamar széjjel oszlottak a hasonló szerveztű csekély számú társulatok. Inkább fejlődtek *Franciaországban*, ahol III. Napoleon kezdeményezésére létesült a „*Société coopérative immobilière des ouvriers de Paris*”. Ez részvénytársaság, melynek minden tagja legfeljebb 50, egyenként 100 frankos, 5%-kal kamatozó részvénnel bírhat. A befizetés havi részletekben történik. A társaság által épített magánházak a lehető legkedvezményesebb föltételek mellett adatnak el csakis a tagtársaknak.

Kopenhágában az ötvenes években alakult meg az *Arbejdernes Byggeförening*, a munkásház-építőegyesület. Könnyű belátni, hogy itt is az angol Building Societies voltak befolyással, minthogy azonban a tagsághoz kötött fizetési föltételek a tagok anyagi képességének arányában állottak kezdettől fogva, azért a további lendület biztosítva volt. A heti részleteknek tíz évi összege részvényt alkot, melyekből többlet tíznél egy tag sem bírhat. Az évenként épített házak sorsolás útján oly tagok birtokába jutnak, kik legalább is hat hónap óta tagok és 20 koronát már befizettek. Miután a társaság az új házak fölött tíz éven keresztül gyakorolja az ellenőrzést, a tulajdonos cselekvősege még azután is hosszú időre korlátolt, amennyiben teljes 90 éven át a házak eredeti rendelkezésüknek szolgálnak.

Dán mintára a *Rensburgi* munkás-építő egyesület alakult Németországban, melyet tíz évvel rá a *Berliner Baugenossenschaft* követett. Utóbbi 1886-ban keletkezett 28 alapító taggal. A heti járulék 40 fillér és a részvény nagysága 200 márka. Ha a tagtárs az új háznak értékét, vagy annak egy harmadát lefizeti, a ház tulajdonosává válik, ámbár utóbbi esetben a tartozás kamatra bekebeleztetik; ha pedig nem rendelkezik a ház árának egy harmadával sem, akkor csak bérlő marad mindaddig, míg a tartozását és ennek 6%-át nem törlesztette.

A *gladbachi* részvénytársaság, mely 330.000 márka részvénytőke felett rendelkezik, 488 munkáslakást létesített. Megemlítendők még a munkáslakásokat alkotó szövetkezetek (részvénytársaságok) *Bonn*, *Bréma*, *Duisburg*, *Erfurt*, *Achenben*, melyek néhány év alatt több 100 munkáslakást kreáltak.

Brüsszel elővárosai a kilencvenes évek elején 800.000 franknyi tőkével be léptek több részvénytársaságba, melyek olcsó és egészséges munkáslakások építését tűzték ki céljukul és melyek mindenike egy-egy millió franknyi alap tőkével alakult.

A *belga országos takarékpénztár* az 1906. év végéig 72.525,374 frankot kölcsönzött munkáslakóházak vételére és építésére.

*

Nem lehet feladatomban a létező valamennyi egyesületet, melyeknek célja mégis csak egy és ugyanaz, kisebb lényegtelen szervezetbeli eltéréseivel ismertetni. Azért e helyen még csak egynehány társulat következik rövid megjegy-

zésekkel, pusztán csak azért, hogy lássuk mennyire van a külföld a társulásnak égető szükségéről meggyőződve.

Société anonyme immobilière des petits logements de Rouen. A társulat vagyona 1fő millió frank és nyeresége évi 3%.

Societa edificatrice de Milano. A társulat 1878 óta áll fenn és azóta körülbelül egy millió frankot fordított munkásházak építésére, szintén 3%-os haszon mellett.

Société des logements économiques de Lyon. 1886-ban alakulva, körülbelül 100 lakást épített, melyből 9000 fr. tiszta haszna jelentkezik. Az osztalék 4%-ot tesz.

Société havraise des Cités ouvrières. Jules Siegfried-től 200,000 franknyi tőkével alapítva, ma tagjainak 4%-os osztalékot nyújt.

Hasonlóan kezdeményezte az előbb nevezett kiváló államférfiú és népbarát a *Société de Cités ouvrières de Bolbec* nevű társulatot. Ez eddig 40 házat épített 2000-3300 frankért eladva őket.

A *Société des Cités ouvrières d'Amiens.* 1866-ban épült és ma tagjait 5% osztalékban részesítheti.

Nevezetesebbek még: *Tenement Building and Co. New-York* és a *Christianiai társaság.*

Megemlítendő még a *bordeauxi* „Société Bordelaise des habitations à bon marché” működése, mely már több telepet létesített és még néhányat fog kiépíteni;« Groupe Georges Picot, (áll 19 lakásból; mindenik külön eladott), Groupe Jules Simon (28 lakás) és Groupe Jules Siegfried (16 lakás). Nagy hírnévre tett szert a Godin-féle „Famillistère” *Guise*-ben (Franciaország), hol nagy-szerű munkáslak-telep keletkezett.

Németországban az állam, egyesületek és a munkaadók létesítenek munkáslak-telepeket. Az ipari munkaadók eddig 150.000 munkáslakást építettek az utóbbi években. E szerint, ha 8 millióra becsüljük a német birodalom ipari munkásainak számát, 18 a munkaadók részéről épített lakás jut 2000 munkásra. Egyes tartományokban az arány sokkal kedvezőbb, így *Oppelben* 106, *Amsbergben* 60 *Lotharingiában* 57, a bajor *Felső-Pfalzban* 47, *Hannover* és *Osnabrückben* 40 lakás iszik 1000 munkásra.

Németországban az 1895. augusztus 13-iki törvény által a porosz kormány felhatalmaztatott 5 millió márka és utóbb még 10 millió márka kölcsön felvételére, mely összegek az állam által alkalmazott munkások számára létesített lakásokra fordítottak.

Németországban a *városok* és *községek* nagy része saját költségükön épített munkáslakásokat, vagy legalább azok létesítéséhez messzemenő kedvezményekkel hozzájárult. így *Mannheim, Saarbrücken, Linn, Lennep, Erfurt, Bonn, Jena* stb. városok, melyek az építéshez szükséges telkeket nagyjából ingyen adták.

Egyes városok saját költségükön építettek munkáslakás-telepeket, mint *Altona, Drezda, Darmstadt, Frankfurt a/M., Heidelberg, Karlsruhe, Köln, Königsberg, Pfarrheim, Osnabrück* és mások.

A *szász* királyság 1892-ben egy törvény által felhatalmaztatott, hogy 1.500.000 márkát a vasúti munkások számára építendő lakásokra és 1898-ban 1.500.000 márkát szinte munkásiakások létesítésére fordíthasson.

Ferenzi, Imre „*A munkáslakáskérdés*” c. művében közli, hogy a német birodalmi költségvetésbe 1904-ben 15 millió márkát állítottak be oly célból, hogy a birodalom üzemeiben és különféle kormányzati ágaiban alkalmazott munkások csekély javadalmazású hivatalnokok számára megfelelő lakások legyenek építhetők. Ezt olyképen segítik elő, hogy a magánosoknak és közhasznú vállalatoknak (építő-egyesületeknek, építő-szövetkezeteknek, építőtársaságoknak) ily lakások létesítéséhez kölcsönt nyújtanak és alkalmas építési területek szerzéséről gondoskodnak.

Németországban igen sok város maga gondoskodik saját alkalmazottai számára megfelelő számú kis lakásról. így többi közt Altona, Cassel, Danzig, Darmstadt, Dresden, Essen, Frankfurt a/M., Freiburg i. B., Heidelberg, Karlsruhe, Kiel, Königsberg, Mannheim, Nürnberg, Stettin stb. Ulm városa saját alkalmazottai számára $2\frac{1}{3}$ millió márká tőkével 216 munkáslakóházat létesített, 516 lakással. Düsseldorf városa 20 millió jelzalog-levelet bocsátott ki és 1 millió márkával munkásházakra jelzalog-kölcsönt adó alapot létesített.

Venecia két építő-társaságnak munkásházak létesítésére 75.000 lira segélyt adott, *Firenze* városa maga alakított egy munkásház-építő társaságot, úgyszintén *Róma* városa, mely 700.000 lírával hasonló társaságnak vetette meg alapját.

Franciaországban 1906-ban lépett életbe a munkáslakáskérdést szabályozó új törvény. Ez a törvény a departementokban *lakásügyi bizottságok* kötelező szervezését mondja ki, egyúttal pedig megállapítja a néplakások és családi munkásházak után szedhető bérnek a maximumát.

A bérmaximum eszerint: kevesebb mint 1000 lakossal bíró községben 140 frank, 1000-2000 lakossal bíró községben 200 frank, 2000-5000 lakossal bíró községben 225 frank, 5000-8000 lakossal bíró községben és Paris leg-távolabb eső külvárosaiban 325 frank, Paris közelebbi külvárosaiban 400 frank, 200,000 lakossal bíró városban 440 frank és Parisban 530 frank.

* * *

Hazánkban az állam épített *vasúti munkásai* egy része számára munkástelepeket *Budapesten* (300 házat), *Pozsonyban*, *Diósgyőrött*, *Resicán*, *Aninán* és egyéb helyeken. Az iparvállalatok közül említendők a *Thonet* testvérek által *Nagy-Ugrócson* a munkások számára épített lakástelepek, *Kachelmann* Károly vihneyi vas- és gépgyárához tartozó munkáslakások, a *pozsonyi dynamógyár* munkásházai (körülbelül 90 lakás), a *hermaneczi papírgyár* lakástelepe, „Egyesült magyarhoni *üveggyár* részvénytársaság”, a magyar *textil-ipar* részvénytársaság *rozsahegy*, *Witliehead* fumei torpedó-gyáros és a *fumei épület-egyesület* stb. stb. munkáslakásai.

Pozsonyban, a honnan a munkáslakásügy országos felkarolása az én propagandám folytán kiindult, törökkanizsai *Schulpe* György (36), a város (120), *Hubert* Ferenc (88), *Kühmayer* Ferenc (16), *Durvay* Antal, *Samek*, a *Könyvnyomdászok Egyesülete* (28), a *Roth-féle tölténygyár*, a *Stollwerck-féle csokoládégyár*, a *Nobel-féle dynamógyár* (100-nál több) munkáslakást épített stb. stb. A *Schulpe-féle* telephez nagyobb olvasóterem, népkönyvtár, külön mosókonyha, fürdő- és betegszoba (üdülők számára) és konyhakertek is tartoznak. A telepen egy második állami óvó-intézet fog még ez évben létesülni. A teleppel szemben

állami elemi mintaiskola épül. Tervbe van véve a telepen egy munkás-Uránia és munkásközvetítő-intézet.

A *Magyar Államvasutak* igazgatósága a kilencvenes évek végén a Hajcsárút közelében nagyobb telket vásárolt Budapest székesfővárostól négyszögölenként két forintnyi áron s ide mintegy 300 lakást építtetett az északi főműhely munkásai számára.

Megemlítendőek még a következő telepek: a *pancsovai* selyemfonógyáró (60 munkásnő és a felügyelői személyzet befogadására), a *kis-sebesi* granit-kőbánya-részvénytársaság által épített 13 ház, 49 családlakással, a magyar ammok-szúdagyár telepe *Maros-Ujváron* (12 ház két-két lakással), a hazai aszfaltiparrészvénytársaság telepe *Meső-Telegden*, Kraszek és Krausz vasútállomás telepe (*Bihar-Bohrest*), a cs. és kir. dunagőzhajózási társaság köszénbányáinak, Zsolnay Vilmos majolika-gyárának és Höffler testvérek börgyárának telepei *Pécsett*, az *Orikány-zsilvölgyi* köszénbánya-részvénytársaság, *Lupény* (115 munkáslak, egyenként 2 család részére, 3 laktanya nemcsaládos munkások részére, 2 őrilakás és 1 felügyelői lakház); gróf *Matuschka* és báró *Marschall* is építettek munkáslakásokat a nyitramegyei westernitzi bot- és esernyőgyárak közelében.

Magyar cukoripar-részvénytársaság cukor-gyára, *Botfalu*, (2 földszinti és 2 egyemeletes felügyelő- és munkáslakház körülbelül 50 család és 100 nőtlen, ill. hajadon személy számára).

Copony Márton, papírgyár. (Brassó), Zernest.

Brassói cellulose-gyár részvénytársaság, Zernest, 4 munkáslakház.

Neusiedeli papírgyártó – részvénytársaság, Péterfalva (u. p. Szász-Sebes). Eltekintve a tisztviselők, művezetők és teremesterektől körülbelül 30 munkáscsalád számára.

Muszári-i aranybányatársulat *Muszári* (Hunyadmege) 35 családház.

Urikány-zsilvölgyi köszénbánya részvénytársaság, *Lugény* (Hunyadmege), 116 munkáslak egyenként 2 család részére, 3 laktanya nem családos munkások részére, 2 őri lakház, 1 felügyelői lakház.

Amerikai szőlő oltvány telep részvénytársaság arad-csálai telepe, Arad, 2 felügyelői ház 4-4 családnak, közös munkáskaszárnya és tisztviselői pavillon.

Győrött a magyar waggon- és gépgyár lakásai. Győri szeszgyár és finomító. Győri körkemencetársaság.

Horváth Sándor téglavetője, *Veszprém* Kosuch János üveghutája, *Ajka*. Wiener Kohlenindustrie Verein szénbányája, *Ajka*. Ugyanaz, *Csingervölgy*. Humayer és Klein mésztelepe, *Herend*. Első magyar üvegyár r. t., *Esztergom*. Pesti köszénbánya r. t., *Barogh*. Ugyanaz, *Tokod*. Ugyanaz, *Sárisáp*. Északmagyarországi egi^esített köszénbánya és iparvállalat r. t., *Tokod*. Haás Jakab és társai, cementgyár, *Lábatlan*. Bentum és társai téglagyára, *Bömös*. István téglagyár r. t., *Bilis-Mar* Garamvölgyi cukorgyár r. t., *Oroszka* (Barsmege). Selypi cukorgyár r. t., *Selyp* (Nógrádmegye). Selypi agyagipar r. t., *Selyp* (Nógrádmegye). Bima-murány-Salgótarjáni vasmű r. t., *Salgótarján* (Nógrádmegye) Salgótarjáni köszénbánya r. t., *Salgótarján*. Keszler, Böhm és Bauer vasöntöde és gépgyár, *Salgótarján*. Hazai üvegipar r. t., *Bálfalva* (Nógrádmegye). Első magyar üvegyár r. t., *Herencsvölgy* (Zólyommegye) „Union” vashádogyár, *Zólyom* (Zólyommegye).

Egyesített magyarhoni üvegyár r. t., *Kis-Kapocs* (Zólyommege). M. kir. vasgyárak, *Zólyom-Brézó*. Cs. és kir. szab. hermanetzi papírgyár, *Hermánd*. (Zólyommege). Cs. és kir. szab. ezelőtt Harnisch és társai hajlított fabntorgyár, *Besztercebánya*. Prihradiry-féle vasgyári társaság, *Bikás*.

A *szerencsi cukorgyár* az egészségügyi követelményeknek megfelelő lakásokat acl ingyen munkásainak egy része számára.

Az erdélyi erdőipar-részvénytársaság *gyulafalvi* és „Gábor és József” gőzfűrésztelepen (Háromszék megye). *Schulz* József és társa *csík-csobányai* „Franciska és Amália” gőzfűrészttelepein (Csikm.). *Thieme* Károly és fia *csikgyines-hidegségi* „Rakotyai és Barátos” gőzfűrészttelepein. *Schulz* Vilmos *kisdemeteri* gőzfűrészttelepen (Beszterce-Naszód m.), a kolozsvári fakereskedő részv.-tár. *borgó-besztercei* gőzfűrészttelepen (B.-Naszód m.).

Gaál Jenő adatai szerint lakást ingyen ad munkásainak a *kissebcsi* Grilasner-féle kőbányatelep, a cukorgyárak, *brassói* cellulozegyár, a Sigmond testv. és báró Bors-féle szeszgyárak *Kolozsvárott*, illetve *Medgyesfalván*, az üveg és nagyobb téglagyárak, a Kramer-féle egeresi gipsz és műtrágyagyár (*Kolozsmegyében*) és a Sánckzi S.-féle vasgyár és szerhámor *Szentkeresztbányán* (Udvarhely megyében).

Jack m. tanácsos pártfogása alatt alakúit Munkásotthon-szövetkezet 1000 munkásház építését szervezte, mely házak idővel a bérlő tulajdonát fogják képezni; az évi törlesztési és lakbérösszeg egészben 820 K és 26 év múlva a bérlő lakása tulajdonosa lesz. Könyvtár, kaszinó, fürdőház és fogyasztási egyesületek is létesültek.

Budapesten 1896-ban nagyobb mozgalom indult meg a munkáslakások kérdése terén. A főváros a hajléktalanok menedékhelyének egyesülete közreműködésével 96 munkás-mintalakást (4 házat) épített (1887-ben) egy általa e célra kijelölt és ama egyesületnek ingyen rendelkezésére bocsátott alkalmas telken. A lakás egyszobás és konyhás hajlókából áll, hetenként 4 korona 10 fill.-be kerül a bérlet, s ez az összeg nemcsak nem emelkedik, hanem remélhető, hogy rövid idő múlva leszál 4 koronára, sőt talán még olcsóbbra. Szép tágas és világos valamennyi helyiség, a szobák ablakai mind szabad térre nyílnak s az egyemeletes épületek magas és tágas folyosóval vannak ellátva.

A *magyar kir. államvasutak* a *budapesti gépgyárjok* szomszédságában egy 109 lakásból álló munkástelepet létesítettek. A munkáslak-telep 12 házat foglal magában, melyek kisebb fizetésű hivatalnokok-, felügyelők-, művezetők és munkásoknak olcsó és egészséges lakásokat nyújtanak.

Ennél tetemesen nagyobb az államvasutak *diósgyőri* gyáranak munkásház-telepe, mely 52 egylakású és 117 kétlakású munkásházból áll, hozzá tartoznak még egyéb a gyártól távolabb eső házcsoportok, még 26 egyszerű és 17 kettős lakházzal. A vasgyári lakástelepen évenként számos új ház épül.

*

Hazánkban az **állam** mint munkaadó *vasművi telepein* és egyéb gyáraiban, mint *Budapesten*, *Pozsonyban*, *Diósgyőrött* létesített munkáslakástelepeket, az első helyen 300 lakással. Az osztrák-magyar államvasút-társaság *Besiczán* és *Aninán* épített munkásházakat.

Magán- vagy társulati iparvállalataink közül nagyobb szabású munkásház-telepeket létesítettek még a következők: a pozsonyi Dynamitgyár (30 lakással), a pancsovai selyemfonógyár (68 lakással), a botfalvi cukorgyár, mely 50 család és 100 nőtlen munkás számára létesített munkáslakásokat, a lupényi kőszénbánya (116 munkáslakkal), az amerikai szőlő oltvány telep, mely 50 család és 100 nem családos munkás számára épített lakásokat stb.

Van több iparvállalat, mely *ingyen* megfelelő lakást nyújt munkásai egy részének. Ilyenek: a szerencsi cukorgyár, a kis-sebesi Glasner-féle kőbánya-telep a brassói cellulose-gyár, a Kramer-féle egeresi gipsz- és műtrágyagyár és több erdélyi ipartelep.

Győrött 1901-ben társadalmi akció útján „Munkásház-építő részvénytársaság” alakult 200.000 korona alaptőkével.

Temesvárott a Turul-cipőgyár a várostól ingyen 4 holdnyi területet kapott, melyen munkásbérházakat szándékozik építeni. Kísérletképen 1907-ben már fel is épített két egyemeletes munkásházat. *Geml* József, Temesvár sz. kir. város jelestollu főjegyzője 1906-ban rendkívül érdekes, nagy alapossággal megírt tanulmányt adott ki „*Temesvár lakáspolitikája*” címen.

Debreczenben a magyar államvasút gépjavitó műhelyében alkalmazott munkásai számára épített lakásokat.

Újabbban a MÁV. számos munkáslakás építését tervezi *pozsonyi* alkalmazottjai számára.

Szeged város polgármestere, Dr. *Lázár* György, legújabbban – az iparfejlesztési akcióval kapcsolatban – szintén fölvette programjába a munkáslakások kérdésének megoldását.

1906. nyarán gróf *Andrássy* Gyula belügyminiszter nagyjelentőségű rendeletet küldött a törvényhatóságoknak a munkás- és cseléd-lakásokról. A rendelet a következőket mondja:

„Köztudomás szerint a *fertőző betegségek* legkönnyebben ott fejlődnek ki pusztító *járványokká*, ahol a közegészségi kellékek különben is hiányosak; a *talaj* rothadó anyagokkal fertőzött, az *épületek* és azok környéke *tisztátalanok*. A lakásviszonyok terén a javítás szüksége annál követelőbb alakban jelentkezik, minél jobban fölismeri a tudomány és az élet a lakás- és egészségügy befolyását a tudóvész ellen való harcnak sikerrel megküzdésére. Hivatkozik a miniszter a régebbi belügyminiszteri rendeletekre, amelyek a lakásügyi állapotok javítását célozzák s kötelezik a törvényhatóságokat, hogy a családi és kaszárnyaszerű munkáslakások javításáról a saját hatáskörükben gondoskodjanak. Itt-ott meg is történt, hogy erre vonatkozólag szabályrendeletet alkottak, azonban ország-szerte mégsem találtak a rendeletek a kellő visszhangra. *A munkás- és cseléd-lakások a legiőb helyen nem felelnek meg a közegészségi és közérkölciségi követelményeknek*. Amidőn látjuk, hogy mily nagy arányokban indult meg újabb időben a nyugati államokban ezen a téren a gondoskodás a humanizmus szolgálatában: fokozott erővel kell nekünk is törekednünk a hiányok pótlására. Az 1876: IV. törvénycikk megadja a fölhatalmazást a törvényhatóságoknak arra, hogy

a munkás- és cselédlakások egészségi állapotán javítson. A miniszter kijelenti, hogy az említett törvényre támaszkodva szükségesnek lát egy fő irányelvet kijelölni, melyet a munkás- és cseléd-lakásügy rendezésénél föltétlenül szem előtt kell tartani és ez az, hogy *minden egyes alkalmazóit részére, akinek családjában van, legalább egy egyszobás, ablakkal ellátott egészséges lakás biztosíttassék*. A miniszter a törvényhatóságra bizza, hogy ennek az elvi követelménynek az életbeléptetését a méltányosság szemmel tartása mellett a lehető legrövidebb, de *legfőleg tíz évre terjedő határidőhöz kösse*. Az alkotásra váró szabályrendelet keretében a zsúfoltság határát is meg kell határozni, hogy ez a törvényhatóság tisztviselői előtt zsinórmértékül szolgálhasson. Zsúfoltnak nevezhető az a lakóhelyiség, amely nem olyan ürtartalmú, hogy egy felnőtt lakó számára tíz köbméter levegőteret és négy négyszögméter felületet juttasson. Fölhívja a miniszter a törvényhatóságot, hogy mindezeknek a figyelembevételével sürgős kötelességének tartsa szabályrendelet alkotását. Ha pedig már bírma ilyen tárgyú szabályrendelettel, intézkedjék, hogy annak ebben a szellemben való átdolgozása megtörténjék. Fölhívja végül a hatóságot, hogy a közegeit a lakásegészségügy terén tapasztalható rendellenes állapotok megszüntetésére és a felügyeletre a legerélyesebben utasítsa.”

A szóban levő rendelet végrehajtásának eredményéről ugyan nincs módomban pozitív adatokat közölhetni, azonban aligha szenvedhet kétséget, hogy a miniszter figyelmeztetésének az ország sok városában és községében meg volt a kívánt hatása, illetve hogy gróf Andrassy Gyula *törvénytöltő* rendelete is hozzájárult a lakásügyi viszonyok fokozatos javításához.

A Budapesten érezhető lakáshiányon legújabbán a kormány akar segíteni. *Wekerle* Sándor miniszterelnök ez év április hónap végén tudatta *Bárczy* István polgármesterrel, hogy hajlandó Budapesten a lakásínség megszüntetésére **négyezer munkáslakást építeni**, ha a főváros megfelelő áron alkalmas telket ad a kormánynak.

A polgármester fölhívta az illetékes osztályt, tegyen jelentést, hol van alkalmas terület. Az ügyosztály nyomában meg is tette javaslatát. Az előterjesztés szerint a Jászberényi-úton van alkalmas terület. 33.000 négyszögöl, amelynek 14 korona a leltári ára s 16-17 korona a forgalmi értéke. A terület csatornázása s vízzel való ellátása 82.000 koronába kerülne. A Kúttó-dülőben az Üllői-út mentén is van 38.000 négyszögöl városi telek, amely minden tekintetben alkalmas lenne munkásházakra. Ennek a leltári értéke 6 korona, forgalmi értéke 7-8 korona. Csatornázása is körülbelül 80.000 koronába kerülne.

Látnivaló ezekből, hogy székesfővárosunkban a kormány igen helyes és hathatós módon vette kezébe a munkáslakáskérdés rész-

leges megoldását. Első lépésnek igen sokat ígérők a miniszterelnök intézkedései. Vivant sequentes!

Maga *Budapest székesfőváros* legújabban (1908. május) *egy millió koronát szavazott* meg munkáslakásokra. Ezért a pénzért nagy (háromemeletes) házakat építenek kis lakásokkal, amelyek megfizethető áron födelet adnak kevés kerestetű munkásembereknek. A főváros a Gyáli-út tájékán, a Lóverseny-dűlőben tervezi e munkáslakások építését. Metropolisunk törvényhatósága e nagyjelentőségű lépésével igen szép példával jár elől a szociális reformok egyik legfontosabbjának megvalósítása terén.

A m. kir. *iparfelügyelők* 1907. évi jelentése szerint 1906-ban 3062 telepen 23,102 munkáscsalád és 12,946 nőtlen vagy hajadon munkás kapott lakást, részben díjtalanul, részben csekély bér lefizetése ellenében. 1905-ben 3030 telepen 21,419 család és 3131 nőtlen vagy hajadon munkás, 1904-ben 2971 telepen 19,368 munkáscsalád és 8500 mindkét nembeli munkás, 1903-ban 2624 telepen 18,029 család és 1467 munkás vagy munkásnő, 1902-ben 2295 telepen 16,903 család és 8201 nőtlen vagy hajadon munkás kapott – díjtalanul vagy mérsékelt bér ellenében – lakást.

*

A munkásházak ügyének hazánkban évek óta *Darányi Ignác* m. kir. földművelésügyi miniszter viseli különös gondjait. **Gazdasági munkásházak** építésére az 1905. évig 306.239 korona államsegélyt engedélyezett a miniszter. Ebben az összegben 10 vármegye és 2 törvényhatósági város osztozkodott. Habár a munkásházak építésének támogatására felvett költségvetési tétel 1906-ban 300.000 koronára emelkedett, ez a tőke mégis túlságosan csekély ahhoz, hogy munkásházépítési tervek nagyobb arányú segélyezését lehessen keresztülvinni. Mert, ha a kiutalványozható segély átlagát csak 500 korona minimális összegben állapítjuk is meg, akkor sem volna évente 600 munkásháznál több fölépíthető. Évtizedek múltának el, míg a gazdasági munkásházak kérdése teljes rendezést nyerne, évtizedek még azon esetben is, ha a népességi szám folytonos hullámzását és növekedését nem vesszük tekintetbe.

E körülmény mérlegelése kívánatossá tette, hogy a gazdasági munkásházak kérdésének megoldására a föntebbieknél *alkalmasabb* módzatok állapíttassanak meg. Ezt a célt szolgálja a *gazdasági munkásházak építésének állami támogatásáról szóló 1907. évi XLVI. törvény-cikk*, melynek indokolása bőven kifejti azt, hogy egészséges munkáslakások létesítése közrendészeti, közegészségügyi, közerkölcsi, társa-

dalmi és gazdasági nézőpontból mily nagy fontosságú, országos érdek. Azon törvényhatóság vagy község részére, mely munkásházak építésére gazdasági munkásoknak ingatlant ad el, az építéshez kölcsönt nyújt, kész munkásházakat ad el, vagy ad bérbe, a földművelésügyi miniszter ebben a törvényben számos *kedvezményt* biztosít. Ilyenek: a szükséges terveknek, szerződéseknek, felméréseknek stb. államköltségen való elkészíttetése, minden előforduló jogügyletnek, telekkönyvi bekebelezésnek, törlésnek stb. bélyeg- és illetékmentessége, az állami támogatással újonnan létesített gazdasági munkásházaknak húsz évi időtartamra szóló teljes adómentessége, a munkásház ebbeli jellegének a telekjegyzőkönyv, illetőleg telekkönyvi betét birtoklapján való feljegyzése, minek következtében a vételár vagy kölcsön törlesztésének tartamáig, az ebből eredő követeléseket kivéve, végrehajtás alá nem vonható stb.

A törvény azonkívül felhatalmazza a kereskedelemügyi minisztert, hogy az állami támogatásban részesített munkásházak létesítéséhez szükséges építési anyagot az *önköltségek* megtérítése mellett szállíttathassa. A rendes költségvetésben fölvett 300.000 korona, mely eddig csak mint tőkesegély nyert felhasználást, ezen túl törvényhatóságok, községek és erkölcsi testületek által munkásházak építésére fölvett kölcsönöknél mint *kamatsegély* használható fel. Az államkincstár t. i. az építő testülettel szemben, a munkások helyett, kik saját erejükből képtelenek lakásviszonyaikat kedvezőbbé alakítani, kötelezettséget vállalhat a vételár, illetőleg a kölcsön után járó tőke- és kamattörlesztési részletek bizonyos hányadának legfeljebb 100 féleven át, vagy az évi bérösszeg meghatározott hányadrészének legfeljebb 30 éven át való megfizetésére. A törvénynek ezen intézkedése társadalompolitikai szempontból igen üdvös és előnyös. Mert míg a rendelkezésre álló összegből, mint fennebb említettük, évenként csak 600 munkásház építésére lehetett tőkesegélyt folyósítani, addig a kamatsegély útján egyszerre 15.000 munkásház létesítése válik lehetővé. A törvény cikk 8. szakasza végre fölhatalmazza a földművelésügyi minisztert, hogy a költségvetésben gazdasági munkásházak építésének előmozdítására biztosított évi hitelek közül felhasználatlanul maradt részösszegeket 1907-től kezdve „*Országos gazdasági munkásház építési alap*” létesítésére és gyarapítására fordíthassa.

A törvény számos intézkedésének üdvös és szükséges voltát már ezelőtt 10 évvel hangsúlyoztam *Darányi* Ignác földművelésügyi

és *Perczel* Dezső belügyi miniszterhez fölterjesztett beadványomban, így a húsz évi. adómentességet, a munkásház-jellegnek a telekkönyvben való kitüntetését, a munkásházak létesítéséhez szükséges építési anyagnak az állam részéről önköltségen eszközölt szállítását, a bélyeg- és illetékektől való mentességet stb. már 10 év előtt javasoltam és kívánatosnak jeleztem.

Bárányi Ignác földművelésügyi miniszter a *Hódmezővásárhelyen* épült munkáslakások céljára 10.000 korona államsegélyt engedélyezett. A lakásokat a város támogatásával 150 négyzetöles parcellákon építették, 15 évi részlettörlesztés mellett. *Darányi Arad* mellett is létesített nagyszabású munkástelepeket, hol minden család nagyobb földparcellát kapott megművelés céljából.

A gazdasági munkásházak építésének állami támogatásáról szóló törvényben foglalt elvek szerint *Torontói* vármegye részére, a *Törökbecse* községben létesített munkásházak költségeire felvett 100.000 koronás kölcsön kamatainak részben való fedezésére, 1906-ban hat évre számítva 18.000 koronát utalványozott a miniszter. Hasonló címen *Kiskunfélegyháza* község 6 évre 36.000 korona, *Csongrád* vármegye 3 évre 60.000 korona államsegélyt kapott. *Csanád* vármegye törvényhatósága részére munkáslakások létesítésénél felmerülő mellékköltségek (tervek elkészítése, a terület planirozása, csatornázása stb.) fedezésére a földművelésügyi miniszter 20.000 korona segélyt folyósított.

Az utolsó években a *magyar államvasutak* részéről indult meg az akció, mely a MÁV. összes munkásai számára való lakások építését tűzte ki céljául.

1906-ban a földművelésügyi miniszter kiadásában „*Gazdasági munkás- és cselédlakások*” cím alatt vaskos gyűjtemény jelent meg, melyet maga *Darányi* Ignác látott el előszóval. A munka, mely az Országos Magyar Gazdasági Egyesület hathatós közreműködésével létesült, az ország különböző vidékeiről 54 jónak ismert cselédlakás, 16 munkásház és 14 melléképület tervrajzát s költségvetését foglalja magában. A terveket a m. kir. gazdasági műszaki hivatal gyűjtötte össze.

*

Rákos-Ligeten 1897-ben „Munkásotthon-szövetkezet” alakult, mely azt tűzte ki céljául, hogy a munkásnak és kisiparosnak *háztulajdon* szerzéséhez alkalmat és segédkezet nyújtson.

A tervezet szerint egy-egy ház 160, illetve 240 vagy 320 négyszögöl területen épül s a szükséges mellékhelyiségeken kívül 2, 3, esetleg 4 szobát, konyhát és kamarát foglal magában.

A „Munkásotthon-szövetkezet” tagjai 26 éven át 160 firt házbért fizetnek. Ezen összeg a kamatok amortizációját is tartalmazza, úgy hogy a ház a megállapított idő letelte után tehermentesen a tag tulajdonába megy át. Azonkívül minden tag élete a ház építési költsége erejéig biztosítva lesz, úgy hogy a tag-halála esetére az illető ház minden ráfizetés nélkül családjának tulajdonába száll át.

1906-ban a szövetkezet tagjainak száma körülbelül 400-ra rúgott.

A telepen 408 család él hozzávetőleg 2000 lélekkel, van ott külön elemi iskola, ipartelep stb.

*

A törvényhatósági joggal felruházott magyar városok polgármestercinek 1907. szeptember 16-án Pécsett tartott kongresszusán több fontos, a városok életbevágó érdekeire messze kiható tárgyban történtek sokatígérő megállapodások, de valamennyi ott tárgyalt kérdésnél fontosabb az, amelyet Lukács Ödön, Nagyvárad város pénzügyi és adóügyi tanácsosa vitt a kongresszus elé. A tanácsos a maga szélesen megalapozott javaslatában a legaktuálisabb és legégetőbb kérdés megoldásához nyúl hozzá. Ez a városi kis lakások kérdése, az ipari és egyéb munkások túrhetetlen lakásviszonyainak megjavítása.

Rámutat a javaslat arra, hogy a magyar törvényhozás az üdvös szociálpolitikai alkotások terére lépve, legutóbbi törvényt alkotott a mezőgazdasági munkásházak építésének állami támogatásáról, de az ipari munkásokról nem gondoskodott, holott ezek még jobban érzik a rossz lakás hátrányait. Szükséges tehát, hogy a kis lakások építésének kérdését a városi politikai programm lelegejére állítsuk.

Foglalkozik a javaslat a lakás-szükség okaival, a lakásnyomorról. Idevágó megdöbbenően szomorú adatait a legutóbbi népszámlálás eredményeiből meríti. Részletesen feltárja Budapest székesfőváros lakásnyomórát, melyre nézve idézi a „Lancet” című angol lap tudósítójának nyilatkozatát, aki megtekintvén a főváros több munkáslakását, így nyilatkozott:

– Budapest Európa összes fővárosai között munkáslakás viszonyait tekintve, egyike a legeslegrosszabbaknak.

Az 1900. évi népszámlálás adatai szerint ugyanis Budapesten 84.757 lélek, vagyis az összes népességnek 52.5 százaléka él össze-

zsúfolva nemre és korra való különbség nélkül, igen gyakran idegen ágyrajárókkal és albérlőkkel nem éppen szemérmes közösségben. E népszámlálás eredményei szerint ötnél több ember élt Budapest lakásainak 36.4 százalékában, míg például Bécsben csak a lakások 31.7, Berlinben 24.4, Münchenben 23.8 százalékában, nem is említve a kisebb nagy városokat. Budapesten 1901-ben egy-egy szobára átlag 4.3 lélek jutott, ezzel szemben Berlinben 3.41 lélek.

De a *vidék* nagyobb városaiban se jobbak a lakásviszonyok. Részletesen feltárja a javaslat a vidéki városok szomorú lakásviszonyait. Ezekből kiragadjuk például a Nagyvárad városra vonatkozó adatokat. E városban van összesen 10.177 lakás, amelyből egyszobás 6248, vagyis az összes lakások 62 százaléka. Lakik pedig ezekben az egyszobás lakásokban 32 760 lélek, vagyis az összes lakosság 33 százaléka. Egy szobára tehát átlag 5.2 lélek esik.

Foglalkozik továbbá a javaslat a lakásnyomornak a közviszonyokra való hatásával és a lakásszükség orvoslásának módjával. Részletes útmutatást ad a kis lakásoknak építési módjaira nézve. Ismerteti azokat a külföldi és honi szociálpolitikai intézményeket és rendszabályokat, amelyek, a lakás-reform érdekében hoztak. Kimutatja, hogy a közhatóságokat a közérdek kötelezi arra, hogy enyhítsék a lakásnyomort. Bemutatja a külföldi nagyobb városok akcióját, mellyel a súlyos kérdést megoldani igyekeznek. A magyar városok még alig tettek ez ügyben valamit, Budapest is úgyszólván csak a folyó évben tesz jelentősebb lépést az ilyenmű szociálpolitikai alkotások terén.

A városok lakáspolitikájának programját a következőkben foglalja össze a javaslat:

- a) a kis lakások építése,
- b) építési telek és tőke adományozása, hitelezése és
- c) kisebb kedvezmények nyújtása; az állami köztevékenység pedig első-sorban az egészségtelen lakások felfedezésére, megszüntetésére és preventív szabályok felállítására, másodsorban pedig a kis lakás-kinálat fokozására szorítkozik.

Behatóan részletezi a közhatóságok lakásügyi feladatait s bemutatja *dr. Liebrecht*-nek a Düsseldorf-ban tartott nemzetközi lakásügyi kongresszuson az államoknak, községeknek és a nyilvános testületeknek a kis és olcsó lakások létesítése körüli teendőiről előterjesztett javaslatát, majd ugyanerre vonatkozólag a *Stübben* és *Wiedfelt* javaslatait, melyek, ha el is térnek a részletekben, abban mégis megegyeznek, hogy a kis lakásokról való gondoskodás köz-

érdekű feladat. Megállapítja a közhatóságok cselekvési irányát és a következő határozati javaslatot terjeszti elő:

A törvényhatósági joggal felruházott városok polgármestereinek 1907. szeptember 16-án Pécsen tartott értekezlete sajnálattal tapasztalja a lakásnyomor terjedését hazánkban s ezzel együtt gazdasági állapotaink társadalmi és egyéb közviszonyaink fokozatos romlását. A lakásnyomorból származó közrendészeti, közegészségügyi, közerkölcsi, gazdasági és társadalmi hátrányok egyrészt arra indítják s a városok fejlődésének, a nemzeti élet- és véderejének biztosítása pedig arra kötelezi, hogy egyrészt az agitáció eszközeivel, a társadalom, városok szervezésével, másrészt a követendő szociálpolitikai irány megszabásával a szomorú lakásviszonyok javítására törekedjék.

Elhatározza e végből az értekezlet:

1. Rámutatva a lakásnyomor horderejére és reformjának sürgősségére, köriratban felkéri Magyarország városait, hogy lakásviszonyaikat tanulmányozzák, a lakásfelügyeletről gondoskodjanak s ott, ahol a viszonyok szükséglik, az egész társadalom felrázásával, szervezésével és központi irányításával tartsák ébren a közérdeklődést a lakáskérdés iránt. Hosszú közre, hogy a kis lakások építésének előmozdítására társadalmi szervek létesüljenek s ezeket a rendelkezésre álló anyagi és erkölcsi erővel támogassák. Ott pedig, ahol a társadalom érzéketlensége folytán e téren a megfelelő tevékenység meg nem indulna, ott a saját regie-jükben építenek minél több egészséges kis lakást még akkor is, ha e vállalkozásuk nem kamatozna üzletszerűen.

2. Feliratilag kéri a magyar országgyűlést s a magyar királyi kormányt, hogy az előterjesztett javaslat szellemében a lakástörvény megalkotásával

a) az olcsó reálhitelszerzés megteremtésével és kölcsön-intézetek létesítésével,

b) adóreformokkal,

c) a városok és községek segélyezésével,

d) a szükséghez képest olcsó kis lakásoknak saját regie-jében történő felépítésével, mint fontos humánus szociálpolitikai alkotásokkal járuljanak hozzá a lakásnyomor enyhítéséhez s tegyék lehetővé emez elsősorú közhatósági feladatnak sikeres megoldását.

A polgármesterek múltévi kongresszusa tehát ugyanazon intézkedéseket javasolja, melyeket én már egy évtizedet meghaladó idő előtt indítványoztam és azóta szüntelenül propagálok.

Pozsony város büszke lehet arra, hogy a munkáslakások ügyében úttörőként szerepelt hazánkban. *Lukács* Ödön nagyváradi tanácsos ezt kellőképen ki is emelte a polgármesterek kongresszusán. Ugyanezt tette különben – az ország és a külföld sok más jeles szakemberén kívül – legutóbb dr. *Schachtel* Miksa is ama remek értekezésszerű jelentésében, melyet a Pozsonyban 1907. augusztus havában tartott orvos- és természettudományi országos nagygyűlésről írt.

A munkáslakásügyben történt *állami* intézkedések során lehetetlen meg nem emlékeznünk a **telepítésről** szóló *magyar törvényről*. (1894: V.) A telepítés, vagyis egyes földterületek mesterséges benépesítése, gazdasági és politikai szempontból mindenkor és mindenütt nagyjelentőségű állami akció számba ment. Hazai történelmünkől e részben csak a királyföld, a szepesi városok és a török uralom alól felszabadult országrészek betelepítésére utalunk. A 18. században egyes hatalmas földesurak (Haruckem, gr. Károlyi Ferenc) eszközöltek nagyobb szabású telepítéseket. A legújabb korban néhai Beksics Gusztáv kardoskodott igen figyelemreméltó tudományos apparátussal a nemzetiségi néptől lakott latifundiumoknak magyar parasztsággal leendő kolonizálásának szükségessége mellett.

A 19. században nálunk a nagyterjedelmű állami birtokoknak paraszt földművelők részére való eladásában nyert főleg kifejezést a telepítési akció. Egyes birtokosok pedig lehető olcsó és megbízható munkaerő megszerzése vagy pedig a földnek nyereséggel való eladása, illetve örökhaszonbérbe adása céljából alapítottak telepítvényeket. Az 1873. évi XXII. törvénycikk kimondta, hogy a telepítvényesek összes belső és külső birtokaikat 20 év alatt 5%-kal törlesztendő tőke lefizetése ellenében tulajdonjogilag megszerezhetik. Ehhez hasonló célt szolgált az 1883: XLI. t.-c. (42 évi törlesztési határidő) és az 1886: IV. t.-c. (az úgynevezett csángó-törvény).

A régibb és újabbkor! telepítés révén sok száz falusi község keletkezett az országban. Gazdasági fejlődésüket azonban hova-tovább akadályozták a súlyos községi terhek és a mostoha szociális viszonyok. A porosz parlamentben lefolyt telepítési vita (1886) tanulságai elodázhatatlanul szükségesnek mutatták a magánbirtokok telepítés-szerű eladásának állami ellenőrzés alá helyezését. Egyúttal úgy az állami, valamint a magántelepítéseket akként óhajtottuk szabályozni,

hogy a legszükségesebb községi és egyházi intézmények létesítése és fentartása a telepések külön nagyobb megterhelése nélkül biztosítva legyen.

Így jött létre az 1894: V. törvénycikk. Intézkedései, a meny-nyiben tárgyunkat érdeklik, főbb vonásokban a következők: Új község legalább 150 családdal alapítható; a hozzátelepítéshez legalább 10 család kell. Egy-egy család *beltelke* (ház, kert stb.) 400 négyszögölnél, kültelke 10 kat. holdnál kisebb és 80 kat. holdnál nagyobb nem lehet. A vételár után 5%-nál magasabb kamatot szedni nem szabad. A magántelepítést a törvény a földművelésügyi miniszter engedélyéhez köti, rábízván annak megállapítását, hogy a kikötött telepítési föltételek mellett a telepések *megélhetése* biztosítottnak látszik-e vagy sem. A állami telepítések céljaira (alapként kezelendő) 6 millió koronát bocsátott az állam a miniszter rendelkezésére. Ezen alap terhére a földművelésügyi kormány telepítési célokra birtokokat vásárolhat és a telepéseknek *házépítésre* 800 koronáig terjedhető *kölcsönöket* adhat.

Már ezekből az idézetekből is látható, hogy a szóban levő törvény nem kicsinylendő mértékben volt és van most is hivatva szolgálni a *mezőgazdasági munkáslakásügy* célszerű fejlesztését. Itt tehát határozottan *szociális* jellegű törvényes intézkedéssel van dolgunk. A törvénynek hármasszoros jellege van: 1. állampolitikai, 2. agrárpolitikai és 3. szociálpolitikai célt szolgál. A vegyesajkú és vegyes felekezetű községek belső összeforradása, nemzeti irányú fejlődése mellett elsősorban a paraszt földéhségének csillapítását, továbbá pedig az *emberséges lakásvizonyok* közé jutását tartja szem előtt.

A törvény hibáinak és hézagainak lehető kiküszöbölése céljából 1900-ban országos ankétet tartottak a földművelésügyi miniszter elnöklésével. Az ankét alapján készült új törvényjavaslatot 1903-ban nyújtotta be a miniszter. Mindeddig azonban a parlament nem tárgyalta le s így még ma is az 1894: V. t.-c. van érvényben.

E törvény hatálya alatt a lefolyt másfél évtized alatt nagy számmal keletkeztek az állami telepítvények.

E birtokok vételára már jóval meghaladja az 8 millió koronát. A létesített telepeken 1894 óta $2\frac{1}{2}$ millió koronánál többet fizettek a telepések évi járulék gyanánt, *úgy* hogy a teljes törlesztésig még ugyanil} ^Tösszeggel hátralékban vannak.

A törvény hiányain különösen *Darányi Ignác* földművelésügyi miniszter, az agrárszocializmus és a munkáslakásügy buzgó *fel-*

karolója, igyekszik célszerű rendeletekkel s szakavatott és gyakorlati intézkedésekkel lehetőleg segíteni.

Ugyané miniszternek legnevezetesebb, a telepítési törvénynél sokkal jelentősebb szociálpolitikai alkotása a *gazdasági munkásházak építésénél: állami támogatásáról* szóló 1907: 46-ik törvénycikk, a melyről már előbb szözlottunk. (39-41. 1.)

Az 1894. évi V. t.-c. alapján hazánkban 6 millió koronás *telep-építési alap* áll a kormány rendelkezésére.

Ezen alap jövedelméből 1903-ig 16 telep keletkezett 42,309 kat. holdnyi területen. Itt 1103 gazdálkodó és 15 munkástelepes lakik és gazdálkodik. A telepesek 10-80 holdas parcellákat kapnak. A mérsékelt vételért 18-20 év alatt 4-5% kamat mellett törleszthetik. Az egyházi, kulturális és közgazdasági terheket a kormány nagyobbrészt teljesen magára vállalja, a paplakot, iskolát, templomot vagy maga létesíti, vagy építéséhez jelentős állami segéllyel hozzájárul.

Az utóbbi években az állam nemcsak telepes, hanem más községekben is támogatja és előmozdítja olcsó és egészséges munkás- és cselédlakások megalkotását, ínég pedig akképen, hogy egyes községeknek 40-50.000 koronás államsegélyt engedélyez munkásházak építésére.

Áttérve amaz eszmék kifejtésére, melyeket céltudatos politikának a lakásügy terén követnie kell, azon kezdjük, hogy az *engedményezés* útján többet érhetni el, mint a pusztá parancscsal. Az új házak hosszabb időre (25-30 évre) szóló *teljes adómentesítése* által az építkező tevékenységnek hathatós istápolását szolgáltatja az állam. Ha a városok kerületén házak létesülnek, melyek már fekvésüknél fogva inkább a szegényebb osztályok befogadására szolgálnak, a belváros lassanként üresedik, a már rossz karban lévő házak tulajdonosai keresztülton látják magukat: vagy nagyon olcsón adják bérbe a lakásokat, vagy pedig le is rontják a félig hasznavehetetlen penészes objektumokat, hogy nagyobb haszon élvezésének biztos reményében újakat építsenek. Nemcsak egyesek, hanem főleg társulatok is kapva kapnak majd az alkalmon, hogy tőkéknek ily előrelátható szaporodását biztosítsák. A mellett nem kell gondolni, hogy a bérbeadó élvezi csak az előnyöket, a bérbe vevő pedig továbbra is a szabad elnyomottság állapotában marad. Nem, mert az állam egyidejűleg szabályozni tartozik azt a viszonyt, mely eddig csak jogi és nem egyszersmind gazdasági tétéleken

alapult. Nem elég, hogy a lakást keresőnek teljes szabadságában áll, kivel akar szerződni; ez oly szabadság, melyet a háziurak egyetértő taktikája mindenha megkötött azáltal, hogy egyformán nagybért követeltek. Erről a szabadságról szívesen lemond a bérlő, ha érdekében törvényes *lakbérfokozatot* alkot az állam kellő ellenőrző közegek kíséretében. Célszerű tehát a szabad választás és kinevezés útján összeállított *közigazgatási lakásellenőrző-bizottságok* alkotása a városokban és megyékben.

A birtokló polgársággal szemben való helyzetét a helyi bizottságoknak megkönnyíti az utóbbiakat illető kisajátítási jog, mely a kiválóan rossz építményeket szakértőileg meghatározott áron a közegészségügy körébe juttatja.

E főintézkedések mellett a törvény még azokat is ölelje fel, a melyek ugyan a községi hatóságok által közvetítetnek, azonban szintén az állam mindenkori felügyeletét követelik. Ilyen az, hogy minden személy számára bizonyos méterköb levegő határozottassék meg, mi azonnal elejét venné azoknak a visszaéléseknek, hogy oly helyiségben, melyben alig 2-3 ember fér el, egy család és 4-5 ágyra járó helyezkedjék el. Ebből folyólag megállapítatik a szobák minimális száma, nagysága és magassága. Egy szóval, mind az, mi az *egészség* fejlesztésére szól és mi egy igazán *boldog családi kort* képes teremteni, azt iparkodjék az állam törvényes utón megvalósítani.

A *lakásínségen*, mely különösen a munkásosztályt sújtja, sokféleképen törekedtek segíteni és leggyorsabban, de egyszersmind határozottan legrosszabbul sikerült ez u. n. *munkáskaszárnyák* építése által. Mily jelentőségűek ezek az egészségügy és közkerkölcösség tekintetéből, azt bizonyára nem kell hosszasan fejtegetnem. Oly emberek együttélése, akik nincsenek mindig tisztaságra és erkölcsös életmódra szokva, nem lehet jó hatással a társadalomra. E munkásbérházak némileg csak ott jogosultak, ahol, mint a nagyvárosok belső területén, a telek rendkívüli drágaságát csak annak maximális kihasználása téríti meg. Nagyvárosokban mindenütt akadni ilyen kaszárnyaszerű épületekre. Kiválót létesített e téren a berlini „Gemeinnützige Baugesellschaft”, melynek 1874 óta 30-nál több háza van közel ezer lakossal. A házak értéke 1,225.000 márkára van becsülve és jövedelemként több mint 80.000 márkát említenek. A társaságnak az az előnye, hogy 1848 óta fennállván, korábbi idő-

ben olcsó áron jutott telkekhez, melyeket most csak drága pénzen vásárolhatna. Az egészségre, amennyire lehetséges, annyiban voltak tekintettel, hogy házi kertekről, játékhelyekről, közfürdőhelyről is gondoskodtak és az egyes háromszobás lakásokat kellően elkülönítették.

Ennyit a munkáskaszárnyákról. Sokkal nemesebb a célja a *munkástelepüléseknek*. A külföldi nagyszámú telepítvények nemcsak lakást nyújtanak, hanem nyújtják mindazt a munkásnak, ami őt lassú, de biztos úton a vagyonbeli jólét és az általános műveltség fokára emeli.

1892. április hó 25-én és 26-án a munkáslakások ügyében általános konferencia volt a német jótékony köztevékenység alkotta *berlini* központi állomás körében. Egyebek közt a tárgyaláson *van Marken*, a delfti élesztő- és légszeszgyár igazgatója is résztvett, akinek beszéde azokra nézve érdekes, akik egy ily telep tulajdonképi alkatát megismerni óhajtják.

„Már 22 éve” – így kezdi az előadó beszédét, – »hogy feleségemnek és magamnak ideálja volt az, hogy egy szervezendő munkástelepen munkásainkkal együtt élve, velők egy cél felé törekedjünk. 1882-ben elsajátítottunk 4 hektár földet, melyet angol parkkal befásítottunk. Most már előállt a kérdés, miképen részesítsük a munkásokat a vállalkozásban. A tapasztalat megerősített abban, hogy a munkások nagyon nehezen szerzik a lakástulajdont. Azt hiszem, hogy ez utóbbi megakadályozza a munkások szabad költözködését, mi pedig nem akarjuk őket maradásra kényszeríteni, ha ők nem saját akaratból szítnak hozzánk.

Azután nagy szerepe van az öröklés kérdésének. Ha a munkás szerez is házat, akkor ez rendszeren az egész, a mit birtokol és halálával sok baj lép fel. Sok az adó, a mit nálunk Hollandiában a házak eladásakor fizetni kell. Valamely ház nyilvános elárvereztetésekor 30% az adó, melyet az örökségből le kel] vonni. Ezt nem tekintve, az ösztulajdonnak az az előnye, hogy a munkásokban szolidaritást, az együttesség érzését ébreszti. Eltökéltük tehát magunkat, hogy a munkásoknak ne magán, hanem *össztulajdont* szerezzünk és ennek folytán 1882-ben megalapítottam az „együttes tulajdon” nevű részvénytársulatot. Tőkéje 160,000 forint, melyből 32,000 forint azonnal befizettetett. Magam voltam az egyedüli részvényes; a hiányzó összeg beszerzésére kölcsön szolgált, mely barátok és ismerősök kezéhez tétetett. 1883 és 84-ben 80 lakást építettünk hozzá való bolthelyiséggel, konzumegyesülettel, mulatóteremmel, kerttel stb. Az eredmények nem nagyon bátorítottak eleinte. Saját lakásunkat a többi közé építettük és ez gyanakvóvá tette munkásainkat. A 80 lakás közül egy jó rész kezdetben kiadatlan maradt, dacára annak, hogy körülbelül 600 emberünk van. A lakások ugyan nem voltak nagyon olcsók, de jól építve, sokban fölülmúlták a városi lakásokat, úgy hogy 30-40 filléryi heti többlet az előnyökkel kiegyenlítődt. Az „Agneta-park” legszebb pontja lett a városnak,

és közel fekvése miatt nem fárasztó az út a városba! Hogy elején oda nem hurcolkodtak, azt hiszem azért volt, hogy féltették szabadságukat . . .

Az „össztulajdon mellett a lakó nincsen kötve a lakásához. A munkás viszonyai gyakran változnak. Idővel növekedhetik a család, melynek most nagyobb lakásra van szüksége. Ilyenkor megесik, hogy az emberek a parknak területén lakást cserélnék.

A park elég alkalmat szolgáltat az üdülésre is. Van egyleti helyiség, színpaddal és zenekarral, vasárnaponként a gyár embereiből álló kar hangversenyt rendez; bálók, színelőadások stb. tartanak. Legújabban önkéntes adakozáson nagy épületet emelttünk, mely az utóbb említett céloknak még inkább megfelel. Ebben van egy nagy terem, melyben gyűlésezünk, egy másik, mely tornaterem gyanánt szolgál és négy kisebb terem, mely különböző tanításra szolgál, így tanítják ott a kézigyakorlottságot, a varrást, kiképzik a tanoncokat és a kisdédóvokat. Ez a hat terem akként épült, hogy a válaszfalakat könnyen elmozdítani, és valamennyi termet egy nagyobb ünnepségeknek megfelelő egyetlen teremmé átalakítani lehet.”

E vázlatos kivonatból kitetszik, hogy telep alatt ne csak egészséges lakások csoportosítását értsük, hanem oly intézetet, melyben egy bizonyos *érdekközösség* képződik a tagok között, hol közösen fáradoznak, de az örömet is egymás közt megosztják és ahol az iskoláztatást, a szellem fejlesztését az elsőrendű szükséghez sorolják.

A nagyobb szabású kolóniákban a város szükségleteit látjuk egyesítve. Ilyen a *Krupp-féle* essen acélöntő munkás-telepe, melynek eredete a hatvanas évekbe vihető vissza és mely ma már város jellegével bír. Széles utcák hasítják végig és keresztül ezeket a munkásvárosokat, hol nem hiányzik fogyasztási egyesület, iskola, templom, vasúti állomás és posta. Igen sok helyen vásártér is van, de e mellett a bolti üzérkedés is igen általános.

A következőkben összefoglalva a telepek követelményeit, tiszta képet törekszem nyújtani azoknak a vállalkozók szerinti különbségéről is.

Azt hiszem, ha a munkaadó maga vállalkozik munkásainak telepítésére, akkor legcélszerűbben úgy jár el, mint azt *van Marken* tette a maga embereivel. Alkot egy oly *össztulajdont, melynek részese minden társ*. Épít házakat, melyek egyenként nem mennek át a munkások magánbirtokába, mert azoknak *csak lakást* nyújtanak és melyek azért több család (4-8) számára vannak berendezve.

Hogy az egyes lakások tiszták, egészségesek, a házak a jelenkor kifejlett egészségügyének mindenben megfeleljenek, azon már túl vagyunk. A vagyონrendezés a tagok egyetértésén alapuljon, de ha a munkások nem szívesen látják munkástársaikat a tisztviselők

székén, a vállalat magasabb tisztviselői a telep ügyeit is rendezzék. A vagyoni többletből *iskola* építtessék első sorban, mert ez már ott is nagyon elkel, ahol 500, vagy talán kevesebb ember, de a nevelkedés céljából együttesen él.

A tanítók a telepen lakjanak, szintúgy a lelkész, kinek külön házat, parochiát kell berendezni. Mert bizony templom is szükséges a nagyobb telepen, különösen ha a városon kívül fekszik, de megkülönböztetve is helyes a vallásos érzületnek, magának a telepnek területén ily szentelt helyet avatni, mert az az *összetartózkodás* érzetét csak fokozhatja.

Hogy a munkások közt a *takarékoskodás* fejlesztessék, arra nézve szolgálhat egy takarékpénztárral kapcsolatos *konzumegylet*. Az utóbbinak tagjai olcsóbban veszik az árút, de mivel vétel alkalmával az árúknak az uralkodó árfolyam szerinti ellenértékét adják, az egylet tisztviselői ezt a nyereséget a tagok könyvecskéibe jegyezve, a takarékpénztárba helyezik el. Ily módon előre nem látható esetekre szükségelt tőke halmozódik össze, melyet különben csak anyagi rázkódtatással szerezhetne meg a szűk viszonyok között élő munkás.

Hogy *posta* és *vásártér* legyen a telepen, az a helyi viszonyok szerint bír többé-kevésbé fontossággal. Nagyon célszerű a *gyógy-szertár*, de feltétlenül szükséges közös *gyűlésező- és előadási-terem, köz-könyvtár, játékhely, kert* és minden egyes telepes számára meghatározott darab *veteményes föld*.

Ez utóbbi mindennemű munkáskoloniánál nagy szerepet játszik, de főleg oly telepítéseknel, melyeknek célja mellékfoglalkozást nyújtani a munkásoknak, oly mellékjövedelmet biztosítani azoknak, mely pótolja az ipari munka bérének csekélységét. Azért sok gyár tulajdonosa nem részvény társulat útján alkot telepet, hanem azáltal, hogy erkölcsösöknek és dolgosoknak ismert emberei számára *jutalomdíjat* tűz ki, mellyel telket szerezhetnek, amelyen nemcsak önálló háztartást vezethetnek, hanem gazdálkodhatnak is, hogy aztán terményeiket a város piacán értékesítsék.

Az építő-munkásegyleteknek célja mindig a *magántulajdon*, mely biztosítékát leli a tagok erkölcsi alapjában, értelmiségében és elegendő anyagi erejében. Alapító tag csak az lehet, kinek egy kis megtakarított összege van, mihez csak gondos és erkölcsös életmód juttat. A munkásoknak ez az öntörekvése legtöbbszörre kizárja, hogy a munkásház, miután egy ideig családi tűzhely gyanánt szolgált, elhanyagolt állapotban más nem-munkásnak kezére jusson.

Ezt az utóbbi eshetőséget tapasztalhatjuk oly munkástelepeken, melyeknek hiányos szervezése a munkást kevés vagy semmi feltételhez nem köti és melyek adományozáson alapulva, a munkást mintegy akarata ellenére akarják boldogítani. Hogy a munkás beleegyezése sorsának javításába, vagy másrészt önarakata mennyire szükséges, az kiviláglik nem egy telepnek ferde irányú fejlődéséből. Van ugyanis sok telep, melynek alig hogy egy háza van munkás birtokában: az értelmetlenség java részét a *lakásuzsora* kezéhez juttatta. Sok helyen azért bizonyos időhatárt tűznek ki, melyen belül a házak a munkástól el nem birtokolhatók. Ha már mostan a munkásokból alakult építőtársaságok célja, a magánház, teljes helyeslésünkre talál, ezzel megerősítjük a korábbi mondottakat, hogy csak az *erőset* illeti az önállóság, amely a gyöngét elveszíti.

*

A következő fejtegetések amaz alapelveket ölelik fel, amelyeket munkáslakások építésekor az *egészségügy* szempontjából követni kell:

Első dolog az építésre alkalmas *telek fekvése*. Belvárosi munkáskaszárnyák emelésénél a fekvés nem igen jó tekintetbe, mert az új házakat rendszerint a lerontottak helyére építik, s telekben nincs nagy választék. Munkástelepeknél ellenben nagy szerepe jut a telek fekvésének.

Ha azt akarjuk, hogy a telepesek *földműveléssel* is foglalkozzanak, első sorban síkföldre kell gondolnunk. Ez azonban mélyebb fekvésénél fogva sokszor iszapos és azért egészségtelen. Minthogy pedig másrésről a *szőlészet* és *gyümölcsészet* is tekintélyes jövedelmi mellékforrásnak mondható, nem észszerű, ha alkalom-adtával a hegyi fekvésnek egészség szempontjából számos előnyét semmire sem becsülve, inkább az állítólag megvédett völgszorosokba, avagy vizenyős síktalajra telepítjük az embereket. Nagy fontosságú, hogy a *napsugarak* minél tovább elintsék a házakat. A földalkat, a talaj tisztasága és száraz volta, mindez előzetes tanulmányozást és teljes kipróbálást igényel, mielőtt neki mennénk a rohamos telepítésnek. Ezekről különben is gondoskodni tartozik az állam megfelelő *törvényhozás* útján, mert csak nem helyes dolog az embereket oly helyekre csalni, melyekre maguk azoknak egészségtelen talajviszonyai folytán soha nem költöztek volna,

A *házak berendezését* illetőleg egész hosszú sora lép fel a követelményeknek. Mit értünk azalatt, ha azt mondjuk, hogy a *házak tiszták* legyenek? Jobban mondva, mi kell ahhoz, hogy a *házak tiszták* maradjanak? Városokban vagy azok közvetlen közelében rendszeren terjedelmes *csatornázat* hálózódik. A hulladékok gyors eltávolítása csak ez utón érhető el célszerűen, és a házi tisztaság ez által van legegyszerűbben megóva. De faluhelyen csak a *pöcegödör* segít, ennek pedig számosak a hátrányai. Van azonban sok mindenféle készülék, mellyel a gázaknak a gödörből való tovaterjedését és a lakásokba jutását megakadályozhatni. Legegyszerűbb a gödröket erős falazattal körülvenni és vízmosó csatornákkal ellátni, valaminthogy a gyakori kiürítés is helyén van.

A *házak tisztántartására* nézve egy másik fontos tényező a *levegő*. Ennek minden egyes szögletbe be kell hatolnia. Nem szabad zig-zug-építéssel egy talpalatnyit sem elzárni a friss léghuzamtól. Ez a szobahelyiségeken kívül különösen a padlásról és pincehelyiségekről áll. Ezeknek szellőzhetősége kizárja a por és penész lerakódását és óv a föld nedvességének túlságos beszivárgásától.

Füstvezetőknek jó huzamú kémények szolgáljanak, ezeknek gyakori kikormoztatásáról telepházszabályzat rendelkezések. Egyáltalában mindenek előtt szükséges a *házzsabály zab* alkotása.

Fontos kérdés a lakások *nagysága*. Nem minden család elégedhetik meg *egy* szobával és konyhával. A hol nagyobb fiú- és leánygyermekesek vannak, oda *több* szoba is elkel. Külföldön, a mint látni fogjuk, e tekintetben igen nagy követelményekkel lépnek föl, mert nemcsak hogy a két szobát többnyire keveslik, hanem a három szobás lakást sem tekintik valami különösen nagy vívmánynak. Az egyes helyiségek térbeli kiterjedését illetőleg, általában azt látjuk, hogy egy-egy ember számára 10-30 köbméter levegő jut, három, ritkán több méteres magasság mellett. Nagyobbméretű magasságot azért nem ajánlanak, mert a fűtés költségeire vannak tekintettel. Ha csak a világosság és szellőzhetőség volnának irányadók, a négy-méteres magasságtól sem kellene tartani.

Van még számtalan követelmény, mellyel azonban az építési szakértőkhöz utasítom az érdeklődőket. Egyet azonban mégis ki szeretnék emelni és ez az *ablakok* nagysága. Különösen faluhelyen tartottak a nagy ablaknyílástól, kis ablakkal gátat akartak vetni a téli hideg betódulásának. Ez által ugyan elérték azt, hogy a szobákban meleg fejlődött, mely tisztátlanságával azonban szintoly

egészségtelen, talán egészségtelenebb volt a tiszta hidegnél. *Jól szellőzött* szoba-sokkal *hamarább melegszik meg* és nagyobb ablak mellett a *világosság* az egész szobát átjárja.

Munkáslakások építései, mint eddigi gyakorlatom bizonyítja, a *pavillon-* vagy *cottage-rendszer* a legcélszerűbb. Oly – egyemeletes – házakat kell létesíteni, melyek 4, 8, legfeljebb 12 lakásra vannak tervezve. Egy-egy, vagy két lakáshoz lehetőleg 1 klozet tartozzék. A lakás 1 szobából s 1 konyhából álljon és bírjon külön pincével s padlóssal. A szoba 20-30 □-méteres, a konyha körülbelül 16 □-méteres és 3” 15 méter magasságú legyen. Azonkívül a telepen *fürdőhelyiségnek és izoláló szobának* kell lennie fertőző-betegek részére. Szükséges kelléke minden munkásház-telepnek egy *betegszoba*, mely házi gyógyszerházzal van felszerelve és *első segélynyújtásra* berendezve. Lehetőség szerint gondoskodni kell *könyvtári-)* *kaszinó-teremről, kisdudóvóról, esetleg elemi iskoláról és napközi otthonról.*

A lakások legyenek világosak, széles és magas ablakokkal ellátvák. A házak körül fák, lehetőleg kis *parkok* kívánatosak. A lehetőség határain belül igen ajánlatos egy nagy terület valóságos *kertek* számára s egy *játszóter* a gyermekeknek. A legcélszerűbb, hogy a házak *külön-külön* álljanak. Hol levegő és világosság van, ott a lakók egészségesek. Ezt mutatja telepemen szerzett 13 évi tapasztalatom.

Nagy lakások nem felelnek meg a célnak. A nagy lakás drága, jókarban tartása, fűtése, világítása sok pénzt igényel. Ezért tartom a *cottage-rendszert* a fődolognak. Napfény és jó levegő azok a tényezők, melyek az egészséget fentartják és gyarapítják. Még az sem annyira ártalmas, ha ilyen házban a lakás túl van zsúfolva, mert a levegő és napfény egyensúlyozza a helyszükéből eredő bajokat.

A kaszárnyarendszer semmiképen sem célhozvezető és nem felel meg sem a hygienikus, sem a szociális és erkölcsi követelményeknek.

Az alsóbbrendű munkásnak mindene hiányzik a rendezett háztartás megvalósításához: először is a *pénz*, azután az *idő*, a *józanág* sőt napjainkban már a *családi érzék* leghatalmasabb rugója is, mert ezt nagyrészt már egészen elveszítette.

Magyar hazánkra nézve immár új aera kezdődött: a *szociális reformok* korszaka. A szocialistáknak magyar földön legelősebb fegyvere, hogy törvényhozásunk eddigelé alig foglalkozott a munkások bajaival. Azok, kiket vagy a sors, vagy polgártársaik bizalma a nagy alkotások színhelyére küldött, jól gondolják meg, hogy a nép feszült figyelemmel kíséri a törvényhozás tárgyalásait.

Helyes munkástörvények sokat gyógyítanak, sok sebet hegesztenek. Első sorban a *munkáslakásügy* szabályoztassék egy speciális *törvény* által.

Örömmel konstatálhatom, hogy azon mozgalom, melyet hazánkban a munkáslakásügy kérdése terén 1894-ben megindítottam, felébresztette az általános érdeklődést a szociális problémák emez egyik legfontosabbika iránt. De leglényegesebb a *törvényhozás* útján eszközözlendő reform.

E sorok írója az 1895-iki bordeauxi és az 1897-iki brüsseli kongresszuson különösen. hangsúlyozta, hogy ez a kérdés csakis egy speciális törvény által lesz megoldható, és ugyanő 1895. dec. havában egy erre vonatkozó törvényjavaslatot terjesztett fel a belügyminisztériumhoz, később a kereskedelmi minisztériumhoz is. E törvényjavaslat vezérelvei a következők:

Törvényjavaslatom munkáslakások építése tárgyában.

1. Állami kedvezményben részesül munkások részére egészséges, világos, olcsó lakást építő akár egyes személy, akár társulat vagy község, ily házaknak ezen törvény s az ennek végrehajtását szabályozó kormányrendelet értelmében építéseért.

2. A munkáslakásul szolgáló épületek a földszínénél legalább 25 cm.-rel magasabb padlózatú, akár földszintiek akár emeletesek lehetnek.

3. A földszinti házakat úgy kell építeni, hogy minden lakásnak külön kijárata, továbbá a megfelelő udvar és eshetőleg kerttel a szomszédlakásoktól függetlenül használható és csakis munkásnak eladható legyen, az emeletes házak 30.000-nól kevesebb lakosú városban egyemeletesek, nagyobb városban kétemeletesnél magasabbak semmi esetre se lehetnek.

4. Egy-egy lakásnak legalább is egy szoba, konyha, elrekesztett pince- és padláshelyiségből kell állania; a helyiségeknek legalább 3 m. és 15 cm. magasaknak, a szobának legalább (vagy ha több van, legalább az egyiknek) 20 m², a konyhának 16 m² térmértékűnek kell lennie, és azt egészséges vizű kúttal, vagy ha a községben vízvezeték van, ilyenrel kell ellátni és pedig az emeletes házak mindegyikét külön-külön, a földszinti házakban pedig legalább minden öt-öt lakásra essék egy-egy ásott, vagy vízvezetéki kút.

5. Lakbérül évenként a telek- s épületbe fektetett tőke 5.5-6.1%-ánál több semmi szín alatt se szedhető; ebből a tulajdonos mindenmű költséget: fentartást, kapu- illetve lépcsőház-világítást, tűz elleni biztosítást, tisztogatást (kivéve a lakás belsejének és a konyhának meszelését, mire a lakó fél kötelezett) stb. viselni tartozik- a lakók csak a vízvezetékbeli víz fogyasztását tartoznak megfizetni.

A ki a közigazgatási hatóság által így megállapított bérnél többet szed, az tartozik a többletet esetről-esetre a fizető félnek visszaadni, a többlet tízszeresét pedig bírságul és pedig a munkaadó munkásai javára létező valamely alap, – más vállalkozó pedig munkásházak építésére szolgáló ilyen nem léteben a munkások javára létező más alap számára fizetni.

Panaszra nemcsak a bért fizető lakófél, hanem bárki más, különösen az ellenőrzésre hivatott bizottság minden egyes tagja is jogosult, illetve az utóbbiak kötelezettek.

6. A munkás lakbérét havonkénti egyenlő részben fizeti, illetve annak béréből levonását tűrni tartozik.

7. Az ily épületek a beköltözést megengedő hatósági engedély kézbesítése napjától harminc évig, úgy az állami valamint a községi adó- s minden köztehertől mentesek; ha a munkásnak tulajdonává lesz ily valamely épület vagy lakrész, akkor az a harminc év eltelte után mindig az állami és községi adónak csak 75%-ával róható meg.

A község tartozik az építő anyagra vonatkozó minden vámot, acciset elengedni.

A városok egyéb kedvezményekben is részesítik: csatorna, világítás, gyalogjáró stb. a munkásházakat.

Az ily munkásházak, illetve a vidéki munkásházak építésére szükséges építőanyagot az állami szállítási vállalatok (vasutak, hajók) kedvezményes (30%-kal olcsóbb áron) tartoznak szállítani.

8. Munkásházaknak, melyek ezen törvény értelmében épültek, a városoknak a szükséges víz- s légszeszfogyasztás díját 25%-kal – az illető ház építésétől fogva 30 éven át – le kell szállítaniok.

9. Az ily munkásházak építésére alakuló társulatok részvényei a jövedelmi s minden egyéb adó, úgy szintén illetéktől mentesek.

10. Az adómentességet esetről-esetre a közigazgatási hatóság az építési terv s költségnek, az épület szilárdsága mellett lehető takarékoság figyelembe vételével, szigorú megvizsgálása s helybenhagyása, valamint az épületnek minden feltételnek megfelelő elkészülte után, mondja ki.

Az adó kivetésénél az adómentességi idő lefolyása után tekintetbe kell venni, (illetve a megadóztatandó alapösszegeből vagy jövedelemből le kell vonni) az ily házakra, úgy a telkekre bekebelezett jelzálogkölcson t s ehhez képest az adót kisebbre kiszabni, amíg e kölcsönrész, mely az építkezés céljából s ennek fogantatásául felvétellett, teljesen törlesztve nincsen.

11. Az e törvény értelmében épült földszinti házrész (egy-egy lakás), ha azt valamely munkás megvette, végrehajtás tárgyát csakis a vételár, illetve az építőnek fizetendő törlesztési összegek és az adó nemfizetés esetén, (ha t. i. az adómentességi idő már lejárt), csakis ezen tartozások és járulékok beszedhetése végett képezheti.

12. Az e törvény értelmében készült házra annak „munkáslakás” minősége és hogy az „más célra nem használható”, a telekkönyvben illeték- és bélyegmentesen kitüntetendő.

Ha pénzintézet ad kölcsönt ily munkáslakások építésére vállalkozóknak, annak telekkönyvi bekebelezése mindenkor bélyegs illetékmentes.

13. A munkáslakás eladása tárgyában a munkással kötött szerződés s annak alapján a tulajdonjognak a vevő részére átíratása, illeték- s bélyegmentes.

14. Ezen törvény életbelépte után keletkező minden vállalat (gyáros s iparos) tartozik a nála alkalmazott, nem a munkahely községéből való munkásainak legalább egy harmadrésze számára kellő egészséges és olcsó lakásról gondoskodni, s a mennyiben a községben rendelkezésére álló ily lakásokat nem talál, tartozik, ha legalább 100 munkást foglalkoztat, legalább 4 megfelelő lakást, minden további 100-100 munkásra további 4-4 munkáslakást építtetni; köteles az üzem megkezdésével egyidejűleg a most meghatározott számú lakásoknak legalább felét, a másik felét pedig

legfőlebb két év alatt, egyenlő részben megépíttetni. A ki 50 munkásnál többet, de 100-nál kevesebbet foglalkoztat, tartozik legalább 2 lakást építtetni.

Az e törvénybeli munkásházak számára szükséges kültelkekre, ha másként meg nem szerezhetők, a belügyminiszter elrendelheti az illető község meghallgatásával azok kisajátítását az e törvény követelményeinek megfelelő munkáslakások építése ügyében.

15. Ha nem munkátadó magánegyén vagy társulat, vagy pedig ha község épített munkásházakat, annak ezen törvény egyéb intézkedésén kívül még annak is meg kell felelnie, hogy az építendő lakásoknak legalább egy harmadrésze, a jelzett módon építendő földszinti ház legyen.

16. Ha munkások egyesülnek ily házak építésére, azok csak oly földszinti házakat építtethetnek e törvény kedvezményével, melyeknek e törvényben körülírott módon egy-egy része a többitől külön munkásnak eladható, és azért tartoznak e házak tiszta jövedelmét tőkésíteni, ezt és az eladott részekből befolyó vételárt, mihelyt az egy-egy 2 lakásból álló házra elégséges, azonnal újabb munkásház építésére fordítani.

17. Minden vállalkozó, ki ily munkásházakat épített, tartozik félévenként a politikai hatóságnak jelentést tenni az egyes házakban lakó munkások egészségi állapotáról, illetve az esetleg előforduló ragályos betegségekről, azok lefolyásáról s különösen a tüdőbajos benlakókról. Ezen bejelentés elmulasztása esetén 20-200 koronával lesz büntetendő.

18. Ezen törvény értelmében épült házba albérlőt fogadni tilos; minden lakás csak egy-egy család részére szolgálhat. A bérben lakó, vagy e lakórész megvételére igényt tartó lakófél más ház tulajdonosa nem lehet.

19. Azon esetben, ha a munkáscsalád fője meghalna s az elhunytnek családja legalább 5 évig lakott az ezen törvény értelmében épült munkásházban: egy évig ingyen lakhatik e lakásban; ha legalább 10 évig lakott ott, úgy 2 évig ingyen lakhatik, ha e célra a behurcolkodási negyedtől kezdve havonként 2-2 korona biztosítási díjat fizetett, legalább 5, illetve 10 éven át. E turnus 5-5, illetve 10-10 évenként folytatódik a 30. lakóévig. Ha a család elköltözik, vagy az ingyen lakást igénybe nem veszi, úgy minden 5, illetve 10. év végén befizetett összeget 4%-os kamattal visszakapja az elköltözést, illetve a felmondást követő 15. napon.

20. Ezen törvény megtartásának ellenőrzésére, valamint annak célzata szerinti házak építésére buzdítás és közbenjárás okából minden megyében és törvényhatóságú városban a közgyűlés 6-6 évre bizottságot választ.

E bizottságnak elnöke az alispán, illetve a polgármester, ezenkívül tagjai:

- a) a kir. építészeti hivatal főnöke, illetve a városi mérnök;
- b) a megyei, illetve városi főorvos;
- c) megyében a főszolgabírák, s a rend. tan. városok polgármesterei;
- d) minden járás, illetve városrész viszonyait ismerő és a közügyek iránt érdeklődő polgárai közül a járás, illetve városrészeként kettő, akiket a törvényhatósági közgyűlés választ és pedig akár saját kebeléből, akár a kívüle álló polgárok közül;
- e) a kereskedelmi és iparkamara mindkét osztályának 3-3 tagja, illetve megbízottja.

21. Ezen ellenőrző bizottság egyúttal lakásfelügyelőséget is képez az ezen törvény értelmében épült házak számára, illetve tartozik felügyelni, hogy ezen lakások az e törvény értelmében előírt célra szolgáljanak és tisztán s rendesen tartassanak. Erről is kell jelentést tennie a közgyűlésnek, a városi vagy megyei törvényhatósági bizottság közgyűlésén.

22. Az ezen törvényben megnevezett ellenőrző bizottság feladata egyúttal munkáslakások bérlésének közvetítése. Minden városi munkás, ki e törvény értelmében épített lakást bérelni, avagy ily lakást változtatni kíván, ezen bizottsághoz fordulhat közbenjárás és tanácsadás végett.

23. Az építkezések szakszerűsége, az építő-tőke hováfordítása, tőkebefektetések stb. az államépítészeti hivatalok és a törvényhatósági munkáslakás-bizottságok által is ellenőrizendők.

Ugyaníly bizottságokul alkalmazható törvényhatóságú városban a képviselőtestületnek közegészségügyi bizottsága is a megfelelő kiegészítéssel.

Ezen törvény végrehajtásával a belügyi, kereskedelmi és pénzügyi miniszter bízatik meg.

*

A speciális törvény célja egyrészt az, hogy szabályoztassék a munkáslakások ügye egészségi és közgazdasági szempontból, másrészt, hogy a tőkepénzesek buzdíttassanak ily házak építésére, melyekben a munkásnép egészséges

és olcsó lakáshoz jut s melyeket esetleg idővel, ha képes arra, tulajdonul is szerezhethet.

1896-ban az akkori belügyminiszter letette a munkáslakásokra vonatkozó törvényjavaslatot a képviselőház asztalára. Mindeddig azonban nem foglalkozott vele az országgyűlés. Már pedig a helyzet a legutolsó 10-12 évben nemcsak politikailag, hanem közgazdaságilag és a szociális kérdések megoldásának sürgőssége tekintetében is egyre *érthetőbben* figyelmezteti a törvényhozó testületet arra, hogy az állampolitikának e legfontosabb terén nem tanácsos továbbfolytatni a Pató Pál-féle késedelmező eljárást.

*

*

*

E helyütt meg kell emlékezmem a *Nemzetközi Törvényes Munkás-védelmi Egyesület* közhasznú üdvös működéséről is. Ez egyesületnek *magyarországi osztálya* 1903-ban foglalkozott behatóan a munkáslakásokra vonatkozó javaslatommal, melynek alapján az igazgatóság *Szterényi József* elnöklésével határozatilag kimondta a következőket:

1. A közérdek követeli, hogy a szegényebb lakosság is biztosíthassa magának az egészségi és erkölcsiségi tekintetben teljesen megfelelő lakás használatát.

2. Ez csupán önségély útján nem mindig érhető el, az üzletszerű építkezés pedig csak ritkán elégíti ki ezeket a szükségleteket.

3. A fővárosban egyfelől lakás-felesleg, más felől lakás-ínség és lakás-uzsora jelentkezik, a mely ellentétes tünetények a lakás-piac és a kereseti rend szervezetében rejtőzködő bajra vezetik a kutató következtetéseit.

Épen ezért javasolja az egyesület, hogy a magas kormány megfelelő törvényhozási és közigazgatási intézkedésekkel méltóztassék:

a) Azokban a városokban, a hol nagyobb tömegű, hazátlan bérmunkás él, olyan szövetkezeteket létesíteni, a melyek a bérfizetések és a lakásbéresedékeségek közötti ellentétet olcsó és célszerű törlesztésű kölcsönök nyújtásával kiküszöböljék a lakáspiacról. Az ily célú szövetkezetekre vonatkozó véleményes javaslatát az egyesület a magas kormány elé fogja terjeszteni.

b) A mely városokban ez a tevékenység a munkások tetemes részét körébe vonhatja, ennek megtörténte után ott a zsúfolt lakások rendezése a legnagyobb következetességgel keresztülvendő.

c) Szerezzen a magas kormány munkásházak számára célszerű építési és berendezési terveket és ezek alapján minden nagyobb ipari centrum számára az illetékes államépítészeti hivattalal készíttessen költségelőirányzatot és kétféle jövedelmezőségi kimutatást, t. i. egyet az ilyen házak eladására, egyet pedig bérlet útján való hasznosítására, mindkét esetben számításba lévén veendő minden rendbeli állami és községi kedvezmény tőkeegyenértéke.

d) Állami kedvezményben részesüljön akár egyes személy, akár társulat, vagy község, ha az idevágó kormányrendelet értelmében az építési tervnek megfelelő egészséges és olcsó lakást épít vagy építtet.

Szigorúan meghatározandó, hogy az állami kedvezményre számot tartó építkezések tiszta jövedelme a befektetett tőke tiszta 5%-os kamatozását meg nem haladhatja, illetőleg a mennyivel ezt a határt meghaladná, a többlet a bérlőknek visszatérítendő.

Az ily épületek, a beköltözést megengedő hatósági engedély kézbesítése napjától 30 évig, úgy az állami, valamint a községi adó és minden köztelertől mentesek. A kereskedelemügyi m. k. Miniszter felhatalmaztassék arra, hogy az állami vasutakon az építéshez szükséges anyagokat önköltségi áron szállíthassa.

Az ily munkásházak építésére alakuló társulatok részvényei a jövedelmi s minden egyéb adó, úgyszintén illetéktől mentesek.

Az e törvény értelmében épült házrész (egy-egy lakás), ha azt valamely munkás megvette, végrehajtás tárgyát csakis a vételár, illetve az építőnek fizetendő törlesztési összegek és az adó nemfizetése esetén (ha t. i. az adómentességi idő már lejárt), csakis ezen tartozások és járulékok beszédhetése végett képezheti.

E törvény értelmében készült háznak „munkáslakás” minősége a telekkönyvben illeték- és bélyegmentesen kitüntetendő.

Ha pénztintézet ad kölcsönt ily munkáslakások építésére vállalkozóknak, annak telekkönyvi bekebelezése mindenkor illeték- és bélyegmentes.

A munkáslakás eladása tárgyában a munkással kötött szerződés s annak alapján a tulajdonjognak a vevő részére átíratása, illeték és bélyegmentes.

Ha valamely szövetkezet (munkásszövetkezet) ad kölcsönt tagjainak munkáslakás, illetve ház építésére, úgy a tagot biztosítani kell, hogy elhalálozása esetén a szövetkezet az eladási árt a biztosító egyesülettől megkaphassa s hogy a haláleset bekövetkezése után e tag örökösei minden további fizetési kötelezettség nélkül a házat tulajdonukba vehessék.

A bérben lakó, vagy a lakásrész megvételére igényt tartó lakófél más ház tulajdonosa nem lehet.

Az építkezések szakszerűsége, az építő tőke hováfordítása, tőkebefektetések stb., államilag ellenőrizendők.

e) Az állam, a törvényhatóságok és a községek ily célból alakuló részvénytársaságok és szövetkezetek alaptőkéjéhez a szükség szerint, de legfeljebb 25% erejéig terjedhető jegyzéssel és az alakulási, meg igazgatási költségek fele összegével hozzájárul.

f) A munkásházak és munkáslakások üzemi számadásai minden év végén a kereskedelemügyi m. kir. Miniszter elé térj esztendők s a kedvezmények további élvezetére a miniszteri jóváhagyás ad jogot.

g) A kormányrendelet végrehajtása megfelelő büntető határozatokkal biztosítandó.

o

E fejezet végén még csak a már fennebb érintett *lakásfelügyelő-ségi hivatal* mibenlétéről, feladatáról és szervezetéről óhajtok egyet-mást elmondani.

Budapest székesfőváros jogügyi bizottsága ez év elején tárgyalta a *lakásügyi hivatal* szervezésére vonatkozó Szalay Mihály-féle

indítványt. Én már évek előtt, mikor még Budapesten szó sem volt erről, felvettem lapjainkban a lakásügyi hivatal létesítésének ügyét.

Sajnos, hogy nálunk szociális reformeszmék iránt még meg lehetős gyenge az érdeklődés és hogy – *nemo propheta in patria sua*. Pozsony város már régen az első lehetett volna, mely a lakásügyi hivatalt szervezte. Ismételen ajánlom ezen kiváló missziójú reform mielőbbi megalkotását hazánk városaiban, hiszen ez arra van hivatva, hogy a lakásviszonyokat javítsa és orvosolja.

A lakásfelügyelőségi hivatal:

1. evidenciában tartaná az összes lakásokat szociális és egészségügyi nézőpontból,
2. lakásközvetítő orgánum volna,
3. az egészségtelen lakások javítására törekednék,
4. a lakások túlszűfolttsága tekintetében javaslatokat tenne és intézkednék lehetőség szerint,
5. előmozdítaná új kis és különösen munkáslakások létesítésének ügyét,
6. programjába venné kis lakások és tisztviselői telepek alkotását,
7. fáradoznék *legény-otthonok* létesítésén, hogy az ágyjárás szisztéma mielőbb teljesen kiküszöbölhető legyen,
8. kiszemelné oly *telkeknek* a város részéről való mielőbbi megvásárolását, hogy azokon lakástelepek felépíthetők lennének,
9. figyelemmel kísérné az adómentességi ügyeket és általában mindama reformkérdéseket, melyek a lakásügyet érintik és érdeklik.

Ezt a lakásnyilvántartó- és ellenőrző hivatalt általános *munkásügyi hivatal* is lehetne fejleszteni. Volna egy állandó munkásügyi iroda, ahol a munkások lakásügyekben, jogügyekben, adóügyekben és egyéb hasznos tudnivalókra nézve díjtalan felvilágosításban részesülnek. E hivatal a *munkanélkülieket* is nyilvántarthatná és a különféle *jótekonysági* egyesületek és intézetek ügyeit is egységesen vihetne. (Ingyenes felruházás, ingyentej, ingyenkenyér stb.)

A munkásügyi hivatal élén állana a városi *szociális felügyelő*, aki minden szociális reform intézményt nyilvántartana és törekednék oly új intézményeket létesíteni, javaslatba hozni stb., amelyek a munkások anyagi, szellemi és erkölcsi jólétét előmozdítani hivatvák.

Az ily hivatal *úttörő* kezdeményezés volna hazánkban.

Ehhez hasonló, de sokkal szűkebb hatáskörű intézmény van egyes külföldi nagyobb vállalatoknál. Értem a *szociális* (vagy *jóléti*) *titkárokat*. Különösen jól bevált ez intézmény az északamerikai nagy áruházakban, úgy hogy ezen vállalatok ily intézmények létesítését elengedhetetlen kelléknek tekintik.

A jóléti titkár feladata az alkalmazottak jólétét előmozdítani, jobb munkaviszonyokat kezdeményezni, a munkások társadalmi érintkezését és szellemi önképzését elősegíteni stb. Miután kívánatos, hogy a titkár hivatalos tekintéllyel rendelkezék, a munkások felfogadását és elbocsátását is szoktak reábízni. A titkár működési köre az egyes vállalatoknál különbözőképpen alakul, így pl. a Rowntree cégnél arra is tartozik felügyelni, vajjon az egyik, vagy másik munkásnak keresete nem száll-e minimum alá? Ily esetben a munkás áthelyezését, vagy más megfelelő módozatot ajánl. A legüdvösebb hatás azon körülménytől várható, hogy a titkár a munkaadókkal és munkásokkal közvetlenül érintkezik. Egyik-másik helyen lapot adnak ki a vállalat megbízásából a titkárok.

A National Cash Register Company Daytonban *nőket* alkalmaz titkáruul és e tekintetben történt intézkedései páratlanok az egész világon. Legtöbb ily titkári intézmény Amerikában létezik. Angolországban 1891-ben létesítették az elsőt. Németországban 1900-ban létesítette a Zeiss-alapítvány az első titkári állást.

Némileg hasonlít a titkári intézményhez a Zimmer tanár által létesített „*Gyári ápolón*” intézménye. A gyári ápolónök feladata az ujonnan belépett munkásnőket betanítani és a közvetítő szerepet játszani munkaadó és munkásnők között. Körülbelül ugyanez feladata a Dose kisasszony, szász iparfelügyelő által létesített „*Bizalmi asszony*” intézménynek is.

A szociális felügyelői hivatalról később külön fejezetben is lesz szó.

Franciaországban törvény szabályozza a munkásvédelmet, különös tekintettel a lakásügyre. A munkáslakásokról szóló 1906. évi törvény felhatalmazza a kormányt, hogy rendeletileg szabályozza a munkáslakások főtanácsának és a védelmi bizottságok szervezetét; továbbá azon elveket, melyek szerint az építő- és hiteltársulatok alapszabályai szerkesztendőek és végül azon feltételeket, melyek mellett a halál esetére biztosító nemzeti pénztár határozott időre szóló biztosításokat köthet.

Az ide vonatkozó rendelet tartalma ez:

A munkáslakás védelme és a biztosítási bizottságokat a prefektus, illetve alprefektus alakítja meg. Tagjainak egyharmadrészét a megyei főtanács nevezi ki, a főtanácsosok, valamint a bizottság kerületének polgármesterei, kereskedelmi és iparkamaráinak tagjai sorából. A bizottság tagjainak másik kétharmadrészét a munkaügyi és szociális biztosításügyi miniszter nevezi ki, a munkáslakások főtanácsa állandó bizottságának véleménye alapján azok sorából, kik biztosítási, egészségügyi, építészeti ügyekben különös jártassággal bírnak. A bizottság évente négyszer ül össze.

Ama társulatok vagy intézmények, nevezetesen építőtársulatok, melyek a munkáslakásokról szóló törvény kedvezményeit elnyerni kívánják, kötelesek alapszabályaikba felvenni, hogy céljuk az idézett törvényben megállapított

föltételek mellett egészséges munkáslakások, úgyszintén ezek tartozékainak, kerteknek, fürdőknek építését, eladását, bérletét, vagy pedig a már létező lakások javítását és egészségessé tételét, végül az ily használatra rendelt ingatlanok megvételét megvalósítani. Fölveendő még az alapszabályokba, hogy az osztalékokat 4 százalék meg nem haladhat.

A biztosításokra nézve megállapítja a rendelet, hogy a munkásház vevője, vagy elővételi joggal felruházott bérlője, vagy építője, ki egészben, vagy részben biztosítás útján kívánja biztosítani azon részletek fizetését, melyek halála után esedékesekké válnak, ajánlatát vagy közvetlenül a letétpénztárhoz, vagy közvetve a védelmi bizottságok, építési, hiteltársulatok útján nyújtja be. A biztosított elhalálása esetén a biztosított összeg kifizetendő a biztosított jogutódainak.

Egy további fejezetben a rendelet részletesen szabályozza az ingatlanoknak elhalálása esetén való oszthatatlanságát célzó eljárást.

Mindent röviden összefoglalva, a munkáslakások kérdését következő intézményekkel tartom az egyes iparhelyeken állami önkormányzati és magán-úton megoldhatónak:

1. Vegyen fel az állam évi költségvetésébe egy nagyobb összeget, melyből a kormány olcsó és egészséges munkáslakásokat építő városoknak, egyesületeknek és egyeseknek *kamatmentes kölcsönt* folyósíthat.
2. Építsen az *állam* maga *munkáslakás-telepeket* az egyes iparhelyeken.
3. Építsenek a *községek* munkáslakásokat.
4. Munkáslakás-házak részesüljenek állami és községi kedvezményekben, első sorban a rendesnél jóval hosszabb *adómentességben*.
5. Alakuljanak *részvénytársaságok* ily lakások építésére.
6. Létesítsenek oly munkásházak is, amelyek *amortizálás* útján a *munkások tulajdonába* mennek át.
7. A *házbéradótörvény* a munkáslakásügy érdekében módosítandó.
8. Munkáslakásházaknál bekebelezett törlesztéses kölcsönök-nél a jelenleg megállapított adóleírason kívül *jelentékenyebb adóleírás* engedélyezendő az állam részéről.

9. Szerveztessenek a városokban és a megyéknél lakásbizottságok,, melyeknek feladata: olcsó és egészséges lakások létesítésén közreműködni.
10. Szerveztessenek *lakásfelügyelői hivatalok* az egészségtelen, túlzásfolt lakások ellenőrzésére és javítására.

Gouverner c'est prévoir. A helyes kormányzás titka és alapja az *előrelátás*. Nem szabad ölbe tett kezekkel bevárunk, amíg a baj még jobban elharapózdott. Preventív eljárásra van szükség. *A betegséget meg kell előzni*, mert a gyógyítás nagyon sokba kerül és eredménye nem mindig biztos . . .

Megelégedéssel konstatálhatom, hogy a magyar kormányok nem zárkóznak el a munkásügy helyes, preventív kezelése elől. A betegápolás, a betegsége és halálesetre szóló biztosításra vonatkozólag messzevágó intézkedések részben már megtörténtek, részben pedig most készülnek. A lakáskérdés iránt is fel van keltve az irányadó körök figyelme. Büszke megelégedéssel mutathatok rá, hogy az iniciativa innen Pozsonyból, ön tőlem indult ki.

EGÉSZSÉGÜGY.

AZ ÁLLAMNAK LEGNAGYOBB TŐKÉJE AZ EMBER. Boldogult Rudolf trónörökösnek ez a mondása megcáfolhatatlan aranyigazság. Époly igaz, hogy az emberek legnagyobb földi kincse az egészség, a testi és szellemi jólét. Annál értékesebb kincs ez, mert a jövőre, a következő generációkra is erősen kiható, s így tagadhatatlan, hogy a helyes politikai előrelátásnak egyik legfontosabb feladata az állam lakossága fizikai és lelki épségének megóvásában rejlik.

Az erre célzó intézkedések nagy jelentőségére eddigi fejtegetéseinek során már többször rámutattunk a kellő nyomatékkkal. Ámde a munkáslakásügyről szóló fejezetben foglalt útmutatások még korántsem merítik ki ezt a nehéz, komplikált témát, hiszen az egészségügyi szocializmus feladatai époly szövevényesek és sokféle elágazók, mint az emberi egészség ellenségei: a különféle betegségek.

A következőkben vázlatos összeállításban igyekszem bemutatni az e téren szükséges állami, törvényhatósági és társadalmi teendők legkiválóbbjait.

Védekezés a tuberkulózis ellen.

tuberkulózis ellen való védekezés hazánkban – mint minden kulturáltamban – egyike a legfontosabb szociális problémáknak.

A tuberkulózis (gümőkór) az emberiség legnagyobb mértékben pusztító betegsége, mely évről-évre megtizedeli a lakosságot. Az általa okozott tömeges emberhalál fölér egy-egy világháború öldöklő művével, csakhogy borzalmai még ennél is nagyobbak, mert hiszen mind újabban és újabban szedi ezrivel a maga áldozatait.

A gümőkór okozója a Koch-féle bacillus, mely a kór által inficiált emberi vagy állati szervezetből a köpettel, a bélsárral, a vizelettel és gümős sebek váladékával jut a szabadba, ahol újabb meg újabb fertőzés forrásává lehet. A fertőzés legtöbbször belélezett levegővel a tüdőn át, ritkábban pedig a bélcsatornán vagy sebek útján történik. A megbetegedések és halálesetek óriási mennyiségét azonfelül a bajra való hajlam öröklése okozza.

*

„Szinte nem is hinnők, hogy mily gyakori eset embernél a tüdővész; bátran mondhatnók, hogy csaknem *valamennyien voltunk, vagy vagyunk, vagy leszünk tüdővészesek*. Tetembontás (sectio) alkalmával sokszor tapasztalták, hogy a más betegségben meghalt emberek tüdejében 100 eset közül legkevesebb 67 esetben a tüdőtuberkulózis jellegzetes nyomai kimutathatók. Ez a körülmény nemcsak azt bizonyítja, hogy mennyire *elterjedt* betegség a tüdővész, de arra is mutat, hogy ez a betegség igenis **gyógyítható**.

De hát mi is voltaképen a tüdőtuberkulózis? A tüdővést a légcső szövetébe és a tüdő kapilláris edény rendszerébe befészkelődött, úgynevezett Koch-féle bacillus alattomos működése hozza létre. A köles nagyságú göbök és gümők a gennytüszők egymás mellé való rakódása folytán alakulnak ki, de szapora gyarapodás útján ezek az apró gümöcskék egész tyúktojás nagyságot is elérhetnek. Ekkor ért e betegség a kezdőleges állapotba, amikor még a gümők kemények s akárcsak a kréta szétmorzsolhatók. Később, ha valamely hátráltató körülmény következtében a szervezet nem bír ellenállani az alattomos támadásnak, a folyamat tovább fejlődik, a kemény gümők megpuhulnak és belsejük elsajtosodik. Az elsajtosodott gümők most már széteshetnek s a bacillusok felszabadulván, az életműködésük folytán keletkező tozinok a nyirkfolyamok útján tovább terjednek. Amikor e folyamat ennyire haladt, a beteg már nem tuberkulótikus többé, hanem phtisikus és ilyenkor bizony a gyógyulás lehetősége, ha nincs is kizárva, de nem valószínű.

Az eddig mondottakból is kitűnik, hogy az orvos legfőbb gondja legyen a betegség *korai felismerése*, mert a hathatós beavatkozást akkor kell megkezdeni, amikor a gümők sajtos elváltozása még nem vette kezdetét. A gyógyításnak arra kell törekednie, hogy a szervezet rendelkezék elegendő számú és elég erős fehérjesajttal. Ezt a célt pedig *jó és bő táplálkozással* érjük el. (Pesti Hírlap.)

Az újkori szociális higiénia egyik legfőbb feladata a tuberkulózis ellen való küzdelem. Az orvosi szaktudomány ugyan évtizedek óta, nálunk is, sokat foglalkozik az ezzel összefüggő kérdésekkel, hanem azért az állam, a törvényhatóságok és a társadalom terén még mindig édes-kevés történt e tekintetben.

A bajnak, illetőleg a gümőkór óriási térhódításának okát gyökerében kell megragadni. Itt mindenekelőtt két mozzanat veendő tekintetbe, úgymint: az ezen bajra való *hajlam öröklődése* és másodszorban a *fertőzés*.

Tagadhatatlan és a modern tudománytól axiómának elismert tény az, hogy a gümőkórra való *hajlam*, nem maga a betegség, nagyobb részét öröklődik szülőkről gyermekekre. Hogy ezen inkli-

náció kifejezésre jut-e, vagy nem, ez azon higiénikus *környezeti viszonyoktól függ* első sorban, melyek között az illető tüdőveszes családból származott egyének élete lefolyik. Egyrészt tehát a fertőzés veszélyét kell a legcsekélyebbre leszállítani, másrészt törekedni kell az eme betegségre diszponált egyéneket egészséges életkörülmények közé helyezni és megvédeni mindentől, ami elősegíthetné a bennök rejlő csira kifejlődését. Ez nagy és nehéz feladat, de mégis elérhető és megvalósítható.

Eddigélé hazánkban aránylag keveset foglalkoztak a gümőkór hódításának megghiúsításával. A többi fertőző betegségek, mint kolera, roncsló toroklob, vörheny, hagymáz stb. hirtelen törnek ellenünk elemi erővel, azért retteg tőlük az egész emberiség és mindent elkövetünk, hogy sarokba szorítsuk ezen veszélyes ellenségeinket. De van ezeknél egy százszorta veszélyesebb és kegyetlenebb ellenfelünk, mely lappangva, titokban, észrevétlenül lopózik be testünkbe és hosszabb időn át elrejtözve végzi bennünk öldöklő munkáját. Ez a pusztító kór, mely átlag 10-14%-át az embereknek elragadja, *több áldozatot szed, mint az összes fertőző betegségek együttvéve.*

Tekintetbe kell vennünk, mily sok ember veszi el korán ezen bajban életét, mily sok szenvedést, fájdalmat, bűt és nyomort idéz elő, mily sok fizikai és szellemi erő-tökét konzumál, hiszen nagyobbára a *legmunkabíróbb* embereket ragadja el a leggyümölcsözőbb korokban. Tekintetbe kell vennünk, miként árt e betegség terjedése a gazdasági fejlődésnek, egyrészt a pauperizmust növelve, másrészt a munkaerőt gyengítve, fogyasztva és aláásva.

A tuberkulózis terjedésének oka a *hajlam öröklődése*, a *fertőzés* és a *kedvezőtlen életviszonyok*, valamint a *nélkülözésteljes életmód*, és végre *egyes ipari foglalkozások*. A fertőzést illetőleg tudjuk, hogy az leginkább a köpet útján terjed, különösen zárt helyiségekben.

Ami az életviszonyokat illeti, a *jó táplálkozás és lakás* első feltételei a test egészsége megoltalmazásának és ellentállási képessége fejlesztésének. Az élelmi cikkek hamisításának lehetetlenné tótele, a tej tisztaságának szigorú ellenőrzése, az ipari telepeken, minden munkahelyiségben a szükséges egészségügyi intézkedések eszközzése, jó és olcsó munkáslakások építése, melyek magasak, szellőztethetők, világosak, szárazak legyenek, – mindennek megvalósításán fáradozni a mai kultúrállam és társadalom leglényegesebb kötelességei közé tartozik. Mindenki, aki fizikailag tartósan dolgozik, mint a kisiparos, a munkás, a napszámos, sok erőt fogyaszt naponta testéből,

mely ha kellőleg nem pótolatik megfelelő táplálkozás, tiszta és üde levegőben való tartózkodás és pihenés által, a testi szervezet folytonos gyengülését és idővel annak teljes megromlását vonja maga után. Gyári és ipari munkások a munka közben fejlődő por és különösen a fém- és kőpor belélegzése folytán könnyen eshetnek tüdősorvadásba, mert ezen éles és nehéz por megsérti a bronchiák nyálhártyáit és így előkészíti a talajt a tuberkulózis bacillusainak befészkelődésére. Vasköszörülők, kőfaragók, fémbányákban, szónbányákban stb. alkalmazottak idővel nagyobbára tüdővészesek lesznek.

Az üveg- és porcellángyártásnál foglalkoztatott munkásokat is erősen tizedeli meg a gümőkór. Sommerfeld szerint ezeknél a halálozási százalék 60 százalékra rúg. Az ipari munkások nagy része e kórnak esik áldozatul.

Jelentékeny szerep jut a betegség terjedésénél az infekciónak, mit a szükséges óvó-intézkedések által nagy nehézségek nélkül lehet megghiúsítani. Nagyszabású, mélyreható törvényhozás útján kellene bizonyos *nyilvántartását* és *ellenőrzését* a tüdővészesek betegnek és családtagjaiknak inaugurálni, azonkívül a fertőzésekre vonatkozó csak lehetséges óvó-intézkedéseket foganatosítani és a szegényebb emberek megélhetési föltételeit enyhíteni. Egészséges, kedélyes munkáslakások létesítése, melyekben a rend és tisztaság iránti érzék és a szeplőtelen családi élet és erkölcs kifejlődhetik, államunk és társadalmunk első feladatai közé sorolandó. (Lásd bővebben az előbbeni fejezetet.)

Az *ipari munkásokra* vonatkozólag *munkaközvetítés* útján kell gondoskodni, hogy olyanok, akik e bajban szenvednek, vagy e bajra hajlammal bírnak, más, könnyebb és egészségükre nem veszélyes foglalkozást nyerhessenek. Fiatal munkásokra és olyanokra, kik tüdővészese családból származnak, különös figyelem fordítandó.

A gyári és ipari higiénia teljesen rekonstruálandó, alaposan kibővítendő és szigorúbban ellenőrizendő. Gondoljuk meg, hogy hazánk lakossága legtúlnyomóbb részének egyedüli vagyona és forgalmi tőkéje *testi épségében* és *egészségében* rejlik. Ezt megvédeni és megőrizni kötelessége minden modern színvonalon álló, hivatásának megfelelni törekvő kultúrállamnak.

Mindenekelőtt a *törvényhozás* útján kell ezen kérdés megoldása után törekednünk. Azon reformok, melyek által a gümőkór terjedésének hathatós korlátolása elérhető lenne, keresztülvitelüket

illetőleg számos nehézségbe fognak ütközni, az egész állami és közigazgatási apparátus fokozott munkásságát fogják igénybe venni, de az általuk elérhető magasztos cél lelkesítsen mindnyájunkat fáradhatatlan tevékenységre, hogy sikeresen állhassuk meg a harcot, honpolgáraink és testvéreink eme legbőszebb ellenségével, a tuberkulózissal szemben.

A tüdővész ellen erélyes és eredménydús védekezés egy cél-tudatos, az egészségügyi élet minden mozzanatát kellőleg felkaroló, a közgazdasági és a megélhetési viszonyokat minden irányban fejlesztő és könnyebbé alakító, a munkaerőt lelkiismeretesen védő és a társadalmi általános jólétet előmozdító *egyöntetű törvényhozás* által lesz csak elérhető, mely magába foglalja az *olcsó munkáslakások* kérdésének, a *munkaközvetítésnek* külön *törvény* útján eszközrendő megoldását és megalapítását, mely továbbá *külön* törvényt teremtene a tüdővész betegek *nyilvántartására* és *ellenőrzésére*, a veszélyeztetett helyek *fertőtlenítésére* stb. és a fiatalabb nemzedékek egészségi állapotának figyelemmel kísérésére vonatkozólag.

Egy ily nagyszabású törvényalkotás képes lesz százezrek életét megmenteni, nyomorát megszüntetni, hazánk és nemzetünk produktív munkaerejét oltalmazni és ezáltal dús áldásban részesíteni kulturális és közgazdasági haladásunkat. Ha ezt sikerül elérnünk, úgy bizvást mondhatjuk, hogy államunk és társadalmunk legeszményibb feladatát teljesítette.

A szóban levő törvényjavaslatnak a következő fontosnál fontosabb intézkedéseket kell tartalmaznia:

Törvényjavaslat a tüdővész terjedésének meggátlásáról.

A tüdőgümőkór a fertőző betegségek sorába iktatandó.*

Az elemi és azon kívül minden egyéb *iskolában*, ahol az egészségtant tanítják, alkalmas módon meg kell a tanulókkal a tüdőgümőkór (tuberkulózis, phtysis) mivoltát, az ellene való védekezés szükségességét és ennek módját ismertetni.

* Pozsony szab. kir. város törvényhatósága ezt a *fontos* intézkedést bevette az egészségügyi szabályrendeletbe.

Bárminő iskolába való beiratkozásoknál, a beíró igazgatónak azt a kérdést is kell intéznie a felveendőkhöz, vajjon a családjukban nem fordult-e elő tüdőbaj. Az erre vonatkozó adatokat be kell írnia s az erről szóló tudósítást a politikai hatóságoknak megküldenie. Ez minden iskolai igazgató kötelessége.

Minden nevelő-, iskolaintézet, ápolda-, menedék-, árva-, lelencház és gyár orvosa, minden magánorvos tartozik a hatósági orvosnak *bejelenteni* a tüdőgümükóros vagy tüdőgümőkórgyanus betegeket.

Minden nyilvános és magán-épületben: folyosóján, lépcsőjén, árnyékszékben, továbbá minden gyári- s iparhelyiségben, bolt-, üzlet és műhelyben, minden hivatal szobájában, tanácstermében, várótermekben, az orvos rendelőszobájában és előszobájában, az iskolatermekben, gyógyszertárakban, menedék-, árva- s lelencházakban, szállodák, szanatóriumok, bábaképezdékekben, katonai és polgári internátus okban, klubok, kaszinók, egyesületek helyiségeiben, folyosóin, előszobájában, fürdőházakban, azok szobáiban, olvasótermekben, a fürdőhelyeken, borbélyüzletekben, kávé- és korcsmahelyiségekben, vasút- s gőzhajón, stb. – szóval mindenütt, a hol több ember megfordul, rendeletileg meghatározandó anyagból készült és vízzel félig telt *köpőtálat* kell tartani s azt naponkint fertőtleníve kiüríteni és tisztára kimosni. A köpőtál üvegből, porcellánból vagy fémből lehet. Utóbbiak kívülről kobaltkékre befestendők, belülről fehér zománccal ellátandók.

Padlóra, lépcsőre, vasúti-, bér- s társas úgy villamos kocsiban köpni 2 korona büntetés terhe alatt tilos. Az ezt tiltó rendelet ezen helyiségekben kifüggesztendő.

A gyárakban az árnyékszékekben fekete vagy vörös karbolpor öntendő ki dezinficiálás céljából legalább egyszer hetenkint.

Ezen intézkedések megtartásáért a ház, üzlet, gyár és intézet tulajdonosa, iskolai és közlekedési vállalatok igazgatói alkalmazottaikért is felelősek és minden mulasztásuk miatt 4-20 koronával büntetendők.

Minden tüdőgümükóros tartozik magával köpőcsészét hordani és abba köpni. (Dr. Bissweiler-csésze).

Városi *utat, teret, utcát* minden hulladéktól, szeméttől mentesen kell tartani. Söpörni lehetőleg a forgalom szünetével vagy kezdete előtt, és mindig közvetlenül a megelőző öntözés után kell.

Minden ipari s gyári helyiség *padlóit* hetenkint legalább egyszer kefével kell felsürolni.

A műhely és gyári helyiségek, úgyszintre a munkások lakásai, nemkülönbön bármely épületben és köztéren levő *árnyékszék* és *csatorna* tisztán tartandók s azok kellő szellőztetéséről és a szükség szerinti *fertőtlenítéséről* kell gondoskodni. Ezért az iparos és háztulajdonos, az iparfelügyelő és a hatósági orvos felelősek, amely két utóbbi legalább félévenként az ipari munkahelyiségeket és a bejelentett tüdőgümőkóros és abban gyanús betegek lakását különösen megvizsgálni tartoznak. Ez a vidékre is szól, hol emez intézkedés a járási illetve községi, esetleg kórházi orvosok kötelessége.

Gyári orvos vagy a betegsegélyző pénztár orvosa, ezek híjában pedig a hatósági orvos tartozik minden munkást, mielőtt azt a gyárban vagy más ipari foglalkozásnál munkába állítják, megvizsgálni s ha az tüdőgümőkórnak tüneteit mutatja, csakis oly munkára alkalmazható, mely a betegséget nem fejleszti, ha pedig már nagyobb fokban volna e bajban és az illető gyárban megfelelő munkakör nem lenne számára, akkor ott el nem fogadható s a munkaközvetítő-hivatal útján *más munkára* ajánlandó; ha pedig egyáltalán minden munka kárára lenne, akkor szanatóriumba szállítandó, ha e célra már elegendő szanatórium keletkezett és létesült az országban.

Ha valamely munkáson alkalmaztatása folyamán mutatkozik e betegség, akkor azt más megfelelő, kevésbbé ártalmas munkára kell alkalmazni.

E végett a munkás a munkavezető, esetleg az iparfelügyelő előtt jelentkezhetik. A tüdőgümőkórosoknak nem alkalmas iparágak a következők: Kefe-, asztalos-, kőfaragó-, malom-, dohány-, nyomda-munka, sütőipar, tükörgyártás, kénsav, nitrált anyagok, foszfor előállítás, továbbá a foglalkozás szövet- és szövőgyárakban, kohók-, huták- és fém öntődékben, gépházakban és kazánoknál, porcellángyárakban, juttagyárban, könkénege, szénkénege, szénoxid, szénsav, kén, kénsav, cyan, cyankáli, cyannátrium, ólom, ólomkénege, ólomcukor, ólomfehér, ólomélege, arzénsav, higany, salétromsav, káli-, salétrom előállításánál, olvasztó s izzókemencéknél, vas- és rézhámorokban, gipszmunkálatoknál, malomkövek vágásánál, khlórmész, gyufagyújtókeverék, fémsók előállításánál, fazekasok és fényezőknél, üveggyártásánál, valamint az ehhez szükséges anyagok (kovakő, földpát, mész, szénszavas káli és nátron) összetörése és előállításánál valamint oly bányákban és általában ott, a hol kénhydrogén, ammóniák, kéngőzök belelegzése lehetséges.

Minden község tartozik a tüdőgümőkóros- és tüdőgümőkórgyanus betegek részére könyvet vezetni és a bejelentett tüdőgümőkórosakat *nyilvántartani*.

Minden orvos, gyáros és iparos, bárminemű munkatadó, továbbá háztulajdonos, családapá és cseléd tartó köteles, nemkülönben tanító, tanár, gyám, lelkész és a katonasorozó-bizottság, a hatóságnak bejelenteni minden gümőkórost, vagy kin e betegség jelei mutatkoznak, ki általa kezeltetik, foglalkoztatik, nála lakik, iskolába jár, gyám oltja, kivel mint egyházhívével gyakrabban érintkezik s ki a sorozó-bizottság, által a sorozások alkalmával megvizsgálattik.

A hatósági orvos tartozik az ilyen bejelentett beteget, hacsak az illető házi vagy más orvossal vagy kórházban nem gyógyíttatja magát, figyelemmel kísérni, félévenként legalább egyszer megvizsgálni és ha az illető más orvos által nem gyógy kezelte tik, viszonyait is számba véve, indítványt tenni.

Ha nem hatósági orvos jelentett ily esetet, akkor a hatóság a bejelentéskor azonnal közli vele a beteg nevét s lakását s az köteles haladéktalanul megvizsgálni s az eredményről esetleges indítványával a hatóságot értesíteni.

Városokban minden oly házban, hol tuberkulotikusok laknak, az *ámyékszékek* hetenkint legalább egyszer fekete karbolporral fertőtlenítendő.

Minden orvos, ki tuberkulotikus beteget kezel, tartozik a beteget és családját komolyan figyelmeztetni a betegségnek mineműségére, fertőző voltára és a szükséges óvó-intézkedések megtételére s a követendő elő vigyázatra infekció kikerülése céljából.

Kórházokban egészen külön kell, a mennyire lehetséges, az ily beteget elhelyezni és dezinficiáltatni a tüdőgümőkórosok használatára szolgáló ruhákat, ágyneműt stb.

Mindenki, aki betegápoló akar lenni, tartozik tüdejét orvos által megvizsgáltatni és csak ezen orvosi bizonyítvány alapján vehető fel ápolónak.

Minden ház kapuja alatt kifüggesztendő egy felhívás s figyelmeztetés a tüdőbajosok mihez tartása céljából, a köpet, a lakás stb. fertőtlenítésére vonatkozólag.

Minden gyár, étterem, kávéház, kaszinó, váróterem, orvosi rendelő- és előszoba, iskolaszoba, nyilvános könyvtár, tanácsterem, műhely, hivatal, üzlet, Írnoki helyiségben kifüggesztendő a figyelmeztetés a köpetnek folyadékkal ellátott csészébe való elhelyezése

és a tüdőgümőkór ragályos voltának veszélye iránt. Ezt minden lakóház kapuján illetve bejáratán belől is ki kell függeszteni.

Minden internátusban, férfi- s leánynevelő-intézetben a tüdőbajos egyének elkülönítendőek egymástól és a többiektől.

A kórházakból elbocsátott tuberkulotikus egyének a kórházi orvosok által figyelmeztetendők arra, otthon mily óvó-intézkedéseket tegyenek, hogy a velők lakókat, illetve lakótársaikat ne inficiálják.

A városokban felállítandó egy dezinficiáló hivatal, hol Merkl-féle dezinfektorral (mely 100° gőzben dezinficiál) a tuberkulotikus betegek és a tüdőgümőkórban elhaltak ágyneműit, fehér és ruhaneműit fertőtleníteni lehessen.

A városokban tuberkulózisban elhalt egyének után az illető lakása fertőtlenítenendő, a szoba padlója 5% karból-oldattal (a lakás karbolvíz elpárolgása által), vagy formalin-gőzök által. A költségeket szegénysorsú embereknel a községek tartoznak viselni.

Szállókban, kávéházakban, vendéglőkben stb. szigorúan kell ügyelni arra, hogy az edényeket, evőeszközöket, poharakat stb. jól lemossák és külön-külön tisztítsák meg és vízzel jól leöblítsék, de soha se együtt, közös edényben. Erre ügyelni a szállótulajdonosok, vagy bérlők kötelessége.

Az oly helyiségek, hol több ember fordul meg, naponta nedves ruhával felsúrolandók, jól szellőztetendők és a legteljesebb mértékben tisztán tartandók.

A házilag kezelt tüdőgümőkóros betegek elkülönítve helyezendők el a többi családtagoktól, vagy lakófelektől s ha nem lehetséges őket külön szobában tartani és ápolni, úgy a többiektől távol állított ágyakon helyezendők el.

Az ily betegek köpete ártalmatlanná teendő akképen, hogy e célra rendelt köpő-talákban (csészékben) kell azt felfogni, csatornába önteni és azután az edényeket teljesen fertőtleníteni, mielőtt azokat új használatra alkalmazzák.

Oly helyekre kiönteni az ily váladékot, hol az kiszáradhat és porba, illetve levegőbe vegyülhet, tilos. A köpőtálakban mindenkor elegendő *víznek* kell lennie, hogy a köpet ki ne száradhasson.

A gümőkórosokat vagy gümőkórgyanús betegeket minden községben egy hivatalnok (városokban a statisztikai hivatalnok, egyéb községekben a körjegyző) külön könyvben bevezetni és *nyilvántartani* tartozik. A gümőkór – nyilvántartási hivatalnok, ki ezekről külön könyvet vezet, a jelentést a hatósági orvosnak

továbbítja, illetve beküldi, ki azután belátása és a szükség szerint intézkedik a teendőkről és a rendelkezésére álló felügyelő vagy ellenőrző közegeit elküldi az illetők lakásának megvizsgálása, az óvó-intézkedések megtartásának ellenőrzése stb. céljából, ő maga pedig az illető betegeket – ha nem állnak orvosi gyógykezelés alatt – félévenként legalább egyszer megvizsgálja.

A *katonai* hatóság tartozik minden a szolgálatból tüdőgümőkór-sága miatt elbocsátott egyént bizonyítvánnyal ellátni, melyen betegsége feljegyeztetik, és így illetőségi helyének hatóságához utasítani, hogy ott azt bejelentse; a katonai hatóság pedig maga is értesíti erről az illetőnek illetékes hatóságát.

Minden munkáslakás tulajdonosa tartozik félévenként fölterjesztést tenni a hatóságnak: mily epidemikus betegség fordult elő a házában lakó munkások között, mily kimenettel végződtek ezek, és különösen jelentést kell tennie a tüdőgümőkóros lakófelekről.

Minden bérház tulajdonosa vagy ennek megbízottja tartozik félévenként jelentést tenni a hatóságnak arról, mily epidemikus betegségek fordultak elő lakófelei között, mily kimenettel végződtek s különösen a tuberkulótikus egyénekről kell jelentést tenni, vajjon gyógykezelésben részesülnek-e és hogy a szükséges óvó-intézkedéseket megtartották-e rendesen és pontosan.

Aki ezt elmulasztaná, esetről-esetre 20-200 koronáig terjedhető pénzbírsággal sújtandó.

Az ipari s gyári munkások munkába felvételök alkalmával még az iránt is kikérdezendők, nem szenvedtek-e mellhártyalob vagy skrofulózisban.

A belügyminiszterium egészségügyi osztályában külön *alosztály* létesítendő a tuberkulótikus betegek nyilvántartásának vezetése és az e törvényben előirt intézkedések ellenőrzése céljából.

Minden orvos, betegintézet, háztulajdonos, bárminemű munkátadó vagy gyárvállalat tartozik az illető gümőkórosokra vonatkozólag, kik kórházban, vagy más intézetben gyógykezelés alatt állottak és onnét elmenve, hazatértek, vagy más lakásba vonultak, vagy más helyre költöztek, újból jelentést tenni a nyilvántartó hatóságnak, hogy így a kezelés alatt lévő, kórházakból kikerült vagy a betegségben elhalt gümőkórosok statisztikája pontosan vezethető lehessen..

A nyilvántartó hivatalban a bejegyzésre vonatkozólag következőleg rovatos *könyvet* kell vezetni, melyben minden egyes bejelentett egyénről a következő adatok jegyzendők fel:

1. Folyószám,
2. a bejelentett neve,
3. „ „ illetőségi helye,
4. „ „ kora,
5. „, „ családi állapota, nőtlen vagy hajadon, nős, özvegy,
6. „ „ neme: férfi, nő,
7. „ „ gyermekei s ezek kora s egészségi állapota: nem skrofultikusak-e?
8. a bejelentett jelenlegi, esetleg előbbi foglalkozása,
9. „ „ előbb nem volt-e beteg s mily baja volt?
10. „ „ részeseül-e orvosi gyógykezelésben?
11. „ „ nem származik-e gümőkóros szülőktől, vagy nem volt-e gümőkórossal legközelebbi vérrokonságában?

A hatósági orvos a területén lévő tüdőbajosokról, illetve ezen betegség állásáról félévenkint a közgyűlésnek, a polgármester, illetve az alispán pedig a belügyministernek jelentést tesz.

Az ezen javaslatban említett hatóság önkormányzatú és rendezett tanácsú városban a rendőrkapitány, más községben az elöljáróság, melyet a főszolgabíró ellenőriz.

Az állam a legrövidebb idő alatt saját költségén alkalmas helyen *tüdőgümőkórosokat gyógyító intézetet* állít és tart fenn; ennek elkészülte után szükség szerint az ország több és megfelelő helyén többet is.

E célra igénybe veheti a társadalom segélyét és egyelőre a jótékony sorsjáték minden harmadik évi jövedelmét.

Ezen gyógyító-intézetbe (szanatóriumba) minden tüdőgümőkóros befogadandó és ott ellátandó, még pedig a szegények ingyen. Ha a vagyontalan beteg gyógyíthatlan, akkor az illető községi, vagy ilyen nem léteben országos kórházba szállítandó, ha ott elegendő hely van, és ott a többi bennlakótól elkülönítendő.

A tüdőgümőkórban elhalt egyén hátramaradottait, különösen a *gyermekeket meg* kell vizsgálni, és ha az orvos azokban a tüdőgümőkórt vagy annak csiráját, avagy hajlandóságát megállapítja, megfelelőleg kell intézkedni az illetők gyógyítása s lehető elkülönítéséről.

A *marha-* és *sertéshús*, úgy a *tej* a legszigorúbb ellenőrzés alá veendő.

A tehenek tőgyét fejés előtt langyos vízzel meg kell mosni, a fejőknek pedig kezüket szappanos vízben kell megmosniok.

A tejes edények tisztítására szóda-óldat használandó, a fejési helyek, az istálló, jól kimeszelendők égetett mésszel és a padló lúggal felmosandó vagy keférendő többször havonként. (Erős dezinficiáló oldatokat, mint szublimátoldatot, fejési helyiségben használni nem szabad).

Gyöngykóros tehénnek tejét eladni nem szabad, az azt tevő esetről-esetre a tej elkobzásán és megsemmisítésén kívül 2-200 koronával büntetendő.

Gyöngykóros barmot tartani nem szabad. Az ilyent, vagy emiatt gyanúsát a hatóságnak föl kell jelenteni, melynek és pedig önkormányzati stb. városban a rendőrkapitány, egyebütt az előjáróság jelentése következtében a főszolgabíró, az állatorvos véleménye alapján, a beteg baromnak vagy gyógyítását, vagy megsemmisítését rendeli el a tulajdonosnak költségére. Minden országos vásáron a járási vagy községi állatorvosnak jelen kell lennie, és az eladandó szarvasmarha egészségi állapotáról meggyőződnie. A hatóság fennemlített határozata ellen a tulajdonos három nap alatt a rendes közigazgatási úton föllebbezhet és állami orvos közbenjöttőével foganatosítandó új szemlét kérhet.

Az illető, ki ily tehenet eladott, köteles, ha két hét lefolyása alatt az illető tehen tuberkulotikusnak bizonyult, a mi állatorvosi bizonyítvánnyal igazoltatik, az eladott tehenet a vételár teljes visszaszolgáltatása mellett visszavenni.

A gyanús állatok húsa minden közvágóhídon mikroszkopice megvizsgálendő és a tej, mely oly vidékről vagy helyről származik, hol gyöngykóros tehenek vannak, mindenkor khemialag felbontandó.

Minden *bikát* hatósági állatorvossal kell megvizsgáltatni, mielőtt üzésre eresztenék. Ha a tulajdonos az állatorvos véleményével meg nem elégednék, az ellen a rendes közigazgatási úton állami orvos közbenjöttőével fellebbezhet s új vizsgálatot kérhet, melynek költségét az állatorvos viseli, ha teljesen alaptalanul ellenezte a bikának használatát.

A jogóérvényesen tüdőbajosnak kimondott bika vagy azonnal levágandó és megsemmisítendő, vagy pedig, ha meggyógyulására remény leend, kiherélendő.

Toldalék.

Tüdőgümőkórosakra ártalmas munkák (a már említetteken kívül): Izzólámpák ellőállításá, fémek ezüstözése, aranyozása, ólmozása és cinnezése (ónozása), kaucsuk, foszforgyufák gyártása, szalma-kalap- gyárakban, a sokszorosító iparnál, khemiai gyárakban, hengeres kohóművekben, hutákban, thomas-salak gyárakban, gyöngyház előállításánál, fémköszörülésnél, fém finomításánál, fém csiszolásánál, fayence-, majolika- és porcellan-iparnál, kefe-, asztalos-, kőfaragó-, malom-, dohány-, nyomda-, sütőipar, tükörgyártás, kénsav, kénnitrát-anyagok, szénkéneg, kénkéneg, cyan, chlorkálium, ólom, ólomkéneg, ólomchlor, foszfor előállításánál, ecetsav, salétromsav, kálsalétrom előállításánál, vas- és rézhámorokban, gipszmunkálatoknál, malom-kövek előállításánál, bányákban, szövőgyárakban, szövetgyárakban, gépházakban, kazánoknál való foglalkozás.

Tüdőgümőkóros betegek, vagy ezen kórbán elhaltaknak ruháit, ágyneműit, evő- és ivó eszközét s lakását csak alapos fertőtlenítés után szabad másoknak használatba venni.

A tüdőgümőkór ragályos, illetve fertőző voltára, a köpettel való elbánásra, a lakások tisztán tartására, kellő szellőztetésére, a tüdőgümőkóros betegek váladékának ártalmatlanná tételére, a tüdőgümőkóros betegeknel és családjukban használt evő- és ivó-eszközökkel való óvatos elbánásra szóló figyelmeztetést minden háztulajdonos tartozik minden lakófélnak külön írásban kiadni.

Az egészséget nagyobb mértékben veszélyeztető ipari foglalkozásoknál a munkások legalább egyszer havonkint orvosilag megvizsgálandók, különös tekintettel lélegző szerveikre.

Az egészséget veszélyeztető, illetőleg az úgynevezett egészségtelen iparágaknál alkalmazott munkások, valamint minden internátus, árvaház, szegényház, lelencház stb. bennlakói orvosilag többször évenkint megvizsgálandók, különösen tüdejök épségére nézve.

Minden lakás, melyben tuberkulotikus egyén meghalt, valamint ott is, egyebütt is minden szanatórium, szálloda, kórház, internátus, lelencház, szegényház, ápoloda, menedékház, árvaházi stb. helyiség, hol tüdővészés egyén meghalt, hivatalból fertőtlenítendő. Magánlakások szegénysorsú embereknél községi költségen fertőtlenítendő. Az intézetek e költséget megfizetni tartoznak, valamint a többi magánlakások bérlői.

Városokban és minden egyéb községben minden magánbérház és nyilvános közhasznú épület bejáratánál (kapu, tornác, lépcsőház) nyomtatott falragasz alkalmazandó, mely által mindenki figyelmeztetik, mint óvakodjék a tüdőgümőkór terjedése ellen, a köpet letételére, a lakások tisztántartására, a tüdőgümőkóros betegek lehető elkülönítésére, az étkezési és ivóeszközökkel való elő vigyázatra, tisztántartására, tisztítására a fertőzött családoknál és arra vonatkozólag, hogy minden tüdőgümőkórgyanús és tüdőgümőkóros beteg rögtön bejelentendő a hatóságnak.

Beteg, de nem munkaképtelen munkások, kik tüdőgümőkórban szenvednek – amennyire ezt az üzem menete és természete megengedi – izolálандók a többi egészséges munkásoktól.

Minden oly helyen, hol különösen sok *por* fejlődik és az onnan el nem vezethető, a munkások többször hetenkint (vagy havonkint) felváltandók. Erre különös tekintettel kell lenni, hogy ily helyeken, vagy pontokon tüdőgümőkóros munkások ne alkalmaztassanak.

Az egészséget különösen veszélyeztető iparüzemekben és egyes ily foglalkozásoknál, mint dekatírozó, szárító helyiségekben, kazánok, gépeknél, foszfor, ólomhigany, kémiai gyárakban az összes munkások többször az évben orvos által megvizsgálandók, egészségök és különösen légzési szerveik állapotára nézve.

Azon munkás, akin a tuberkulózis tünetei mutatkoznak, e felsorolt egészségtelen iparágakat lehetőleg kerülje, és ha más foglalkozást nem találhat, úgy csak a legkönnyebb és legkevésbé veszélyes munkákra és ott is a legnagyobb elővigyázattal (respirátorok stb.) alkalmazandó. A tüdőgümőkór-gyanúsak is figyelmeztetendők a köpet veszélyes voltára és az inficiálást megghiúsító szigorú és összes óvó-intézkedések lelkiismeretes betartására.

Az egészséget veszélyeztető s oly foglalkozásoknál, hol sok *por* fejlődik, a munkások, kik ott alkalmazást keresnek, felvételük előtt különösen tüdejök épségére nézve orvosilag megvizsgálandó!

Minden árva-, lelenc-, menedék-, kórház, internátus, árpolda, betegsegélyző egyesület, munkástelep stb. tartozik az év végén összeállítani a tüdőgümőkórban nála megbetegedettek s elhalálozottak névsorát, korát, nevét, számát és köteles ezen adatokat új évig be szolgáltatni az illetékes hatóságnak.

Városokban létesítendő egy köpet-vizsgáló hivatal, hol a tüdőgümőkór-gyanúsak és betegek köpetei megvizsgálandók a Koch-főle és egyéb bacillusokra vonatkozólag.

A városokban felállítandó *egy fertőtlenítő-hivatal*, hol a Koch-féle gőz-sterilizator-géppel, mely 100° gőzben dezinficiál, a tüdőgümőkórban elhalálozottak fehér „ruhája és ágyneműje fertőtlenítendő.

A városokban tuberkulózisban elhalt egyének után az illetők lakása fertőtlenítendő (kénfüstölés, formalin- vagy karbolgőzök által).

Szegénysorsú embereknél e költséget az illető város tartozik viselni.

A tuberkulózis ellen való védekezés szempontjából igen ajánlatos, hogy a hatóság vagy egyes társadalmi körök feltűnő, nagy *falragaszokon* figyelmeztessék a lakosságot a fertőzés veszedelmére, a köpet inficiáló voltára, a tisztaság, a szellőztetés, a fertőtlenítés és egyéb óvó-intézkedések szükségességére.

Az ily falragaszok tartalma és szerkezete a következő legyen:

Figyelmeztetés a tuberkulózis (tüdővész, sorvadás) terjedésének megátolása ügyében.

1. A tüdőgümőkór (tüdővész) az inficiáló, azaz *fertőző* betegségek közé tartozik, melyek egyik emberről a másikra átvihetők.

2. A fertőző anyag első sorban a *köpetben* rejlik. Azért sehol padlóra köpni nem szabad; a köpet vízzel telt *köpőcsészékbe* helyezendő el, melyek a csatornába ürítendőek. Zsebkendőbe csak akkor köpjünk, ha künn járunk; e zsebkendők otthon külön vízzel telt edénybe teendőek, vagy mindjárt kimosandók. Lehetőség szerint minden tüdőgümőkóros ember viseljen magánál egy dr. Dettweiler-féle köpőcsészét.

3. A tüdő vészes egyénnek otthon legyen külön evőeszköze, pohara, mosdó-eszköze stb.; ezeket más egyén ne használhassa soha.

4. A tüdőbeteg ember teljesen tartózkodjék bárminemű alkoholtartalmú italtól. Lehetőség szerint azonban igyék naponta 1-1½ liter *felforralt tejet* és táplálkozzék jól *vegyes* táplálékkal. (Hús, főzelék, zöldséges ételek, tojásos ételek, tészták stb.)

5. Szigorúan őrizkedjék a meghűléstől, folytasson rendes életmódot, soha füstös, rossz levegőjű termekben ne tartózkodjék.

6. A *lakást* tisztán kell tartani, jól szellőztetni.

7. A tüdővésztes egyén lakásában lehetőleg el legyen különítve a többi családtagoktól.

8. A tüdővésztes egyén lakása lehetőség szerint többször fertőtlenítenendő (hatósági úton).

9. A tüdőbajos szülőktől származó *gyermekeket* szülőknek különös figyelemben kell részesíteniök. A mint a görvélykór (scrophulosis) vagy vérszegénység (anaemia), sápkór (chlorosis) stb. jelei mutatkoznak, sürgős orvosi ápolás, illetve kezelés válik szükségessé. A gyermekeknek soha egy csepp alkoholtartalmú ital (bor, sör, pálinka) sem adandó.

10. A tüdővész olyan betegség, mely *gyógyítható*, ha a beteg egyén rendes életmódot folytat és minden kártékony tényezőnek kitér. A tüdővésztes ember legalább is évtizedeken át élhet, ha mindentől tartózkodik, mi a betegség elharapódzását elősegíti.

*

Ily figyelmeztető plakátok alkalmazását én már a kilencvenes évek első felében proponáltam a magyar belügyi kormánynak. Mint e fejezet későbbi folyamán látni fogjuk, a belügyminiszter ezt az intézkedést fölvette az 1899-ben kelt egyik körrendeletébe, mely a tüdő vész ellen való védekezésről szól.

Egyéb törvényhatósági és állami intézkedések.

A megyei és városi törvényhatóságoknál *iparhygiéniai és tuberkulózis ellen védekező bizottságokat*, a *belügyminisztérium* kebelében pedig **külön Ügyosztályt** kell szervezni, melynek hatásköre ugyané cél elérését szolgálja.

Ezek a testületek, illetve ez a központi hivatal figyelemmel kísérni tartoznék minden társadalmi, gazdasági és tudományos mozzanatot, amely a szóban levő baj keletkezését és terjedését érinti. A törvényhatósági bizottságot, illetve a közegészség megóvására és javítására hivatott minisztert szakszerű tanácsokkal, illetve gyakorlati javaslatokkal látná el és a város, a megye, illetve az ország területén mutatkozó gyanús, káros vagy veszedelmes tüneteket, továbbá a betegségi és halálesetek pontos, lehetőleg *részletes* statisztikai adatait is állandóan nyilvántartaná.

Hasonló védekezés céljából minél számosabb *társadalmi egyesület* szervezendő országszerte. Ezeknek figyelme és segítő közbenjárása kiterjedne a következő ügyekre: Munkáslakások, alkoholizmus, gyermekhygiéna, ingyentej, illetve sterilizált tej kiosztása, a tej egészséges kezelése, gyermekskrofulózis, tüdő szanatóriumok létesítése, iparhygiénai reformok, az egészségre ártalmas iparágaknál alkalmazott munkások megvédése, a tüdő vészes betegek nyilvántartása és lehető ellenőrzése, a fertőzés elkerülésére irányuló intézkedések szervezése, népszerű felvilágosító és ismeretterjesztő röpiratok terjesztése, ugyanilyen nyilvános előadások rendezése, ingyenes köpetvizsgáló laboratóriumok létesítése, keresetképtelen tüdővészes betegek anyagi támogatása; szegénysorsú tüdőbetegek számára külön orvosi állások, ambulánsok részére ordináló állomások szervezése és orvosságok olcsóbb áron való kiszolgáltatása; figyelmeztető plakátok kiragasztása nyilvános helyeken, vendéglőkben, kávéházakban, munkástermekben, stb.; gyártulajdonosok, munkafelügyelők figyelmeztetése, hogy tüdőbajosokra csak könnyebb és ártalmatlan munkát bizzanak; munkahelyiségek közegészségi ellenőrzése stb. stb.

Az ily egyesületek és hatósági közegek részéről eredő – szóbeli és Írásbeli – figyelmeztetéseknek a következő ügyekre kell kiterjedniök:

1. Minden két hétnél tovább tartó köhögés vagy köhécselés, továbbá mell-, hát- vagy oldalszúrás, éjjeli izzadás, étvágytalanság, főfájás, nyálkahányás, (tartósabb) hasmenés és feltűnő lesóványodás esetében *orvoshoz* kell fordulni, hogy csirájában lehessen elfojtani az esetleg kezdődő tüdőbajt.

2. Minden *vérköpés* már nagyon rossz jel és rendszeren előrehaladott tuberkulózisra mutat.

3. *Skrofulózis* (görvélykór) jelei gyermekeknél és felnőtteknél rögtön orvosilag kezelendők. Ily jelek: Sáp kór, vérszegénység, mirigydaganatok, szem-, fülbántalmak, nem hegedő sebek, étvágytalanság, köhögés stb.

4. Tüdőbetegnek nem szabad a földre, a lakás padlójára, folyókra stb. köpnie, hanem csak vízzel töltött *köpőcsészédé*, mely óvatosan a klozetbe ürítendő és azután alaposan tisztítandó.

5. Tüdőbetegek a lakásban lehetőleg *elkülönítendők* az egészségesektől.

6. Tüdőbetegnek nem szabad semmiféle *alkoholos itallal* élnie. Lehetőleg 1-2 liter jól felforralt tejet kell naponként innia és jól táplálkoznia, esetleg somatosé-t, malátakivonatot, sirolin-t is élveznie.

7. A *húsféléket jól* meg kell főzni vagy sütni. Egyébiránt lehetőleg lágy tojást és tojásos ételeket egyék a tüdőbajos.

8. A *lakások* tisztán tartandók és jól szellőztetendők. Nedves lakások a modern technika eszközeivel helyreállítandók és javítandók.

9. Tüdőbetegeknek nem szabad *füstös levegőjű* helyiségben tartózkodniuk. Sokat kell *szabad, jó levegőben* lenniök és minden izgalomtól, felindulástól, tivornyázástól, éjjelezéstől óvakodniok.

10. Lehetőleg 8-10 óráig kell aludniok.

11. A *nemi életben* is a lehető legmérsékeltebben kell viselkedniök.

10. A tüdőbajos, aki *köpetére* nem vigyáz, önönmagát is mindújabban megfertőzi. Azért a köpet csak vízzel telt csészébe helyezendő.

11. A köpet sputum vizsgáló laboratóriumban többször évenként megvizsgálandó.

12. Minden tüdőbeteg hordjon magával *dr. Dettweiler-féle* zseb-köpöcsészét.

13. Tüdőbeteg elhalálózása után lakása, bútorai, ruhája, fehérneműje stb. hatóságilag fertőtlenítendő.

14. Az étkezésnél *külön evő- és ivóeszközt* használjon minden tüdőbeteg. Ezek az eszközök külön üstben vagy más megfelelő edényben lehetőleg forró vízzel tisztítandók.

15. A *test tisztaságára* is nagy figyelem fordítandó. A betegek *gyermekei* is hetenkint 1-2-szer megfürösztetendők.

16. A gyermeknek sem szabad semmiféle *alkoholos italt* adni, mert ez a gyermek egészségének egyik legveszedelmesebb megrontója.

17. *Mellhártyagyulladás* után bárkinek a legnagyobb elővigyázattal kell élnie, mert ez a betegség gyakran előfutárja a tuberkulózisnak. Az ily betegségből felgyógyultnak is követnie kell az előbb felsorolt óvó-intézkedéseket, mert a mellhártyalob sokszor lappangó tuberkulózis.

18. A *skrofulózis* (görvélykór) szintén nem egyéb, mint lappangó tuberkulózis. Azért az ily betegek is tartsák magukat az itt föl- említett intézkedésekhez és életmódhoz.

19. *Csontszú*, csontthártyalob, csontdaganatok is többnyire tuberkulotikus alapnak és ugyanily jellegűek. Azért, ha az ily beteg-

seggel nem is jár köhögés vagy egyéb tüdő baj-jelenség, a betegnek szintén követnie kell az itt felsorolt összes óvintézkedéseket.

22. Gyöngébb szervezetű nőknél a *gyakori szülés* folytán is keletkezhet hajlani a tüdővészhez. Az ily nők a tüdőbajra mutató legelső gyanús jelnél (köhögés, sápkór, mellhártyalob, lesoványodás) rögtön a legnagyobb figyelemben részesítendőek. A *fehérfolyás* (fluor albus) hasonlóképp gyakran jele a lappangó tuberkulózisnak, vagy idővel – a szervezet folytonos gyöngítése révén – a tüdővész kitörésére vezethet.

23. A tuberkulózis terjedése ellen teendő óvó-intézkedések, illetőleg az ezek fontosságára való figyelmeztetés a *munkáshelyiségekben* táblán vagy falragaszon állandóan hirdetendőek.

24. Tüdőbeteg egyének csak *könnyebb* munkára alkalmazandók. Ahol *por* (fa-, fém-, kőpor) fejlődik, egyáltalában ne dolgozzanak. Az ipari foglalkozások között a legkártékonyabbak a 83. lapon vannak felsorolva.

25. A tuberkulotikus, de még keresetképes egyének megfelelő ártalmatlanabb munkára alkalmazandók.

26. Minden tüdőbajos úgy a saját, valamint családjá és embertársai érdekében buzgólkodjék az itt felsoroltak következetes és lelkiismeretes teljesítése érdekében.

*

A kilencvenes évek végén *Perczel* Dezső akkori belügyminiszter – az én sajtóbeli propagandám és ismételt fölterjesztéseim, valamint konkrét javaslataim következtében – többrendbeli rendeletet adott ki, melyeknek tárgya a tuberkulózis ellen való védekezés. Példáját követte többi közt a *vallás- és közoktatásügyi kormány*, mely az iskolai hatóságoknak adott fontosnál-fontosabb utasításokat. A szóban levő rendeleteket – nagy jelentőségük miatt – egész terjedelmükben ideiktatom. (A *kereskedelemügyi* minisztériumnak idevágó intézkedéseiről később lesz szó.)

A m. kir. belügyminiszter 1898. évi január hó 26-án 49851/1897 sz. a. kelt körrendelete a gümőkóros tüdővész (tuberculosis) ellen való védekezés tárgyában.

Az ország közegészségi viszonyaira vonatkozólag a törvényhatóságoktól hozzám beérkező jelentésekből és a m. kir. központi statisztikai hivatal időszaki kimutatásaiból látom, hogy a gümőkóros tüdővész (tuberculosis) Magyarország népességében igen nagy és évről-évre még fokozódó pusztítást visz végbe; - átlagosan minden 100 halálzásból *tíznel többet* okoz a tüdővész. Ez oly nagy arányszám, mely jóval túlhaladja minden más betegség által okozott halálzások számát, még azon heveny-fertőző betegségek által okozott halálzásokat is, a melyek mint pl. a cholera, kisebb-nagyobb járványok alakjában tömegesen szedik áldozataikat. A tüdővész a szónak szoros értelmében *tizedeli* a lakosságot, és néppusztító hatása azért is nagyobb minden egyéb betegségnél, mert szünet nélkül szedi áldozatait a lakosság minden rétegéből és mert hosszas, lassú lefolyású baj lévén, az általa megtámadottakat hosszú időre munka- és keresetképtelenné teszi, s így közgazdaságilag is kiszámíthatatlan károkat okoz.

A fentebb mondottak az egészségügyi kormányzat legfontosabb feladatainak egyikévé teszik a tüdővész szünetet nem tartó nagy pusztításainak korlátozására, az általa okozott csapás enyhítésére megtenni mindazon intézkedéseket, a melyek tudásunk mai állása szerint sikert ígérnek és végrehajthatók.

A tüdővész ellen való sikeres védekezésnek egyik főakadálya, a köztudatban gyökeret vert azon föltevés, hogy ez a betegség gyógyíthatatlan, hogy ellenében minden küzdelem reménytelen s azért fölösleges; ez a föltevés bizonyos fatalisztikus megnyugvásra és szerfölött *káros közönyre* vezetett. A valóságban pedig úgy áll a dolog, hogy a tüdővész számos esetei is igen sokszor meggyógyulnak megfelelő életmód és kezelés mellett, ha a betegség nem haladt még túl egy bizonyos határt; a baj szétterjedésének korlátozása és az általa okozott csapások enyhítése tekintetében pedig igen sok érhető el megfelelő intézkedések célszerű és következetes megtételével. Első feladatnak tartom ez irányban a fentebb jelzett fatalisztikus felfogás lehető megszüntetését és azt, hogy a tüdővész lényegéről, terjedésének okairól, módjairól s az ellene való okszerű védekezés lehetőségéről a lakosság széles köreiből *helyes felfogás és tudás* foglaljon tért. E célból gondoskodtam róla, hogy könnyen érthető módon szerkesztett *ismertető irat* készüljön; ez iratot megfelelő számú példányokban legközelebb meg fogom küldeni ingyenes szétosztás végett Címnek.

Mínthogy a tüdővészben való megbetegedésre leginkább azok hajlandók, a kik születésüknél fogva gyengék, satnyák és a kiket rossz vagy hiányos táplálkozás, egészségtelen lakásban vagy ily munkahelyiségekben való huzamos tartózkodás és általában kedvezőtlen életviszonyok meggyengítettek, felhívom Címet, tegye különös gondolkodása tárgyává mindazon fentebb említett tényezőket, a melyek a népesség, különösen pedig a szegényebb néposztály egészségbeli jólétére, erejére, ellentálló képességére befolyással vannak. A vármegyei hatóságok feladata e részben kiváltképen az legyen, hogy a lakások egészségi viszonyait minden rendelkezésére álló eszközökkel javítsa, különös figyelmet fordítván gazdasági

és uradalmi cselédlakások egészségi viszonyainak javítására; a városi törvényhatóságok, s ezek között első sorban a székesfőváros feladata pedig általában a lakásviszonyok javítása mellett különösen a mindennemű családi és *laktanyaszerű munkahajlékok* egészségi viszonyainak javítása, valamint az arra való gondoskodás, hogy a szűken és zsúfolt hajlékokban lakó városi népesség számára árnyas és tiszta levegőjű, üdülésre és kirándulásra alkalmas helyek nyitassanak, a mi sétahelyek, népligetek létesítése és hegyi erdőterületeknek a közönség számára való megnyitása és könnyen s olcsón hozzáférhetővé tétele útján lesz elérhető.

Nem tartom szükségesnek e helyt részletezni, felsorolni mindazon intézkedéseket, a melyek a népesség lakásviszonyainak javítását célozzák, de újból is felhívom Címet, hogy a tüdővész ellen való hatályos védekezés szempontjából oly szerfölött fontos ezen ügyet szünetnélküli gondoskodása tárgyának tekintse.

Nem kevésbé fontos a tüdővész ellen való hatályos védekezés rendszerében a szegényebb sorsú népesség jó és elégséges táplálkozása.

Igaz ugyan, hogy a jó és bőséges táplálkozás föltétele az anyagi jólét, ez pedig hatósági rendelkezésekkel elő nem teremthető; oly esetekben azonban a hol a népesség nem szegénységből, hanem megrögzött rossz szokásból táplálkozik rosszul és célszerűtlenül, tanítás, rászoktatás útján mégis sok érhető el abban az irányban, hogy idővel jobb táplálkozásra térjen át. Nagy gond fordítandó a piacra kerülő élelmi és tápszerek minőségének és tápláló értékének hatósági felügyeletére és ellenőrzésére, s e tekintetben kiváltképen a különféle tejgazdaságokból áruba bocsátott *tejre* és tejtermékekre hívom fel Cím figyelmét; a tejgazdaságoknak nemcsak a közfogyasztásba kerülő termékei tartandók folytonos éber hatósági felügyelet alatt, hanem gondos szakszerű és folytonos ellenőrzés alá helyezendők maguk a tejgazdaságok és az ott alkalmazott egyének egészségi állapotuk tekintetében is, mert előfordulhat, hogy tüdővészest egyének, ha fejésre és a tejjel való elbánásra alkalmaztatnak, tej útján terjeszthetik a betegséget; hasonlóan gondos orvosi felügyelet alatt tartandó az ily majorok tejelő marhaállománya, mely ha gyöngykórban szenved, szintén lehet terjesztője a tüdővésznek.

Az *iszákosság* nem kevésbé káros befolyással lévén a népesség táplálkozására és erejére, ellene is megteendő mindaz, – megfelelő tanítás, sőt esetleg korlátozó intézkedések által, ami csak lehetséges.

A tüdővész terjedését és a benne való megbetegedésre való hajlamot ép úgy, mint minden más fertőző betegségnél is nagyon előmozdítja a *személyes tisztaság* ápolásának elhanyagolása s ezért mindaz, a mi a tisztaság fentartására szolgál, lakásban, munkahelyeken és ruházatban és magán az emberi testen, mindenféle fertőző betegségnek, tehát a tüdővésznek is hathatós óvszerét képezi; a tisztaság megővására irányuló intézkedések megtételét és ellenőrzését azért a Cím gondoskodásába és figyelmébe ajánlom.

A gümőkórra vonatkozó ismeretek értelmében ez a betegség a benne szenvedők testi *váladékai*, főként *köpetje* által is terjed különösen akkor, ha ez utóbbi beszárad és apró részecskéi a porral felkavarodva, a levegőbe jutnak, ezért a védekezés rendszerében igen fontos teendő a tüdővészest betegeknek oly módon

való elhelyezése és ápolása, hogy róluk és általuk a betegség másokra át ne terjedhessen, továbbá köpetjeinek, a mennyire lehetséges, ártalmatlanná tétele.

Ezen szempontból a következő intézkedések megtételére hívom fel Címet: intézkedjék, hogy kórházaiban és gyógyintézeteiben a gümőkóros tüdővészben szenvedő betegek lehetőleg külön e célra szolgáló korosztályokon, kisebb kórházakban külön szobákban, vagy egészen kis kórházakban, hol a külön szobákban való elhelyezés nem lehetséges, legalább a többi betegektől távol állított ágyakon helyeztessenek el; nagyobb új kórházak tervezésénél föltétlenül meg fogom ezután kívánni, hogy tüdővészesek számára külön e célra szolgáló osztály vagy legalább kórszobák létesíttessenek, az ilyenek főkellékeiül az egy-egy betegre számított térfogatnak a szokottnál nagyobb voltát, a jó szellőzést és a nap sugarainak minél szabadabb bejuttatását fogom tekinteni s mindezen föltételeket Címnek már ezúttal is ajánlom. Utasítandók lesznek a kórházak igazgatóságai továbbá arra is, hogy a tüdővészes betegeket külön alkalmas *köpőcsészékkel* lássák el, a melyekben a köpet kiszáradása ellen mindig folyadék, víz álljon, a melyek tartalma ártalmatlanná teendő; ennek oly helyekre való egyszerű kiöntése, a hol kiszáradhatna, gondosan kerülendő; ezek a köpőedények használat után jól fertőtleníthetők, forró vízzel kimoshatók legyenek, a köpőcsészék használatára és tisztogatására az ápoló-személyzet gondosan kitanítandó lesz. Utasítsa továbbá a kórházak és egyéb gyógyító- vagy ápoló-intézetek igazgatóit, hogy a gümőkóros betegek által használt ruhaneműeket, evőeszközöket s bútortárgyokat a többi betegektől elkülönítsék s a szükséghez képest *fertőtlenítsék*.

Felhívom továbbá arra is, intézkedjék, hogy mindazon nyilvános helyiségekben, melyekben jelentékenyebb az emberforgalom, – mint szállodákban, vendéglőkben, kávéházakban, társaskörökben, kaszinókban, – a közönség számára nyitva levő hivatalhelyiségeiben a kellő tisztaság gyakori jó szellőzés, nedves ruhába burkolt kefékkel való seprés stb. által állandóan fentartassék és hogy mindezekben a helyiségekben a padlóra való köpködés lehetőleg korlátoztassék; ez utóbbi célból megkövetelendő, hogy a felsorolt helyiségekben kellő számban alkalmaztassanak *köpőedények*, melyek a köpetek kiszáradásának megelőzése céljából vizet tartalmazzanak és oly szerkezettel bírjanak, mely tartalmukat szem elől elfedje. A most említett intézkedések különös gonddal foganatosítandók a fürdők, gyógyhelyek és nyaralótelepek azon épületeiben és zárt helyiségeiben, melyekben a fürdőközönség közlekedik, szórakozik vagy sétál.

A fentebb vázolt intézkedések távolról sem merítik ki mindazon teendők sorozatát, a melyek a tüdővész terjedésének korlátozására alkalmasak; csak körvonalakban kívántam megjelölni azt a munkatért, a melyen a tüdővész elleni védekezést hatóságai útján megfelelően szervezni a Cím feladata leendő. Mindenütt egyformán alkalmazható merev szabályok nem is lennének megállapíthatók, minden egyes törvényhatóságnak a saját külön viszonyai szerint kell a védekezés rendszerének részleteit a fentebb kijelölt irányokban megállapíttatnia, a mire saját autonóm jogköréből kifolyólag nemcsak jogosult, de *kötelezett* is.

Felhívom tehát Címet, hogy saját szakközegeinek közbejöttével vegye tárgyalás alá ezen fontos közegészségügyi s egyúttal közgazdasági kérdést, álla-

pítsa meg saját viszonyaihoz mérten a sikert ígérő intézkedéseknek részleteit, és gondoskodjék a megállapított intézkedések végrehajtásáról.

Nem várhatom az elrendelt intézkedésektől azt, hogy azok, ha még oly szigorúan és mindenütt egyformán végrehajthatók volnának is, rövid idő alatt jelentékeny javulást eredményezhetnének; de igenis remélhetőnek tartom, hogy az intézkedések céltudatos alkalmazása és a hol szükséges, kibővítése és fejlesztése által idő múltán számokban kimutatható eredmény lesz elérhető. Elvárom Címtől, hogy a szóban levő ügyet az annak fontosságát megillető eréllyel fogja nemcsak felkarolni és megindítani, hanem ezután szakadatlanul napirenden is tartani.

Hogy pedig a nagyközönség is tudomást vegyen az ügyről és a társadalom is a hatóságokkal karöltve működhessek közre, felhívom arra is, hogy ha van a Címnek közlönye, jelen körrendeletemet abban egész terjedelmében közölje.

A magam részéről különösen éber figyelemmel kísérendem a Cím ez irányú tevékenységét s időnkint szakközegeim útján közvetlen felügyeletet is kívánok felette gyakorolni, a mi hivatalomból kifolyólag feladatom is.

Intézkedéseiről szóló részletes jelentését legkésőbb 1898. évi július hó 1-ig elvárom.

PERCZEL s. k.

Ezen körrendeletben körvonalozott intézkedéseknek az egyes törvényhatóságok különleges viszonyaihoz képest leendő végrehajtásának és a törvényhatóságok ez irányú tevékenységének állandó ellenőrzésére a főispánok figyelme külön is felhivatott. Egyúttal a tuberkulózis terjedésének meggátlására az *iskolákban* szükségesnek mutatkozó intézkedések elrendelése végett a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, a *gyárakban* és *ipartelepeken* foganatosítandó intézkedések érdekében a kereskedelemügyi miniszter úr, a *letartóztatási intézetben* szükséges teendők elrendelésére az igazságügyminiszter úr, a *bányákban*, *kohókban* célszerűnek mutatkozó lépések megtételére a pénzügyminiszter úr s végül a m. kir. *honvédség* körében teendő intézkedések érdekében a honvédelmi miniszter úr szintén megkerestettek. Ugyanezen tárgyban rendeletet intéztetett az összes állami *elmeógyógyintézetek* és *kórházak* igazgatóihoz.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1898. évi december hó 18-án 62,986. sz. a. kelt rendelete a gümőkóros tüdővész (tuberculosis) ellen való védekezés céljából a kir. tanfelügyelőségnek megfelelő eljárásra utasítása iránt.

. . . Megjegyezvén, hogy a m. kir. belügyminiszter úr folyó évi január hó 26-án 49851/97. sz. a. kelt körrendeletével a törvényhatóságokat a védekezés céljából saját hatáskörükben leendő megfelelő eljárásra már utasította, – a magam részéről egyben a következő eljárásra utasítom a kir. tanfelügyelőséget.

1. Intézkedjék, hogy a tankerülete területén lévő s felügyelete alá helyezett különféle tan- és nevelő-intézetekben a hygienikus viszonyok javítására és azoknak állandó fentartására a tüdővész veszélyeire való tekintettel is különös gond fordíttassék.

2. A tan- és nevelési célokra szolgáló épületek összes helyiségeinek, kivált pedig a *tantermeknek tisztán tartását, gondos szellőzését* folyton szorgalmazza s ellenőriztesse: hogy a naponkénti *seprésnél* a por felkavarását megfelelő módon, esetleg *nedves ruhába burkolt kefék* használatával is meggátolják, s a tantermek tisztogatásának megkönnyítése végett hasson oda, hogy az iskolai padok beszerzése vagy fokozatos megújításakor lehetőleg kétüléssel, *elmozdítható padok* vásároltassanak.

3. Az iskolai helyi felügyelő-testületek gyakori látogatás útján ellenőrizzék, vajjon a padlóra való *köpdösés* az iskolák összes helyiségeiben el van-e tiltva, illetőleg meg van-e akadályozva, városi népesebb iskolákban pedig gondoskodjanak róla, hogy a tantermeken és folyosókon elegendő számban helyeztessenek el *köpőedények*, a melyek a köpetek kiszáradásának megakadályozása céljából vizet tartalmazzanak és oly szerkezettel bírnak, mely tartalmukat a szem elől elfödje és a melyek oly anyagból legyenek, a mely a fertőtlenítést, forró vízzel való tisztítást megengedi. A köpőedények tartalma naponként kiürítendő, de nem oly helyre, a hol az kiszáradhat, hanem legcélszerűbben az ürszékekbe. A köpőedények használatára a tanulókat a tanítók szoktassák reá, az iskolai szolgálószemélyzetet pedig az edények gyakori kiürítésére szorítsák, a tisztításának módjaira tanítsák ki.

4. Különösen az alsóbb osztályokban, illetőleg iskolákban a gyermekek által ivásra használt *poharak* minden használat után tiszta vízzel gondosan kiöblíttessenek.

5. Oly népiskolai *tanítók és tanítónők*, kik nyilvánvaló tüdővészben szenvednek, de hivatásuknak még képesek megfelelni, úgy a maguk, mint különösen a vezetésükre bízott gyermekek egészsége érdekében népesebb iskolában vagy épen nem, vagy csak oly helyen alkalmaztassanak, a hol a tantermek hygienikus viszonyai elegendő biztosítékot nyújtanak arra, hogy a tüdővésznek róluk a gyermekekre való áttérjedésének veszélye a minimumra száll le; ez okból az egyes osztályokba való beosztás, illetőleg áthelyezés kérdéséméi a kir. tanfelügyelőség figyelmét erre is terjessze ki.

Végre a legkomolyabb gondoskodásába ajánlom a kir. tanfelügyelőségnek, hogy a megküldött irat nyomán a tanítókat a község összes lakói előtt való *népszerű és gyakori felolvasások* tartására buzdítsa s ebben kellő támogatásukra legyen.

*

**A m. kir. belügyminiszter 1899. évi március hó 30-án 34.529. sz. a.
kelt körrendelete a tüdővész elleni védekezés tárgyában.**

A tüdővész ellen való védekezés tárgyában kiadott 49,851/97. számú itteni körrendelet kapcsán küldök a törvényhatóságnak ide csatoltan darab nagy és ... darab kisebb *hirdetményszerű figyelmeztetést* oly célból, hogy azoknak célszerű szétosztásáról gondoskodva, egyúttal intézkedjék az iránt is, hogy azok a törvényhatóság területén mindenütt a nagy közönségnek nyitva lévő hivatalos helyiségekben, szállodákban, vendéglőkben, kávéházakban, társas körökben, piactereken, sétahelyeken, – szóval mindazon nyilvános és közhelyeken kifüggesztessenek, illetve felragasztassanak, hol nagyobb az ember-forgalom s ahol annak a nagy község által való tudomásul vételére számítani lehet.

Egyben felhívom a törvényhatóságot, miszerint a szóban levő figyelmeztetések kifüggesztésének megtörténtét ellenőriztesse és egyszerűen gondoskodjék arról, hogy azok állandóan kifüggesztve is tartassanak, illetve szükség esetén pótoltsanak.

Ez alkalomból kifolyólag felhívom még a törvényhatóság figyelmét az előidézett rendeletnek a célszerű köpödények tartására vonatkozó rendelkezésére is. Szükséges, hogy ezen rendelkezés ne csak átmenetileg, hanem állandóan is megtartassék, hogy az ilyen köpödények használatának célszerűsége lassanként köztudattá, közszükségletté váljon, s mint közszokás megmaradjon és lehetőleg *népszokássá* válva általánosíttassék.

Végül megjegyzem, hogy amennyiben a nyomtatványok küldött mennyisége a törvényhatóság szükségletével szemben nem lenne elegendő, ez iránt teendő felterjesztését figyelembe fogom részesíteni.

A miniszter helyett:

JAKABFFY S. K.,
államtitkár.

Figyelmeztetés.

(Melléklet a 95. lapon foglalt miniszteri rendelethez.)

1. Az ember sok betegségnek veheti elejét, ha idejekorán megtudja, hogy mihez tartsa magát.
2. A. tüdő vész (más szóval száraz-betegség, sorvadás, hektika) sok embert tesz beteggé és viszen a sírba.
3. Ezeknek az embereknek a köpésében van a betegség csírája.
4. Hogy ettől a betegségtől magunkat oltalmazzuk, saját jó példaadással szoktassuk rá köhögős vagy köpdőső embertársunkat, hogy ne köpjön a lakás, a hivatal, a műhely s egyéb tartózkodó-hely (társaskör, vendéglő, kávéház, korcsma, vasúti kocsik stb.) padlójára vagy a padló nélkül való helyiségek földjére, hanem köpőedénybe.
5. A köpőedény olyan legyen, hogy alaposan tisztogatni lehessen, különben veszedelmes volna.
6. Az is szükséges, hogy úgy magunkat, mint ruházatunkat, élelmünket, lakásunkat s ennek környékét, úgyszintén minden helyet, ahol tartózkodunk, tisztán tartsuk, mert a tisztaság maga is sok bajtól, betegségtől megóvjaa az embert.

Budapest, 1899. március havában.

A m. kir. belügyminister.

A belügyi kormányzat átvételekor *Andrássy* Gyula gróf miniszter első gondjai közé tartozott a tuberkulózis (gümőkór) pusztításai ellen síkra szállani és az egész országra kiterjedő védekezési eljárás életbeléptetéséről gondoskodni.

Mert a tuberkulózis, különösen legnagyobb jelentőségű alakja: a *tüdővész*, az ország minden részében nagyon el van terjedve. Aránylag legkevésbé pusztít az északkeleti és a Királyhágón túli vármegyékben; legtöbb áldozatát a nagy magyar Alföldön, a Tisza, Kőrös és Maros mentén szedi.

A tuberkulózis továbbterjedésénél, csakis az *életmóddal* összefüggő *helyi* körülményeknek van okozati szerepe és a faji különbségek, mint ilyenek, szerepet alig játszanak. Ennek bizonyságául elég arra a tényre hivatkozni, hogy a míg pl. Csongrádmegye

színmagyar *falusi* lakosságát a gümőkór megdöböntő mértékben tizedeli, addig az ugyanazon vármegye területén levő két *városi* törvényhatóságnak, Szegednek és Hódmező-Vásárhelynek szintén színmagyar lakossága közt a tuberkulózis legkevesebb áldozatát szedi az országban.

Ezen tényt fontolóra véve, a belügyi kormány a tuberkulózis ellen való küzdelemben bizonyos általános érvényű intézkedések mellett első sorban a helyi okozati körülmények megszüntetésére törekszik. Elengedhetetlen föltétele tehát a sikeres védekezésnek, hogy ezen *helyi* körülményeket ismerjük.

Ez okból a miniszter Heves és Mosón vármegyékbe, hol a tuberkulózis évek óta nagy mértékben pusztít, egy-egy közegészségügyi felügyelőt küldött ki, hogy a helyi viszonyokat behatóan tanulmányozzák. A legjobban sújtott városi és vármegyei törvényhatóságoknál pedig a tiszti főorvosok kaptak utasítást, hogy a gümőkór elterjedési és okozati viszonyait kutassák és megfigyeléseik eredményét megfelelő javaslatok kíséretében a miniszter elé terjesszék.

A védekezés mikéntjének megállapítására 1906-ban *értekezletet* tartottak a belügyminisztériumban, melyen hivatalos szakközegeken kívül több hírneves egyetemi tanár, gyakorlati szakférfiú és az érdekelt társminisztériumok képviselői is résztvettek.

Az értekezlet, mely *Andrássy* Gyula gróf belügyminiszter személyes elnöklete alatt folyt le, első sorban az illetékes társminisztériumok megkeresését határozta el abban az irányban, hogy úgy gyakorlati egészségügyi, mint szociális jelentőségű intézkedésekkel működjenek közre a tuberkulózis leküzdésére. Így nevezetesen a pénzügyminisztert azzal a javaslattal keresték meg, hogy a tüdőbeteg, de még munkaképes iparosok *kereseti adójának elengedését* vegye fontolóra. A kereskedelemügyi minisztert fölkérték, hogy az ipartörvény revíziójánál és a kötelező baleset-biztosítási törvény tervezetének elkészítésénél tartsa szem előtt a tuberkulózis meggátlására alkalmas intézkedéseket. Egyben megsürgették a kötelező aggsági és rokkantsági törvény tervezetének minél előbb való megalkotását. Az igazságügyminiszterhez átirat ment a letartóztatási intézetekben követendő egészségügyi és gümőkór-ellenes védőintézkedések tárgyában. Végre átiratilag megkeresték a földművelésügyi minisztert is, hogy az *állati* gümőkór ellen minél hathatósabb óvórendszabályokat léptessen életbe s így az emberre való átvitel veszedelmét csökkentse.

Miután az ember fertőzése szempontjából a *tőgy tuberkulózisban* szenvedő állatok a legveszedelmesebbek, ezek kötelező bejelentése és állami kisajátítása iránt tétetett javaslat. Úgyszintén javaslatba hozták a közfogyasztásra *tejet* termelő állatoknak kötelező *tuberkulinozását* is. Végre szükségesnek jelezte az értekezlet *díjtalan köpetvizsgáló- álló mások* létesítését.

Mivel a tüdő vész legnagyobb terjesztői a köpésükkel vigyázatlanul bánó tüdőbetegek beszennyezett lakásai, a belügyminiszter körrendeletileg felhívta az összes törvényhatóságokat, hogy saját viszonyaikhoz mérten szabályrendelettel tegyék kötelezővé a tuberkulózis bizonyos eseteinek bejelentését s ennek folyamányaként a betegek lakásainak fertőtlenítését.

A tuberkulózis ellen való küzdelemben azonban kizárólag rendeletek kibocsátásával – bármily jók legyenek is azok – csak elenyészően csekély gyakorlati eredményeket lehet elérni. Valódi eredményt csak *dispensairek, erdei üdülőhelyek, menedékházak* stb., minél nagyobb számban való létesítése után tudnánk felmutatni. A belügyi tárca költségvetésébe ezen célra be is állítottak 100.000 koronát, mely összeg lehetővé teszi az említett intézmények létesítésére irányuló mozgalmaknak anyagi támogatását. A feladat oroszlánrésze azonban e tekintetben – miként a miniszter évi jelentése kiemeli – a *társadalomra* hárul.

A tuberkulózis ellen főképen azokban a családokban kell küzdeni, amelyeknek valamelyik tagja már ebben a betegségben szenved. A legfontosabb itt a *családi prophylaxis*, a még egészséges családtagoknak megmentése. Ennek irányító eszköze pedig az ú. n. *dispensaire* vagy *praeventorium*, mely a betegeket felkutatja, megvizsgálja, nyilvántartja, gondozás alá veszi, s családjával együtt tanács-csal és segítséggel látja el.

Az ország első dispensaire-intézetét Vas vármegyében, *Szombat-helyen* állították fel; ez intézmény létesítéséhez a belügyminiszter 5000 korona államsegéllyel járult hozzá.

A „*József kir. herceg szanatórium-egyesület*” által Gyulán épített szanatóriumot az állam évente 50.000 koronával segíyezi. A budakeszi „*Erzsébet-szanatórium*” évi 20.000 korona államsegélyben részesül. A *nagyszebeni* Sántahavason épülő tüdőbeteg-üdülőház céljaira évi 12.000 koronát utalt ki a belügyminiszter.

A tuberkulózis elleni küzdelemben igen fontos tényező a tuberkulózisról való **népszerű ismeretek terjesztése** is. Ezért 500 koronás

pályadíjat tűzött ki a minisztérium a tuberkulózis elleni védekezést népszerűen ismertető munkára, a „József kir. herceg szanatórium-egyesület” pedig a tuberkulózis ismeretét terjesztő *kiállítással* kapcsolatos *vándor felolvasások* megtartását határozta el. A kiállítási tárgyak beszerzését 1000 korona erejéig az állam vállalta magára.

Az említett pályázat eredménye egy – országszerte számtalan példányban terjesztett – röpirat, mely 1907-ben jelent meg a m. kir. belügyminisztérium kiadásában és melynek tartalma annyira *közérdekű*, hogy egész terjedelmében való közlését tartom célszerűnek.

A figyelmes olvasó maga fogja észrevenni, hogy a szóban levő röpirat az előbbeni – sokkal korábban is már megjelent – fejtegetéseimmel legnagyobb részben összevág.

* *
* *

Népszerű oktatás a tüdősorvadásról és a többi gümős betegségről.

Az országos közegészségügyi tanács bírálata alapján a belügyminiszter által jutalmazott pályamű.

A gümőkórság veszélyes, ragadós betegség, melyet egy igen kicsi, csak erős nagyító üveg segítségével látható pálczika alakú gombafajta okoz. E gomba főképp az embernek és szarvasmarhának testében élőszködik.

Ha ezen gomba befészkelődik az embernek valamely szervébe, akkor ott elszaporodik és nemcsak ezt a szervet teszi tönkre, hanem innét sűrű csoportokban kirajzik és előbb-utóbb ellepi, elpusztítja, a testnek számos, az életfentartáshoz okvetlen szükséges szervét. A megtámadott testrészekben kölesszemhez hasonló gombácskák, gümők keletkeznek. Ezért nevezik a betegséget gümőkórnak, a pálczika alakú gombát pedig gümöbacillusnak, latinul a gümőt *tuberculumnak*, a gümőkórt *tuberculosisnak*, a pálczika alakú gombát bacillusnak hívják.

A gümőkórságnak csirája tehát a gümöbacillus, mely legtöbbször a tüdőt támadja meg és pusztítja el. Az ily beteg sokat köhög, gyakran vért köp, este lázas, éjjel erős izzadásban szenved, a teste némelykor gyorsan, máskor hosszú sinylődés után fogy, sorvad. Ez okból hívják e betegséget *tüdősorvadásnak*, *tüdővésznek*, némely vidéken száraz betegségnek, vagy pedig hektikának. Igen gyakran a csontokat támadja meg a gümöbacillus, kivált a nagy ízületek, a váll, könyök, kéztő, csípő, térd és lábtő közelében. Ilyenkor az ízület megdagad, a legkisebb mozdulatnál is fáj, végre kifakad és aztán évekig foly belőle a geny két három lyukon. Ezek a betegek, ha hosszadalmas orvosi gyógykezelésben nem részesülnek, félkezű vagy sánta nyomorékok maradnak. Azok pedig, kiknek a gerinczét támadta meg a gümöbacillus, rendszerint megpúposodnak. A gümö-

kóros csontbetegek közül is nagyon sokan elpusztulnak azáltal, hogy a gümöbacillusok a csontból a tüdőbe, az agyvelőbe, a hasba stb. vándorolnak.

Gyermekeknél és serdülő ifjagnál a gümőkór csirája legelőbb a nyaknak mirigyzeit szokta megtámadni, ezek a nyaknak oldalán hatalmasan megdagadnak, utóbb megfakadnak és sokáig folynak. Gyakran ezen mirigyekből vándorolnak a gümöbacillusok a testnek nemesebb részeibe és ezúton oltják ki a betegnek életét.

Hazánkban körülbelül 70 ezer embert ölnek meg évenként a gümőkór csirái. De ki tudná megmondani, hogy hányat döntenek rettenetes nyomorúságba? Hányan sínylódnek munkaképtelenül évekig? Hányan vergődnek a kínos betegágyban? Hányan teszik tönkre dologtevő kezét-lábát? Miután ez által az ország ereje is fogy, kötelessége minden jó hazafinak, hogy erejéhez képest kivegye a részét a gümőkór elleni küzdelemben. Nem kell ehhez egyéb, mint *belátás és jóakarát*. Ha ezek megvannak bennünk, gyakran elháríthatjuk a halálos veszedelmet önmagunktól, kedveseinktől és felebarátainktól.

*

Ha védekezni akarunk a gümőkórság ellen, mindenekelőtt tudnunk kell, hogy mikép ragad az emberre ezen betegségnek csirája? Már említettük, hogy a gümöbacillusok a gümőkóros szarvasmarhában és emberben élnek és szaporodnak. De hát mely utón hagyják el e veszedelmes csirák a beteg testet és mikép kerülnek az egészséges emberbe?

Általánosan ismeretes azon sajnos körülmény, hogy hazánkban nagyon sok a gümőkóros szarvasmarha; már pedig az ilyen tehén tejében gyakran lehet találni a gümőkórság csiráit. Ha e csirák a nyers tejjel az embernek beleibe és innét a bélfodrok mirigyéibe jutnak, gümőkórság keletkezik azáltal, hogy a mirigyekben megszorodott gümöbacillusok előzönlük a test legfontosabb szerveit, a tüdőt, az agyvelőt stb. Ha a tejet három-négy perczig forraljuk, a gümőkór csirái elhalnak. A forralt tejet tehát bátran megihatjuk, ellenben a nyers tejnek élvezete veszedelmes lehet. Hiszen a városi ember sohasem tudja, vajjon egészséges marhának a tejét issza-e? Még a falusi gazda, ki a saját tehenének tejét élvezzi, sem biztos ebben. Sokszor tapasztalták a vágóhídon, hogy a gazdája által tökéletesen egészségesnek tartott marha a felbontásnál gümőkórosnak bizonyult. A test belsejében rejtőző gümőkórt ugyanis a betegségnek kezdetén az élő állaton is igen nehéz felismerni.

Ez okból az óvatos ember nem iszik forralatlan tejet s gyermekének sem ad nyers tejet inni.

A gümőkóros szarvasmarha húzában is gyakori a gümöbacillus. Azonban a jól kifőtt marhahúzában e csirák már nem életképesek többé. A marhahús kifőzése tehát biztosan megvédi az embert a húzában lévő csirák ellen. A hús kisütése kevésbé biztos; különösen, ha a húst csak félig, a mint mondják angolosan, sütik meg.

Könnyű belátni azt, hogy nagyon kívánatos volna az országnak marhaállományát. Úgy látszik, hogy ép úgy, mint az embert, a marhát is szabad levegőben, réten, mezőn való mozgás védi legjobban a gümőkór ellen.

Nagyon könnyen ránk ragadhatnak a gümőkór csirái gümőkóros ember-társaink útján. Ha erős nagyító üveggel vizsgáljuk a tüdővészes embernek köpetét, azt tapasztaljuk, hogy a gümőkór csirái rémületesen nagy mennyiségben láthatók benne. Lehetetlen megszámlálni, hogy némely tüdővészes beteg reggeltől estig hány ezer élő gümöbacillust köpköd ki. A kiköpködött csirák nagyon szívós életűek, nem igen árt meg nekik sem a téli fagy, sem a nyári meleg.

A napsugár azonban elég gyorsan megöli őket. Ezért az utcán előbb elpusztulnak, mint a homályos szobában.

A gümőkóros csontokból, mirigyekből kifolyó gennyben és evességben szintén gyakran akadhatunk a gümöbacillusra.

Ezek után könnyen érthető, hogy miért állítják az orvosok, hogy a halálos veszedelem főképp tüdővészeseknek a köpetében rejlik. Hisz minden nap láthatjuk, hogy az emberek az utcán, a nyilvános helyiségekben, sőt saját lakásukban is szanaszét köpködnek s ezáltal ránk szabadítják a vészhozó csiráknak ezreit. Minden józan gondolkodású embernek lelkiismeretbeli kötelessége közreműködni abban, hogy e rettenetes veszedelem rólunk elháríttassék. Elsorolom tehát mindazt, a mire e végből ügyelni kell.

1. Ne köpj a földre utcán, piaczon vagy más nagyobb forgalmú helyen.

Az utcán a köpés megszárad, szétporlad, a szél felkapja és így útra kél a sok ezer csira, mely a tüdővészeseknek köpetében van. Könnyen kerülnek ily módon a csirák a járó-kelő embereknek orrába, szájába és onnét a lélegzettel a tüdőbe, vagy pedig a lenyelt nyállal a gyomorba. Az utcán árult élelmi szerekre, (gyümölcs, sütemény, hús stb.) így szintén rárakódnak a szétporladt köpésből eredő csirák.

A nedves köpés pedig ráragad a járó-kelő emberek czipójének talpára, a földet érő ruhának alsó szélére. Tisztogatáskor a veszélyes csirák észrevétlenül rátapadnak az ember kezére, és azoknál, kik mosdatlan kézzel szoktak enni, ez után kerülhetnek a gyomorba.

Ugyanezen oknál fogva ne köpködj korcsma, kávéház, templom, vasúti vagy társaskocsi vagy más gyülekező helynek padlójára, hanem köpj a vízzel telt köpöcsészékbe, minőket a hatóság rendelete folytán a legtöbb közhelyiségben fel kell állítani. Ahol ilyeneket nem találsz, *követeld*, hogy felállíttassanak. Ahol ilyen csésze nincs, vagy pedig az utcán, csak a zsebkendőbe szabad köpni.

Senki se mondja hetykén, hogy ő egészséges ember, hogy az ő köpése nem ártalmas. Aki köhög, az nem egészséges; a köhögés kezdetén pedig az orvosi vizsgálat sem tudja mindig megállapítani, vajjon a köhögés ártatlan huruttól, vagy pedig gümőkóros megbetegedésből ered-e? Könnyen belátható az is, hogy bajos dolog volna némely embernek a köpködést megengedni, másoknak pedig eltiltani.

Mindenkinek lelkiismeretbeli kötelessége tehát arra ügyelni, hogy köpése más emberre ne ragadjon. Ezért ha köhögsz, tartsd a kezedet a szád elé; vagy pedig fordulj félre; ha pedig olyan emberrel állsz szembe, aki kiköpéskor ezt nem teszi, legyen neked elég eszed, és fordulj félre, mert tudnod kell, hogy erősebb köhögéskor az embernek nyála finom, alig látható cseppekben messze

elröpül. Légy akkor is óvatos, ha olyan emberrel van dolgod, kinek a nyála beszéd közben föcsög.

2. *Otthon a lakásban*, műhelyben, udvaron, sohase köpj a földre, és ne túrd, hogy mások ezt tegyék. Ha tüdővésztes beteg van a házban, különösen ügyelj arra, hogy a beteg csakis a köpöcsészékbe köpjön. Legyen gondod arra, hogy mindenütt, hol a beteg meg szokott fordulni, legyen vízzel telt köpöcsésze. Tisztogatáskor ezeknek a veszélyes tartalmát öntsd az árnyékszékbe, ha pedig a köpöládában homok, fűrészpör, kávéalj vagy ezekhez hasonló éghető anyag van, azt vedd a tűzbe !

Az ilyen fajta száraz anyagoknak használata azonban nem ajánlatos, mert csakis a folyadékkal töltött köpödedény biztosít az ellen, hogy a tüdővész csirái a porral együtt a levegőbe ne jussanak.

A beteget szép szóval, ha ez nem használ, szigorúsággal kell ahhoz szoktatni, hogy ne köpködjön szanaszét. Magyarázd meg neki, hogy nem gyógyulhat meg, ha a földre köpköd. A köpés megszárad, elporlad és sepréskor a felkavarodó porral ezerszámra röpködnek a levegőben a tüdővész csirái. A beteg a lélegzőskor tüdőjébe szívja őket, hol gyorsan megfogamzanak és elszaporodnak.

Mint aki olajat önt a tűzre, úgy táplálja a szanaszét köpködő tüdővésztes a saját betegségét. Ezenkívül rettenetes veszélybe dönti a családját és környezetét. Minél homályosabb, nedvesebb valamely szoba, annál tovább maradnak életben a gümőkór csirái. A vészthozó köpés pedig könnyen ráragad mindazokra, kik a hajlékban megfordulnak. Legnagyobb veszélyben főroknak a kis gyermekek, kik a földön csúsznak-másznak. Ráragad a köpés azoknak kezeire, kézben tartott kenyérére, almájára, játékára. A kis gyermekek pedig nemcsak a bepiszkított ételt, hanem a piszkos ujjukat, játéukat is a szájukba szokták dugdosni.

Így jutnak a gümőkóros csirák a kis gyermekek beleibe, mirigyeibe, és sokszor csak évek múltán a tüdőbe, agyvelőbe, a csontokba stb.

Ha tüdővésztes beteg van a házban, még a következőkre kell ügyelned:

A tüdőbeteg egyedül fekdjék ágyában, kivált gyermeket soha se fektess mellé. Miután a tüdővésztesek szájában mindig sok gümöbacillus tartózkodik, a beteggel csókolódnai nem szabad. A betegnek tarts külön evő, ivó eszközöket, asztalkendőt és törülköző kendőt, melyeket senki más ne használjon. Tüdőbetegnek pipáját, szájharmonikáját, dorombját ne vedd a szádba, általában mosdatlan ilyen tárgyakat ne használj. Vedd figyelembe, hogy varrónők a gombostűket, kárpitosok a szegeket munka közben szájukba szokták venni: nemcsak a gümőkór, de más veszélyes betegségek is elterjedhetnek ezáltal a műhelyben.

Mielőtt eszel, mosd meg kezeidet szappannal. Szoktasd gyermekeidet is arra hogy gyakran mossák kezeiket kivált evés előtt. Mosdatlan kezedenk ujját orrodba, szádba ne dugd.

Az *asszony* a tisztogatásnál sok port ne verjen fel, nyirkos ronggyal bekötött seprővel seperjen, nedves kendővel törülgessen és forró lúggal súroljon. Mielőtt sütéshez, főzéshez fog vagy pedig másoknak enivalót ad, *mossa meg kezeit szappannal*. Különös gonddal tegye ezt, ha a tüdővészteset ápolta, annak köpöcsészéjét, zsebkendőjét, fehérneműjét vette a kezébe. A mosást azzal kezdje, hogy a tüdőbetegnek szennyesét mindenekelőtt forró lúggal jól kifőzi.

Tüdővész csont- vagy mirigy-gennyedésben szenvedő beteg ne fejjén tehenet; tejjel, vajjal, túróval, egyáltalán élelmi szerekkel ha csak lehet ne bánjon. A betegnek ápolója pedig jól mossa meg kezeit szappannal, mielőtt a fejéhez fog.

Ételeket a legyek ellen különös gonddal kell megvédeni, mert ezek sűrűen szállanak a betegnek köpésére és onnét az ételekre.

3. *Kerüld az olyan korcsmát* vagy más mulatóhelyet, hol a vendégek a padlóra szoktak köpködni; nagyon veszélyes az ilyen hely, ha tánczolniak benne és a port felverik.

Sok korcsmában és vendéglőben a poharakat és evőeszközöket nem tisztogatják nagy gonddal, sőt az asztalkendőket (szalvétákat) sem igen mossák. Kerüld az ilyen piszkos helyeket; ha pedig kénytelen vagy hozzájuk gyakrabban betérni, vásárolj magadnak külön evő- és ivőeszközöket.

4. *Pérez olvasásakor, könyvek, iratok lapozgatásakor sohase nyalasd meg ujjadat a nyelveden.* Leveleket se tapassz be nyállal. A kinek hivatalbeli elődje tüdővész volt, soha se feledkezzék meg arról, hogy az ily betegnek könyvein és irományain sokszor találtak már gümőkóros csirákat. Figyelembe kell venni azt is, hogy kölcsönkönyvek gyakran kerülnek a foglalkozás nélküli, tehát sokat olvasó betegek kezébe.

5. Ha oly lakásba költözködöl, melyben előtted tüdővész beteg lakott fertőtlenítsd a lakást az orvos utasítása szerint mielőtt behurczolkodnál.

*

Azonban bármennyire is óvatos az ember, még sem képes elkerülni azt, hogy egyszer-másszor gümőkóros csirák ne jussanak a testébe. Szerencsére nem minden csira fogamzik meg. Épúgy mint a sziklás talajra hullott növény magvai sem tudnak kikelni, gyökeret verni, megnőni, szaporodni, úgy az egészséges edzett ember kemény szervezetébe sem tudnak befészkelődni a gümőkór gombái, a gümöbacillusok. Az egészséges embernek szervezete valóságos harcra kél a betolakodott ellenséggel. A győzelem nem mindig könnyű, némelykor hosszú időig elhúzódik a küzdelem, minek nyomait a tüdők bonczolásánál évtizedek multán is megtaláljuk. Az ember pedig, kinek szervezetében az élet-halálharc folyik, nem mindig bír erről tudomással, gyakran csak azt érzi, hogy bágyadt, étvágytalan, kissé köhög stb. Könnyelmű vagy tudatlan emberek az ilyen apró bajokkal nem sokat törődnek és gyakran oly életmódot folytatnak, mely egészségüket rontja, szervezetüknek ellenálló erejét gyengíti, s ez által segítik a gümöbacillusoknak győzelmét. Ez okból összefoglaljuk a következőkben mindazt, mire ügyelnünk kell, ha azt akarjuk, hogy testünk képes legyen a tüdővész csiráinak támadásai ellen szívós ellentállást kifejteni.

A jó táplálék első feltétele a jó egészségnek. Igaz, hogy könnyű a szegény embernek e tekintetben jó tanácsot adni, de nehezebb azt neki megfogadni és követni. Azok számára azonban, kiknek módjukban van az alábbi tanácsok szerint élni, álljanak itt a következők:

A jó táplálék alatt ne értsd azt, hogy „sok” étel, mert az ételeknek tápláló értéke nem egyenlő. Némelyből a kevés értékesebb, mint másból a sok. A legértékesebb tápszerek három csoportba foglalva a következők;

1. Tej, (túró, sajt), tojás, hús.
2. Vaj, zsír, (szalonna), cukor.
3. A gabonaneműekből eredők (kenyér, tészta, dara stb.) továbbá rizs, bab, lencse, borsó, krumpli.

Az egészség megtartása szempontjából az a fődolog, hogy a táplálék kellőképpen pótolja azt a veszteséget, a mit a test a végzett munka folytán szenvedett.

Aki sokat dolgozik, sokat mozog szabad levegőn, annak több táplálékra van szüksége, mint a lassú, ülő életmódot folytató embernek.

Amazoknak tehát táplálódni ételekre: húsrá, szalonnára, kenyérré, sajtra, száraz főzelékekre, van szükségük, míg a gyengébb testi munkát végezők kevésbé tápláló ételekkel is beérik.

Attól is igen sok függ, hogy kinek milyen a gyomra. A jó gyomrú, jó étvágyú embernek, egy darab sajt vagy szalonna jó friss kenyérral többet ér, mint rosszul emésztő gyöngye gyomrú embernek a cifra ebéd.

Arra azonban mindig vigyázni kell, hogy ha csak lehet, nap-nap mellett ne éljünk mindig ugyanazzal a táplálékkal, különösen, ha az nem ad elég erőt, mint például a krumpli vagy káposzta. Az embernek vegyes táplálékra van szüksége, ha jó erőben akar lenni. Mennél erősebb az ember annál jobban képes ellentállani a sorvadásnak. A gyöngye szervezetén pedig sokkalta hamarabb erőt tud venni a sorvadás.

Kiváltképen a gyermekek helyes táplálására kell nagy gondot fordítani, mert a gyermekeknek nemcsak a teste elhasznált anyagait kell pótolnia, de a teste felépítéséhez, növésehez szükséges anyagokat is gyűjtenie kell.

Azért akinek csak módjában van, adjon a gyerekének minél több tejet, vajjas kenyeret, tojást és húsfélétet.

Semmi esetre se adjunk azonban a gyermeknek szeszes italt: bort, sört vagy pálinkát, mert az a serdülő szervezetre valóságos mérég.

Miután a szesznek tápláló értéke nincs, a felnőtt ember is csak akkor cselekszik helyesen, ha nem borra, sörre, pálinkára költi pénzét, hanem valódi táplálékot vesz rajta magának és családjának.

Arra is figyelniünk kell végül, hogy a test csak úgy tudja kellőképen hasznára fordítani a táplálékot, ha az ételeket alaposan és jól megrágjuk. Erre idejében szoktassuk reá gyermekeinket is.

Lakásod legyen világos, lehetőleg napos, szellős, száraz és tág. Ha csak teheted, lakj deszkázott szobában. Az ablakok nagyok legyenek. Ha az ablak kicsiny, virágot ne rakj elé; függönnyel ne homályosítsd, kivált ha tüdővész van a házban. Gyakran szellőztess. Ha több szobád van, a legnagyobb legyen a háló. Télen se menj családoddal a szűk, sötét kamrába. Igen sok bajt, betegséget okozott már az a szerencsétlen balgatag szokás, hogy akinek szép és jó szobája van is, azt használatlan hagyja parádés szobának, maga pedig háza népével együtt meghúzódik valamely sötét kamrában vagy a konyhában. Hűvös levegőnél veszélyesebb a romlott. Jegyezd meg, hogy amely lakást nem járja a napfény és levegő, az a hajlék a betegségeknek tanyája, a gümőkórnak fészke.

Ruházatodban alkalmazkodjál az időjáráshoz; nehéz túlmeleg ruha nem jó. Szoros nadrágszíj és fűző akadályozzák a légzést. Ha ruhád átázott és meg-hűléstől félsz, mozogj derekasan, míg a nedves ruhát levetheted.

Testedet tartsd tisztán; dörzsöld végig naponta friss vízzel. Nyáron, ha akad rá alkalom, fürödj gyakran a folyó vagy tó vizében. Kezeidet mosd gyakran; piszkos kézzel soha se egyél s másoknak se adj enni.

Munka közben azon légy, hogy felesleges por és füst ne bántson. Jóakarát és gondosság mellett gyakran el lehet kerülni a túlságos por és füst fejlődését. Ha műhelyben, gyárban vagy másféle zárt helyiségben dolgozol, használd fel szabad idődet arra, hogy réten, mezőn, erdőben, kertben minél többet tartózkodjál. Rosszabb időjárásnál se kerüld a friss levegőt. Szabad levegőn való gyaloglás, tornázás, labdázás (*mérsékelt* biciklizés pormentes utakon) evezés, úszás, korcsolyázás kitűnően edzik a testet a gümőkór ellen. Aki oly gyorsan hajt a biciklin, hogy nem képes az orron át szívni lélegzetet, hanem kénytelen a száját nyitva tartani: az a tüdejét veszélyezteti. Nagyon ügyelj erre, kivált hideg időben. Ha orrod állandóan nem szelel és csukott szájjal nem vagy képes lélegezni – menj az orvoshoz.

Túlságos erőmegfeszítés akkor is megrendíti egészségedet, ha mulatságból teszed. Túlhajtott biciklizéssel és táncolással sok ifjú rohant már a sorvadásba.

A *mulatságot* már sok ember az életével fizette meg, mert – meggondolatlanul – nem vigyázott magára.

Különösen a táncmultság az, a mely a fiatal leányok közül sokat döntött már idő előtt a sírba.

Faluhelyen ugyanis sokszor tapasztalhatjuk azt a szerencsétlen balgatag szokást, hogy télen a tánc bent folyik a fűtött meleg szobában, a táncra váró leányok azonban könnyű ruhában, ingvállban kint dideregnek a szabadban, s ide térnek vissza táncból is, felhevülve, megizzadva. Ennek az esztelen dolognak számos esetben súlyos betegség lesz a vége: tüdőgyulladás és ennek következtében igen gyakran tüdősorvadás.

Nemcsak a gyermekeik egészségére gondot viselni köteles szülők, de mindenki saját magával szemben is tartozik annyira vigyázni az egészségére, hogy azt könnyelműen kockára ne tegye, s azért az említett szerencsétlen, könnyelmű viselkedéstől mindenki tartózkodjék, s attól másokat is visszatartani igyekezzék.

Kerüld a mértéktelenség et és kicsapongási. Ezek gyorsan sorvasztják az ember erejét. Korán feküdj le aludni; hogy kellőkép pihenhessen a tested. Kimerült test a betegségek ellen rosszul védekezik.

Kerüld a szesz italokat, a mértéktelen ivók között sok a gümőkóros. A mértéktelen dohányzás is megárt, kivált a gyengébb szervezetűeknek.

Gyenge szervezetű, vékony termű, lapos mellű emberek, kiváltkép ha tüdőveszes szülőktől származnak, könnyen tüdővészbe esnek, ha oly foglalkozást üznek, mely. szoros füstös helyiséghez köti őket. Még a hivatalszoba, az iroda helyisége sem igen ajánlatos ezeknek, sokkal inkább megfelel nekik a szabad levegőn végezhető foglalkozás, például a kertészet, mezőgazdaság, erdészeti stb. Gyenge szervezetű, görvélykóros gyermekek szülői vagy gyámjai a hivatás vá-

lasztása előtt az orvostól kérjenek tanácsot. Az orvos ismeri azon iparágakat, melyeket a tüdővészre hajlamosoknak kerülniök kell.

Házasságot tüdővész ember ne kössön; tüdővész anya ne szoptasson.

Nagyon óvatosan viselkedjenek azok, kik családi kötelesség vagy hivatás folytán tüdővészesekkel sűrűen érintkeznek; különös gonddal őrizkedjenek pedig akkor, ha valamely betegség után lábbadoznak, mert ilyenkor szervezetüknek ellenálló ereje gyenge.

Aki arra gyanakszik, hogy tüdejét baj érte, forduljon rögtön orvoshoz. Ezt tegye mindenki, e huzamosan köhög, rekedtes, bágyadt, étvágytalan, esténként lázas, éjjel erősen izzad, véreset köp stb.

A beteg gondosan kövesse orvosa tanácsát *minden tekintetben*, tehát az életmódjában is és ne feledje, hogy *lelkiismeretben kötelessége* arra ügyelnie, hogy családját és felebarátait meg ne fertőzze.

Tüdőbajosokat gondozó intézet Budapesten.

Ez a nagyrühivatott új intézmény, a melyet a belügyminiszter a Budapesti Szanatóriumi Egyesület felügyelete alá helyezett, ez év (1907) április havában megkezdte működését.

Az intézet célja első sorban a szegénysorsú nép legszélesebb rétegei számára lehetővé tenni és megkönnyíteni a tüdőbaj *korai fölismerését*. Evégből az intézet naponkint, úgy az önként jelentkező, mint a hozzá küldött betegeket *díjtalanul megvizsgálja* és módjában lesz eközben kinyomozni a kezdeti stádiumban lévő tüdőbajosokat, akik tehát aránylag könnyű módon és egyszerű eszközökkel meggyógyíthatok; ép úgy meg fogja ismerhetni az előrehaladott betegeket is, akik a ragály terjesztése szempontjából figyelemmel kísérendők és ártalmatlanokká teendők. A vizsgálat eredménye és a fenforgó szükség ezerint – és itt a betegség foka mellett a beteg és családja anyagi helyzetét is figyelembe veszik – az intézet gondozásába veszi beiktatott betegeit és pedig vagy csak egyszerű *megfigyelés* alatt tartja, azaz időről-időre *megvizsgálja* őket egy bizonyos időszakon át vagy *gyógykezeli*, szükség és lehetőség szerint *gyámolítja* is őket, *javítja élelmzésüket* és egyáltalán egészségügyi viszonyaikat; elősegíteni törekszik szanatóriumokba, kórházakba és üdülőhelyekre való *elhelyezésüket* és mindenkoron különös tárgya gondoskodásának, hogy a fenyegetett környezet megóvassék a *fertőzéstől*.

Az intézet (Kistemplom-utca 6) továbbá gondozás alá veszi a szanatóriumokból elbocsátott betegeket, *felvilágosítással szolgál* a szanatóriumokba való bejutásra nézve és *általában a gümőkóros betegséggel kapcsolatos mindennemű ügyben.*

*
*
*

Végezetül ismételve kell megemlékezni a „*József kir. herceg szanatórium egyesület*” áldásos működéséről, a mely egyesület a tuberkulózis ellen való védekezés terén *országszerte* máris igen hathatós, tetterős propagandát fejt ki,

Ezzel kapcsolatban pedig hadd idézzem a „*Budapesti Hírlap*” 1908. június 6-iki számából „**A gümőkór pusztítása Magyarországon**” című következő cikket, mely valóban megdöbbentő adatokkal mutat rá a tuberkulózis elterjedésének néppusztító veszedelmére és megcáfolhatatlan argumentokkal világítja meg az ellene való küzdelem kiváló szociális és nemzetpolitikai jelentőségét. Az illető cikk egész terjedelmében így hangzik:

„Abból az alkalomból, hogy a József királyi herceg Szanatórium-Egyesület az iskolásgyermek egész seregével impozáns módon hívja föl a székesfőváros lakosságának figyelmét a gümőkórban, de főként tüdővészben szenvedők istápolására, nem lesz érdektelen, ha a gümőkórnak hazánkban való elterjedéséről, nagyságáról megemlékezünk.

Hazánk közegészségügyének terén, mint köztudomású, rendkívül sok a kívánnivaló. Közegészségügyünk elhanyagolt állapota következtében Európa kultúrállamai sorában *Magyarországon van a legtöbb haláleset.* Ez egyrészt a gyermekek nagyarányú halálozásában, másrészt pedig a fertőző betegségekben, különösen azonban a gümőkórban elhaltak nagy számában nyilvánul, oly annyira, hogy nemcsak a gyermekhalálozás, hanem a *gümőkórban* – főként tüdőgümőkórban – *elhaltak száma is Magyarországon a legnagyobb.* Az európai kultúrállamok sorában ugyanis a legutóbbi évek folyamán:

	ezer lakosra elhalt általában	esett átlagosan gümőkórban elhalt
Nagy-Britanniában.....	16	1.9
Dániában.....	16	2.2
Norvégiában.....	16	2.7
Németalföldön.....	17	1.9
Belgiumban.....	18	2.5
Svájcban.....	18	2.5
Németországban.....	21	1.9
Franciaországban.....	21	2-9
Olaszországban.....	21	1.8
Ausztriában.....	25	3.3
Magyarországon.....	26	3.9

E számok maguk beszélnek, közegészségügyünk általánosan kedvezőtlen állapotát, valamint a gümőkórban elhaltak legnagyobb számát híven tükröztetik vissza.

Az eltérés a két véglet között óriási. Mi nálunk még egyszer annyian halnak el gümőkórban, mint Nagy-Britanniában, Németországban, Németalföldön vagy Olaszországban. Különösen azonban Németországgal szemben emelkedik ki hazánk gümőkórban elhaltjainak nagy és kedvezőtlen száma, mert míg *Magyarországon az elhunytak közül minden 6-7-ik hal meg gümőkórban*, addig Németországban az elhaltak közül csupán minden 11-ik lesz e kórnak áldozatává.

De nemcsak általában – társadalmi szempontból – kell a gümőkórban elhaltak arányszámát figyelemre méltatnunk, hanem *nemzeti* szempontból is; és pedig azért, mert a *gümőkór pusztítása épp a magyarul lakta vidékeken a legnagyobb*. A Duna-Tisza közén, a Tisza balpartján, a Dunántúl magyar vidékein szedi e kór legnagyobb arányban áldozatait. Az itt fekvő magyar lakosságú vármegyékben a gümőkórban elhaltak arányszáma 1000 lakosra vonatkozólag már 4-5, sőt az 5%-ot is megközelíti. De még a Királyhágóntúl erdődús vidékeinek magyar lakosságát sem kíméli, mert még itt is a magyar lakosság között – bár némileg kisebb mértékben (átlagosan 3.5%) szedi leginkább áldozatait.

Ezért minden mozgalmat, minden kormányhatalmi vagy társadalmi tevékenységet elő kellene segítenünk, annál is inkább, mert nemcsak szociális, hanem nemzeti célt is szolgálunk vele. Mégis mit tapasztalhatunk? A legújabb időkig alig történt valami. Szanatóriumunk alig van, a gümőkórra vonatkozó egészségügyi rendészeti intézkedések – ha vannak is alig hajttnak végre. Mert ha

ilyenekkel kellő számban rendelkeznének, illetőleg ilyenek fönnállanának és végrehajthatnának, a gümőkórban elhaltak számának csökkenie kellene, pedig mint épp a legutolsó években láthatjuk a *gümőkórban elhaltak száma évről-évre emelkedik vagy legalább is állandóan egyforma nagyságú*. Ugyanis az

1900.	évben	1000	lakos	közül	3.8
1901.	„	„	„	„	3.7
1902.	„	„	„	„	3.8
1903.	„	„	„	„	3.9
1904.	„	„	„	„	3.9
1905.	„	„	„	„	4.4
1906.	„	„	„	„	3.8 ⁰ / ₀₀

halt el gümőkórban, főként annak legelterjedtebb fájában: tüdővészben.

Már pedig, hogy kellő intézkedések és egészségügyi intézmények mellett, a mai viszonyok között is mikor tudniillik a gümőkór ellen orvossággal még nem rendelkezünk, igen szép eredményeket lehet elérni, bizonyítják azok az eredmények, melyeket Anglia és a német államok sorában Poroszország ért el. Ez államokban a legnagyobb szabású a gümőkór ellen való védekezés s az eredmény is ennek felel meg. Angliában 10.000 lakos közül 30 évvel ezelőtt még 29 egyén halt el gümőkórban, ma már csak 19, Poroszországban pedig ugyanezen idő alatt 32-ről csökkent 19-re a gümőkórban elhaltak száma.

Szociális és nemzeti szempontból egyaránt fontos, hogy mi is kövessük példájukat. Az 1908. év folyamán történt ugyan már némi intézkedés. Alig egy hete, hogy az algyógyi szanatórium megnyílt, most pedig a szanatórium-egyesület vette tervbe egy újabbnak fölépítését. Ugyancsak mostanában a kormány is megtette az ország közegészségügye érdekében az első lépést, beterjesztvén a törvényhozásnak a közegészségügyre vonatkozó törvényjavaslatát, a mely közvetve a gümőkór ellen való védekezést is szolgálni fogja. Mindez azonban távolról sem elég! Hanem minden legkisebb, eddig is észlelhető társadalmi mozgalom pártolása mellett, teljes erővel, társadalmi és állami utón egyaránt, arra kell törekednünk, hogy e pusztító betegséget a lehető legszűkebb határok közé szorítsuk. Kövessük Poroszország példáját intézkedéseinkben, tegye a kormány beható tanulmányozás tárgyává a múlt év őszén Berlinben tartott higiéniai és demográfiai kongresszusnak a gümőkórra

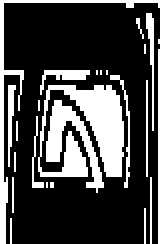
vonatkozó munkálatait, főként azonban Kirchner Márton berlini orvostanár által a tudóvsz terjedésének és pusztításának megakadályozására vonatkozólag tett javaslatokat, mint olyanokat, amelyek a gümőkór ellen való védekezés terén minden esetben elsősorban követendő poroszországi gyakorlaton alapulnak. S így a társadalom és a kormány együttes tevékenységével tegyük eleget szociális kötelezettségünknek, valamint ily együttes működéssel segítsük elő a kormány szocialhiginiai programjának végrehajtását, melyre az algyógyi szanatórium megnyitása alkalmával már Popovics államtitkár úr is hivatkozott. Tegyük pedig mindezt annál is inkább, mert úgy a társadalom minden ilyenmő mozgalma, mint a kormány egészségügyi programjának megvalósítása *nemcsak szociális, hanem nemzeti érdekeket* is szolgál.

*

A jelen fejezetben elmondottak után fölösleges külön hangsúlyozni, hogy az e cikkben foglalt fejtegetésekkel teljesen egyetértek s hogy örömmel üdvözlöm a Budapesti Hírlapnak a tuberkulózis ellen való akcióhoz való erélyes csatlakozását.

Küzdelem az alkoholizmus ellen.

tuberkulózissal szemben folytatandó SZÍVÓS harcnál nem csekélyebb fontosságú az *alkoholizmus* ellen való küzdelem.

Alkoholizmus alatt a szeszes italok (pálinka, bor, sör) mértéktelen élvezetét, illetve e bűnös visszaélésnek káros következményeit értjük. Ez a hatás nemcsak az egyén valóságos *megmérgezésében*, hanem abban is jelentkezik, hogy a szeszes italok túlságos és folytonos élvezése a családi életet s így közvetve az illető egyén egész környezetét, tehát a társadalom egy-egy részét valósággal megmértelyezi.

Kórtani tekintetben az alkoholizmus nem hagyja épen az emberi szervezetnek egyetlen részét sem. „Kezdődik a gyomor és belek hurutjával, mely jellemző reggeli hányással jár; majd a máj zsírosodik el, véredénytagulatok (rezes orr), az ágybéli edények elmeszesedése következik be, mely utóbbi gyakran gutaütéshez is vezet. Később a szív is elzsírosodik, jellemző színvakság (a vörös és zöld szín iránt), gyöngelméjűség jelentkezik; időnkint sajátságos heveny és agybántalom, u. n. *delirium tremens* (reszkető őrjöngés) következik be (különösen a szeszes italok hirtelen való elvonásakor); ez állapotban a betegnek jellemző hallucinációi vannak: folytonosan bogarak, egerek s más apró állatok háborgatják képzeletben. A beteg izomzata mind kevesebb munkabíró lesz, az izmaiban (mint a test egyéb részein is) lerakódó zsír következtében; máj-bajok is szoktak jelentkezni; végül vérkeringési zavarok és vizez-rűség folytán általános kimerülés közben bekövetkezik a halál.

Az alkoholizmus *gyógyítása* a legnehezebb feladatok egyike; alkoholelvonásban áll az; legtöbb siker érhető el a betegek elkülönítése által (iszákosok azilumaiban), ahol az alkoholos italok lassú elvonása kivihető”. (Káldy Gyula.)

Elmekórtani szempontból (*dr. Salgó* Jakab nyomán) a következők jegyzendők meg: A szesz italokkal való rendszeres visszaélés és ismételt mérgezések folytán elmezavar-állapotok is fejlődnek ki. Egyik ilyen elmekóros állapot az u. n. *delirium tremens*, mely rohamosan támad s a vele járó nagy izgalomból, általános remegésből, álmatlanságból, de különösen a tömeges hallucinációkkal összekötött szorongásból kifolyólag nem ritkán öngyilkosságra ragadja a beteget. A *delirium tremens*, ha más bajjal nem komplikálódik, gyors lefolyású s egy hét után gyógyulással végződik. De előfordul, hogy a nagyobb fokú szeszmérgezés teljes öntudatlanságban nyilvánul és pedig vagy általános rángásokkal, vagy pedig rögtön kitörő vak és önkívületes dühöngés formájában. Az ilyen roham alatt, melyet teljes emlékezéshiány jellemez, a betegek nagyon veszélyesek. Az alkoholizmus *idült* formája lassan, éveken át és hosszú ideig észrevétlenül fejlődik. Kezdetét mind sűrűbben ismétlődő nagyfokú ingerlékenység, gyakori főfájások, rossz emésztés, a munkaképesség megcsappanása jelzik. A betegek hova-tovább munkakerülők, házsártosak, erőszakosak lesznek és üldözésről panaszkodnak. Még később már téveszmék is jelentkeznek, különösen hitvesi hűtlenségi delíriumok, más esetekben fokozatos elbutulás és elmezavar áll be. Az alkoholizmus *idült* formái gyógyíthatók ugyan, de az esetek legnagyobb számában a *visszaesés* el nem marad. Teljes siker csak úgy érhető el, ha a betegeket éveken át szigorúan távortartják az ivástól. Ez persze csak e célt szolgáló *intézetekben* (mint Amerikában a *drinkers asylum*) vihető keresztül.

Hogy végre a kérdés *szociális* oldalát is szakszerű fejtegetésekkel világítsuk meg, *dr. Földes* Bélának, a kiváló nemzetgazdasági írónak egy idevágó népszerű ismertetéséből ezeket emeljük ki: Az alkoholizmus nemcsak testileg, de erkölcsileg és szellemileg is megrontja a népet. A statisztika adatai kétségbevonhatatlanul mutatják, mily nagy része van az alkoholizmusnak a halandóságban, az elmebetegségben és a bűnügyben. Nemcsak az egyén, hanem annak *ivadékai* is szenvednek e bűn átkos következményei alatt. Angliában évenként 50-60 ezer ember hal el az alkoholizmus következtében, mihez még közvetve jelentékeny gyermek-

halandóság is járul. Iszákosság folytán betegnek számítható 336 ezer egyén. A kórházakban, tébolydákbán, dologházakban, vakok intézetében az alkoholizmusnak körülbelül 189 ezer áldozata van elhelyezve. A *bűnesetek* nyolctizede erre a betegségre vezethető vissza. A szeszes italokra való kiadás összege meghaladja az 1300 millió forintot.

Az alkoholizmus egyik fő okát a *hiányos élelmezésben* kell keresnünk. Ha az élelmezés nem kielégítő, számtalan esetben az emésztő - szervek tevékenysége nem lesz eléggé izgatva és azért szükséges oly anyagok fölvétele, melyek e tevékenységet előidézik. Különösen a *burgonya* követeli erős italok igénybevételét.

A legtöbb állam a szeszes italok forgalomba hozatalára és az iszákosságra vonatkozó *törvények* által igyekszik védekezni az alkohol pusztításai ellen. Különös figyelmet érdemel e tekintetben az 1873-iki francia törvény. Amerikában több állam *teljesen megtiltotta* a szeszes italok forgalomba hozatalát.

Hazánkban e téren még csak a gyöngye kezdeményezés stádiumában tartunk (az uzsoráról és a káros hitelügyletekről szóló 1883: XXV., valamint az italmérési jövedékről szóló 1885: XXXV. t. c). Legtöbbet várhatni az élelmezési és műveltségi viszonyok javításától, mérsékletességi egyesületektől (a Good-Templars-rendről alább szólunk), az égetett szeszes italokra kivetett adó fölemelésétől stb.

Nagy hirre tett szert a Svédországban alkalmazott ú. n. „*gothenburgi rendszer*”. Gothenburgban ugyanis 1865-ben egy társulat alakult, mely a pálinkaméréseket magához vonta és azokat nem a nyereszkesedésre, hanem az erkölcsök javítására alapította. A társaságnak vannak olvasó- és üdülőhelyiségei, ahol szeszes italokat nem adnak, a pálinkaméréseket korán bezárják, vásár- és ünnepnapokon legfeljebb csak az úgynevezett appetitorium kapható stb.

Az alkoholizmus ellen való küzdelem terén legújabban igen áldásos társadalmi tevékenységet fejt ki az Angliában keletkezett *Good-Templars-rend*. Az erre vonatkozó legfontosabb tudnivalók a következőkben foglalhatók össze:

Ez az egyesület a szabadkőműves-páholyok módjára van szervezve, tagjaitól a szeszes italok élvezetéről való lemondást követeli, megtiltja nekik ilyenek gyártását, kimérését, eladását vagy kiszolgáltatását s törekvése oda irányul, hogy állami törvények tiltsák meg bármennemű szeszes ital előállítását és eladását. A rend alapja az *emberszeretet* elve. Jelvénye egy földgömb, melynek egyenlítőjén egy szalagon J. O. Gr. T. betűk láthatók. Jelszavuk: *Terünk az egész világ* (Our field is the world). A tagok négy fokozatot érhetnek el: az alsó páholyfokot (a hűség foka), a kerületi páholyfokot (a könyörületeség foka), a nagy- és végül a világpáholy fokát.

A Good-Templars-rendet 1852-ben *Coon* alapította meg. Az első (északamerikai) nagypáholy 1852. augusztus 17-én alakult. 1868-ban *Malms* József megalapította az első angol nagypáholyt Birminghamban. Dániából 1883-ban Németországba jutott el az egyesület, ahol 1887-ben Flensburgban alapították az első németnyelvű páholyt (Dyginia). Jelenleg a Good-Templars-rendhez 85 nagypáholy tartozik 13,000 páholyal.

Néhány év óta hazánk nagyobb városaiban is (Budapest, Pozsony) mindnagyobb apparátussal és folyton növekvő sikerrel működnek a Good-Templar-ok.

Hasonlócéjú egyesületeknek alkotásával különösen a városokban nagyon sokat tehetünk az alkoholizmus leküzdésére. Az egyes társadalmi csoportoknak – különösen a *munkásoknak* – vetített képekkel, kórtani ábrákkal és preparátumokkal élenkített *előadásokat* kell rendezni. Ez alkalommal a mértéktelen szeszfogyasztásnak az ember testére és lelkére gyakorolt romboló hatása mutatandó be megfelelő szemléltető eszközökkel.

Az *elemi és polgári iskola* igazgatói vagy tanárai hívjanak egybe *szülői konferenciákat*, melyeken az apák és anyák külön-külön felvilágosítandók a felől, hogy *gyermeküknek egy csöpp alkoholtartalmú italt ne adjanak*, mert ez a méreg a gyöngye szervezetet csakhamar teljesen megrontja.

A munkások közt *népszerű röpiratok* térj esztendők, melyek az alkoholtól való tartózkodás szükségességét hangoztatják.

Gyárakban, iskolákban, munkás-otthonokban, munkaközvetítő-hivatalokban, munkáslakás-telepeken, betegsegélyző-pénztárak helyiségeiben, melegedő-szobákban, leves-, tej- és kenyérszító-intézetekben, kép-, könyvtárakban, javító-intézetekben, menedék-és dologházakban, szóval mindenütt, a hol a munkásnép tömegesen megfordul, *falragaszokon* hirdetendő az alkoholtól való tartózkodás egészségügyi és gazdasági fontossága, valamint az alkoholizmus sokféle káros hatása. Az ily plakátok tartalma és alakja körülbelül a következő legyen:

Figyelmeztetés az alkoholizmustól való tartózkodás ügyében.

1. Az alkohol romboló hatással van az ember szervezetére. Megrontja az idegrendszert, tönkreteszi a szívet, májat, veséket, gyomort, agyvelőt és számtalan romboló betegséget idéz elő, mint szívelzsírosodást, szívtágulást, ütőérelmeszedést, máj-cirrhosist, vesebajokat, agyhártyabántalmakat, örültséget, agylágyulást, gyomorhurutot, gyomorfekélyeket, ideggyengésséget, szélhűdést, agyvérzést, delírium tremenst, epilepsiát (eskór), stb.
2. Az alkoholisták gyermekei nagyobb részben hülyék, gyengeelméjűek, siketnémák, vérszegények, sápkórosak, görvélkórosak, angolkórosak (rhachitikusak), chlorotikusak, ideggyengék, epileptikusok, gyomor bajosak vagy tudó vészben szenvednek.
3. Gyermekeknek soha alkoholtartalmú italt nem szabad adni. Az alkohol még a legegészségesebb gyermeknek testét és szellemét is hamarosan tönkreteszi.
4. Az alkohol nem táplál, nem ad erőt, se meleget nem fejleszt. Ellenben felizgatja az idegrendszert és megzavarja az agy rendes működését.
5. Erőt és egészséget csak a jó táplálkozás ad az embernek. Csak ez képes a munkában elfogyasztott testi meleget és erőt teljesen kárpótolni.
6. Az alkohol a békés családi élet megrontója és legnagyobb ellensége. Azonkívül sok pénzt emészt föl, melyet megtakaríthat vagy nemesebb szellemi és lelki élvezetek megszerzésére fordíthat az ember. Míg az alkohol csak romboló hatással van, ezek fejlesztik szellemünket, művelik lelkünket és az élet egy magasabb színvonalára emelnek.
7. Az alkohol sok munkáscsalád bevételének 20-30%-át s az egyes munkás keresetének körülbelül 30%-át emészti föl évente.

8. Gyári üzemekben a legtöbb baleset olyan egyéneket ér, kik az alkohol élvezetének hódolnak. Az alkoholista keze reszket, látóképessége csorbul, nem tudja gondolatait és figyelmét munkájára összpontosítani s így könnyen sokszor végzetes baleseteknek válik áldozatává.

Az alkoholizmus ellen való küzdelem részleteiről a következőkben még sokszor lesz szó. E helyütt általában akartam az ügy kiváló szociális fontosságára rámutatni.

Egyéb egészségügyi intézkedések.

azánkban a munkásvédő-törvények és hatósági rendelkezések még nagyon hiányosak és elégtelenek. A betegsegélyezésről szóló törvényünk is csonka, mert nem terjeszkedik ki a földművelési munkásokra. Ipartörvényeink intézkedései a munkaidő tartamáról, a gyermek- és női munkáról, a műhelyek és gyárak egészségügyi viszonyairól, a biztonsági intézkedésekről, az iparfelügyelőkről stb. szintén felette hézagosak.

A munkásoknak munkaerejükön kívül más vagyonuk nincs, azért ennek az egészségüknek megoltalmazásáról gondoskodnia kell az államnak és a társadalomnak.

Egyedül a munkaadók jóakaratótól függő intézmények nem fognak célhoz vezetni. Sok munkaadó nem is akarna, vagy nem is tehetne semmit. Szükséges tehát az *állam* közbelépése törvényes intézkedések útján.

A tulajdon védelme a modern jogállam egyik főfeladata, a munkás egyedüli tulajdona és forgalmi tőkéje pedig a munkaereje. Ezt kell tehát megvédeni mindennemű kizsákmányolás és károsítás ellen; ezt megvédeni minden modern jog és kultúrállam egyik leg-szentebb erkölcsi feladata és legszigorúbb kötelessége.

A főbb visszaélések a munkások erejével, egészségével és megélhetésüket nehezítő tényezők:

a) A *gyermek*ek és *nők* rendszeres alkalmazása ipari és gyári munkára.

b) A munkások gyakran *rendkívüli hosszú időn* át való foglalkoztatása.

Sok helyen a *csekély bér*.

c) Az úgynevezett *hivatási betegségek*, melyek a munkást részben vagy egészen munkaképtelenné teszik.

e) A munkás *aggkora, betegség* vagy *baleset* folytán való teljes vagy részleges, folytonos vagy időszakos *keresetképtelensége*.

A munkásvédőtörvényeket három kategóriába oszthatjuk, úgymint:

1. Az egészség épségbentartását célzó intézkedések, baleset- és keresetképtelenségre szóló biztosítások,
2. a munkaidő, női és gyermekmunka, munkadíj, munkaszünet stb. szabályozása,
3. az aggkorra szóló nyugdíjazást és egyéb a megélhetési viszonyokat enyhítő, úgymint olcsó ételmezésre, olcsó lakásra, a munkások művelődésének fejlesztésére vonatkozó, szóval az anyagi és erkölcsi jólét előmozdítását célzó intézkedések.

E három csoport mindegyik köre egyaránt fontos és mind-egyiknek teljes felkarolása és kiépítése nemcsak hogy kívánatos, de haladéktalanul szükséges is egyúttal. Hazánkban e téren még nagyon kevés történt és mondjuk ki leplezetlenül az igazat: a modern társadalom határtalan *önzése* kútforrása az összes szociális bajoknak.

E sorok írója 1898-ban és 1901-ben **törvényjavaslatot** terjesztett föl illetékes helyre, mely első sorban a következő *általános elveket és intézkedéseket* tartalmazza:

Törvényjavaslatom az egészségügyi munkásvédelemről.

Két elv adja meg az állami rendelkezés alapját és irányát, t. i. egyrészt a *munka-adót* csak a baj meggátlására célzó intézkedésre lehet szorítani, de másrészt erre *feltétlenül* kötelezni kell. Erre alapítom ezt a javaslatomat, mely a következő: A munkátadó tartozik saját költségén a munkahelyiséget, az üzleti felszerelést, a gépeket és eszközöket úgy rendezni s úgy tartani fenn, az üzemet úgy intézni, hogy a munkás életét s egészségét annyira megvédje, mint azt az üzem természete megengedi. A munkahelyiségek belső falait legalább minden 16. hónapban egyszer *meszeln* kell; ha *olajjal* vannak festve, úgy meleg vízzel több-

ször *le mosandók*, az olajfesték pedig legalább minden hetedik évben egyszer megújítandó.

Elég *levegőt*, elég *világosságot* és teljes *tisztaságot* kell feltétlenül nyújtania, ebből folyólag a kellő légváltásról, az üzemben keletkező pornak, kigőzölgésnek, gáznak és hulladéknak eltávolításáról való gondoskodás kötelessége. A munkásoknak, mielőtt a déli és esteli munka bevégezése előtt eltávoznak, kezöket jól meg kell mosniok a gyárhelyiségben e célra berendezett helyen.

Intézkedni kell, hogy a munkást a *gép* s annak része ne érintesse, továbbá, hogy a munkahelyiség vagy üzem természetével járó *veszélyt*, különösen tűzveszedelmet el lehessen kerülni.

Az üzem rendje, lefolyása és a munkásnak mihez tartása tárgyában szükség szerint rendeletet kell kibocsátania, s arra munkásait szolgálatba lépésök idején, de alkalmas helyen kifüggesztve tartásával is folyton figyelmeztetni, megtartására esetleg bírságot is kötelezni, hogy a munka veszélytelen lefolyását biztosítani lehessen.

A két nembeli munkásokat külön kell foglalkoztatni, amennyire azt az üzem megengedi, hacsak a munka elrendezése úgyis kellőleg nem biztosítja az erkölcs és illem megóvását.

Oly gyárban, melyben a munkásoknak át kell öltözködniök és mosakodniuk, a két nembeli munkásoknak külön-külön elégséges átöltözködő- és mosakodó-helyiségek legyen.

Éjjel 6-6 óra után a munkásokat fel kell váltani.

Tizenkét évesnél fiatalabb gyermeket semmiféle ipari s gyári munkára, -továbbá 16 évesnél fiatalabb gyermeket, valamint nőt kemence előtti, vagy egyéb, nagy hőséget árasztó munkára (olvasztó stb.) nem szabad alkalmazni.

16 évesnél fiatalabb munkás nem alkalmazható menetben levő gépek kenésére, tisztítására, kerék-fűrészek, vízszinleges kerekek és egyéb mechanikus vágó-gépek kezelésére.

16 évesnél fiatalabb munkás nem alkalmazható a következő iparágakban, illetőleg iparcikkek előállításánál: agyag-ipar, tükörgyártás, izzólámpák előállítása, fémek ezüstözése s aranyozásánál, kaucsuk, kénsav, cinn, ultramarin, nitrált anyagok, foszfor gyártásánál, továbbá szövet- és szövő-gyárakban, kohókban, üveghutákban, fémöntödékben, gépházakban és kazánoknál, porcellán-gyárakban, vasöntödékben, sodronygyárakban, továbbánitro-benzol,terpentin-olaj, könkéng, szénkéng, szénoxyd, szénsav, cyankáli, cyan nátrium.

benzin, benzol, nitroglycerin, pyridin, anilin, antimon, ammóniák, réz-oxyd, rézsavak, arzénsav, higany készítésénél, olvasztó- és izzókemencéknél, hengerművek, üvegyárakban, réz- és vashámorokban, gipszmunkálatoknál, karbolsav, vitriol olaj, salétromsav, továbbá üvegyártásnál, valamint az üvegyártáshoz szükséges anyagok, (kovakő, földpát, mész, szénsavas káli s nátron) összetörése és előállításánál, malomkövek vágásánál, chlórmész készítésénél, vászon fehéritésénél, gyufagyújtó keverék, timsók előállításánál, fazekasoknál, fényezőknél, ólom, szénsavas ólom (ólomfehér), szénsavas óloméleg (ólomoxyd), ecetsavas ólom (ólomcukor) s ólomkéneg előállításánál, tükrök bevonásánál, schweinfurti zöld készítésénél, keményítőt, fénymázás- bőrt, posztót és selymet készítő gyárak szárítószobáiban, pamutgyárak simító termeiben, enyvfőzőkben, bőrgyárakban, óther, kéjgáz, lőpor, dynamit, ecrasit, gyújtókupak és kanóc, tűzijátékszerek, sósav, káli-salétrom és prezervatívok előállításánál.

12-14 évközi fiatal munkások naponkint csak 6, 14 és 16 év közt levők pedig csak 8 órán át foglalkoztathatók, 16 éven aluliakat éjjeli munkára egyáltalában nem, 16-20 éveseket pedig csakis az iparhatóság engedélyével szabad és csak akképen alkalmazni, hogy fél éjjeli munkát végezhetnek.

Nőket nem szabad alkalmazni oly munkáknál, hol rendkívül magas hőfok fejlődik, mint olvasztókemencék, izzó kemencéknél, üveghutákban, hámorokban, továbbá ólom, szénsavas óloméleg, ólomfehér és ólom cukor előállításánál. 16 éven felül levő, de 24 évet be nem töltött munkásnő naponként 8 órán át foglalkoztatható. Esti 8 órától reggeli 6 óráig azonban nem alkalmazható semmiféle ipari vagy gyári munkára.

Minden gyárban és műhelyben megfelelő hőfokról kell gondoskodni és hogy hány személy dolgozhat valamely munkahelyiségben, az illető helyiség levegőjének köbtartalma szerint határozandó meg. A műhely túlszűfoltnak tekintendő, ha rendes munkaidőnél legalább 12-14 köbméter nem jut 1 személyre. Minden teremben felírva kifüggesztendő, hány személy dolgozhat egy teremben. Az erre vonatkozó felügyelet és ellenőrzés első sorban az üzem-közegeket illeti.

Menetben levő gépek tisztítását és kenését nőkre vagy 24 éven aluli férfiakra bízni tilos.

Szövő- és oly gyárakban, hol gőz és egyéb nemű nedves anyagok folytán a levegő víztartalma igen nagy, ügyelni kell, hogy a levegő ne legyen sohasem túl nedves.

Azon gépek elhelyezését és kiszolgálását illetőleg, melyek önműködő kocsikkal vannak ellátva, külön rendelet útján kell intézkedni minden ipartelepnek. 16 éven aluli gyermekek ipari foglalkoztatása csakis orvosi bizonyítvány alapján engedhető meg, ha azok mind szellemileg mind testileg megfelelnek. Az ezen bizonyítványokat kiállító orvosok erre vonatkozólag évenként jelentést tartoznak tenni az iparfelügyelőségnek; minden munkahelyiségben a munkások bérére, munkájára és az egészségügyi miheztartásra vonatkozó határozatok írásban kifüggesztendők.

Bányákban legalább 16 évesnek kell lenni az alkalmazott munkásnak.

A 12 évet meghaladott, de a 14 évet még el nem ért gyermeket csak könnyebb gyári munkára és akkor is csak a hatóság előleges engedélyével lehet alkalmazni.

A munkásokra vonatkozó törvény és rendeletből folyó intézkedések, úgy a vállalat különös szabályzata, munkarend, alkalmas és esetleg több helyen kifüggesztve tartandók.

Női munkást 9 óránál tovább nem szabad foglalkoztatni.

16 éven aluli munkásoknak az éjjeli munka tilos, valamint a dolgozás oly termekben, hol a hőfok 30 Celsius-fokon felül van. Tilosak ezekre nézve a robbanási veszéllyel járó műtémenyek, valamint tilos az önálló gépészi állás elvállalása is. 18 éven aluli munkást katlanok kezelésével megbízni tilos.

A rendes ruházat levetését s részben is meztelenséget kívánó munkára 16 évesnél fiatalabb és női munkást alkalmazni egyáltalában nem szabad.

Minden gyár- és ipartelepen kell minden munkahelyiségben legalább egy munkásnak lennie, ki kitanítatott a betegség- és szerencsétlenségeknél az első segélynyújtásra; e célból a szükséges sterilizált kötőszereknek és egyéb eszközöknek a gyárban és minden ipartelepen készletben kell lenniök.

Tizenhat évesnél fiatalabb és 20 éven aluli női munkás reggel 7 óra előtt nem állhat munkába és nem dolgozhatik esti 6 órán túl.

Kivételt képeznek oly iparágak, hol szakadatlan munkálkodás szükséges, ezeknél a 16-20 évesek csak 6 órai éjjeli munkát végezhetnek és azt is csak az iparhatóság engedélyével és ezt a munkát vashámorok, papír- és porcellángyárakban, nádfonógyárakban és könyvnyomdákbán legfőllebb hatszor végezhetik 2 hét alatt.

Munkaközben pihenőül délben egy és fél órai, délután negyed-órai pihenőt kell engedélyezni. Tizenhat évesnél fiatalabb és női munkást vasár- és ünnepnapon alkalmazni nem szabad. Rendszerint az étkezésre külön és hidegben fűthető helyiségnek kell rendelkezésre állania. A munkaadó köteles arról gondoskodni, hogy a nagyon távol lakó munkások a munkahely közelében olcsó étkezésben részesüljenek.

A műhelyekben a munkásoknak étkezniök nem szabad. Lehetség szerint minden új iparvállalatnak étkezési helyről is kell gondoskodnia.

Terhes nőt a valószínűség szerint megállapítható szülési idő előtt 6 héten belül, a gyermekágyas nőt a szülés után két héten belül egyáltalán nem, a következő harmadik héten pedig csak úgy szabad munkára alkalmazni, ha a hatósági orvos azt megengedhetőnek nyilvánítja.

Nőket éjjeli munkára alkalmazni nem szabad.

Ha a gyáros, 16 évnél fiatalabb, úgyszinté, ha nőmunkást akar gyárában foglalkoztatni, azt előzőleg az első folyamodású iparhatóságnak be kell jelentenie. Ezen jelentésben a gyárat, a foglalkoztatni szándékolt fiatal s a nőmunkásnak mily időre s mily munkára alkalmazását, ezek munkaidejének naponkinti kezdetét és végét s a munkaszüneti időt meg kell jelölni.

Csak a hatósági határozat kézbesítése után léphet életbe ezen intézkedés.

A fiatal, 20 éven alóli és a többi munkások jegyzékét, azok munkaidejének kezdetét s végét úgy a szünet idejének óráját és tartamát kitüntető értesítést a munkahelyiségekben alkalmas helyen kifüggesztve kell tartani.

A tizenhat évesnél fiatalabb egyént és nőt, mielőtt a gyárban alkalmaznák, hatósági orvossal kell megvizsgáltatni, akinek az illető egészségéről s arról szóló bizonyítványára, hogy az illető a kívánt és a bizonyítványban megjelölendő munkára testileg alkalmas: szabad csak felfogadni.

Egyszer évenként az összes ipari munkások a gyár-, vagy ilyen hiányában a hatósági orvos által egészségükre vonatkozólag, különös tekintettel a tüdőre megvizsgálandók.

A heti munkabért ezentúl a munkátadó minden csütörtökön estve tartozik kifizetni, ha azonban azon napra ünnep esnék, akkor a következő napon estve.

Építkezéseknél e munkálatoknak ellenőrzésére és a balesetek elkerülésére vonatkozó intézkedések ellenőrzésére (építő) munkások is alkalmazandók. Ezek a pallér- vagy munkavezetőket, mérnököket is figyelmeztethetik a szükséges és véleményök szerint célszerű biztonsági intézkedések esetleges módosítására. Ezen munkásoknak az építkezéseknél munkával közreműködniük nem szabad, ők csakis felügyelet és tanácsadás végett alkalmazandók az építkezésnél, hogy bármilyen baleset elkerülhető legyen.

*
* *

Az iparhatóság városban a rendőrfőnök, megyében a főszolgabíró,
másodfokú hatóság a közigazgatási bizottság,
harmadfokú, közigazgatási kérdésben a belügyminiszter egyébként pedig a közigazgatási bíróság.

Az első folyamodású iparhatóság tartozik intézkedés előtt az iparfelügyelőt meghallgatni, csak a legsürgősebb esetben mellőzheti ezt; a gyár engedélyezése s üzem megengedése előtt, még a már megnevezetteket is köteles meghallgatni.

A rendőrfőnök (főszolgabíró) tartozik az ipartelepeket ellenőrizni.

E törvény végrehajtásával a belügyi és kereskedelmi miniszter bíztatnak meg.

*
* *

Toldalék a munkások egészségügyi megvédésére vonatkozó törvényjavaslatomhoz.

(1901.)

A helyiség, melyben az üzemet megindító gépek vannak elhelyezve, az összes gyári munkahelyiséggel jelzőapparátusok, villamos jelzőkészülék által egybe kapcsolandó. Ezek az apparátusok a gépházból vagy a gyári munkahelyiségekből származó következő jelzésekre szolgálnak:

„Az indító gépek menete megkezdődik.”

„Az indító (illetve összes gépeket hajtó) gépek rögtön megállítandók.” (Ez a munkahelyiségből jelzendő, ha valami baj előadná magát.

„Tűz van a gyárban.”

A jelzésekre vonatkozó tudósítások minden munkahelyiségben a jelzőkészülék mellett elhelyezett táblákon közzéteendők és ki-függesztendők.

A gépek megállítását, a munka bevégzését szinte jelezni kell a gépházból.

Aki sérültnek segínyt nyújtani van hivatva, annak ruháit jól meg keli tisztítani és kezét 3-5% karbolvízben meg kell mosnia. Minden ipartelepen kell egy ágygal és mosdószekrényel ellátott betegszobának lennie. Legyen minden gyár- és ipartelepen legalább két munkás orvosilag kioktatva, az első segélynyújtásra és a kötő-s fertőtlenítő szerekkel való elbánásra nézve.

Nem szabad alkalmazni:

18 éven aluli személyeket oly munkahelyiségben, melyben tükörüveget higanyal bekennek, vagy pedig ólomfehért állítanak elő.

Oly gyárakban, ahol üveget olvasztanak, izzasztanak, nem szabad 18 éven aluli nőket és 18 éven aluli férfiakat alkalmazni.

Oly munkahelyiségben, a hol téglát és agyagtéglát állítanak elő, 16 éven aluli egyének nem alkalmazhatók.

Oly munkahelyiségben, hol fémek szárazon festése és gyufának mártása történik, 16 éven aluli egyének nem alkalmazhatók.

Fémcsiszolásnál 16 éven aluli férfiak és nők egyáltalán heten-ként legfeljebb 48 órán át foglalkoztathatók.

A kémiai iparnál (chróm, arzén, salétromsav stb.) a munkások felvételük előtt arra nézve is megvizsgálandók orvosilag, vajjon nincsenek-e sebeik, fekélyeik, bőrhorzsolásaik arcukon és kezeiken.

A munkában alkalmazottak erre nézve folyton megfigyelendők a gyári orvosok, esetleg a munkafelügyelők által.

azon iparágaknak, melyeknél 16 éven aluli munkások nem alkalmazhatók.*

Az iparág neve, foglalkozás:

Arzenikumsav előállításá
sósavnak „
salétrom- és oxalsav előállításá
kénsav előállításá
arany és ezüstnek savval való elválasztása,
kiolvasztása
alkohol gyártása
gyújtóanyag előállításá
tűzjáték-tárgyak előállításá
benzin előállításá és tartása
ólomfehér előállításá
fehér cink előállításá
kaucsuk előállításá
rongyraktár
chlor, chlormész, chlorsavas alkaliák elő-
állításá ólomfolyadékkal
chromsavas káli előállításá
selyemgubóból a selyem előállításá
bőr fénymazolása
vörösréz tisztítása savak által
pálinka, borókaszesz, cseresznyeszesz, ab-
szint és egyéb alkoholtartalmú likőrök
arany és ezüsttel a fémeknek bevonása
(aranyozás)
fémek zománcozása
aether előállításá és tartása
gyújtózsínör készítése robbanó anyagokból
cink- és rézöntés
higanykáli előállításá
oly helyiségek, hol aetherikus olaj, terpentín-
olaj tartatik
ólomsárga és ólomgelét, valamint minium
előállításá
nitrobenzin, anilin és benzin-derivátok elő-
állításá
foszfor előállításá
kénsavas nátronból szóda előállításá
kénsavas és vasoxyd előállításá salétrom
és vas vitriol által
vasvitriol előállításá kénsav segélyével
szénkéneg előállításá és tartása
olajbogyó zsírtalanítás a szénkéneg segélyével
viaszkos vászon gyártása
fénymaz gyártása (spiritusszal)
glaubersó-gyártása
bőr-lemez, vászon laggirozás

A tilalom oka:

mérgezés veszélye
mérges gázok fejlődése
égési veszedelem
mérges gázok fejlődése
tűzveszedelem
robbanás és tűzveszedelem
meggyulladás veszedelme
mérgezési veszedelem
por
mérges gáz
por
mérges gázok
különös betegségek (orrfek.)
egészségtelen kigőzölgés
tűzveszély
maró gőzök
tűzveszedelem
higany és savak gőze
mérges kigőzölgés
tűzveszedelem
robbanás és tűzveszedelem
egészségtelen gőzök
„ „ és robbanás
tűzveszedelem
mérgezési veszedelem
veszedelmes gőzök
maró gőzök
veszedelmes gőzök
maró gázok, égési veszedelem
mérges gázok és égési veszély
tűzveszély
veszélyes gázok
tűzveszély

* A jegyzék nagyjából a francia munkásvédő-törvény alapján készült.

Az iparág neve, foglalkozás:

gyűjtő-gyártás
toll, lószőr és gyapjú verése, tisztítása és vakarása
fehérítés
gombgyarak
kenderszövés (takácsmunka)
tilolás nagyban
lemezkalap-gyártása
selyemkalap-gyártása és hasonló készítmények firniszelőse
mészkemencék
cementkemencék
gyapjúhulladék és szennyes gyapjú zsírtalanítás a
lószőr és disznósörte készítése kelesztés nélkül
olaj és szappan főzése
fayence készítése
selyemgombolyítás
szövet- és vászonfestés
porcellán-, kavics-, mész-, gipszmalomok
vatta-gyártás
papír-gyártás
gipsz-kohó
porcellán-kohó
fazekas-munka
szuperfoszfát előállítása
dohány-gyártás
timármunka, cserzés
jutta, len, kender nagyban tilolása
haj- és szőrfestés
bőrök, festési, zománcanyag készítése, vászon fehérítése, vászon színezése, fénymázos, vaspléh és fém előállítása
üveg- és tükörkészítés
aiabástrom vágása, fűrészezése, simítása
konzervdoboz forrasztása
kristályoknak szárazon való köszörülése
csipkefehérítés ólomfehérrel
homokkő bányászása
márvány fűrészelése és fenyítése
ásványkövek csiszolása és köszörülése
üveg köszörülése

A tilalom oka:

azon helyiségre szól e tilalom, hol a gyűjtő készül és a hol azokat mártogatják – máshol megengedve
ott ahol porfelhők képződnek, tartózkodás és munka tilos
ott ahol chlór és kénsav fejlődik tartózkodni tilos
a poros helyiségben tilos a tartózkodás
a poros helyiségben tilos a tartózkodás
a tilolás helyén
ott a hol az állati szőr és selyemből por fejlődik
a firnisz készítése és feldolgozása helyén tilos ezeknél a munkáknál tartózkodni
a mézpor töretése és szitálása miatt
a cementpor töretése és szitálása miatt
tilalom azon munkánál, a hol szénkéreg használatik
por
szénkéreg használata miatt
alakítási helyén tilalom por miatt
a gubóból a fonal kihúzása
mérgező anyagok használati helyiségében tartózkodni tilos
por
rongykiszedési és előkészítési tilalom
por
zománcozás okozta, por
por és gáz fejlődése
tilalom ott, a hol az anyagot szét-szedik
por
maró anyagok használata-
maró gázok
por és maró anyag
por
mérgező gáz
por

Minden 24 éven alóli munkás az ipari üzembe felvétele előtt orvosilag megvizsgálandó az egészségének és különösen légzőszerveinek épségére nézve.

16-24 éves munkásokat naponként legfeljebb 10 órán átszabad foglalkoztatni ipari üzemben, a 24 éven aluli munkásnót csak 8 órán át.

24 éven aluli munkásokat a rendes, meghatározott időn túl nem szabad foglalkoztatni ipari üzemben, külön díjazás mellett sem.

Minden gyár az iparfelügyelőn kívül orvos által is megtekintendő az egészségügyi követelmények betartására vonatkozólag.

Az egészségtelen iparágaknál a munkaidő legfeljebb 10 óra lehet.

Sodronyhúzásnál (vízerővel), cukorgyárakban, cukorfinomításnál, répamosás, répa és répahulladók szállításánál, dekatirozó helyiségekben, szárító kamrákban, henger- és kohóművekben, téglagyárakban, a kemence fűtésénél, téglaköveknek kézzel való elkészítésénél 18 éven aluli munkást alkalmazni nem szabad.

Kaucsuk, thomassalak, kéksav, calcium, baryum, pyrit, gyöngyház előállításánál és vele való munkálkodásnál, bőrfestés, selyemfestés, galvantechnikai munkáknál, fémköszörülés, fémciszolási, öntéssel kapcsolatos munkáknál, a szeszes italoknak desztilláló helyiségében, kénsavas vasoxyd készítésénél, fémek fénymázolásánál 16 éven aluli munkások nem alkalmazhatók.

16 éven aluli munkásokat nem szabad alkalmazni: nyomdákban mint szedőket, porcellán-agyaggyárakban, az anyag kitisztításánál, pormentesítésénél, grundírozásánál, fényesítésénél és porcellán csiszolásánál, továbbá brómmetthyl, chlórén, oxálsav előállításánál, felhasználásánál, rizskeményítő gyárakban, egyes, az egészséget különösen fenyegető munkálatoknál, cukor és egyéb gyárak oly helyiségeiben, hol nagy hőfok (50-60 fok) fejlesztetik, fémhengerlés, fémköszörülés, fémégetés, bőrmázolás, betüöntésnél, a sokszorosítóipar egyes foglalkozásainál, vegyi mosóintőzetekben, gummigyártásnál, oly munkáknál, hol sok por fejlődik, bronzmunkálatoknál, rézkovácsoknál, fémárúk készítésénél, ólomsavas cinnezésnél.

Kőnyomdákban, betűszedésnél, fémmunkálatoknál, jutta-, bőr-, gyapot-, gyapjú-, papír-, dohánygyárakban, famunkálatoknál (asztalos, favágás), mészszel való munkálatoknál, az összes vegyi cikkek, savak stb. előállításánál és ezekkel való foglalkozásnál, kefégyárakban, szövőiparnál, ólom, cinn, arany, ezüst, higany stb.-vel

való foglalkozásnál (aranyozás, ezüstözés, cinnezés, ólmozás), s egyáltalában minden ipari munkánál, melynél por fejlődik, vagy hol a munkások egészségét veszélyeztető anyagok dolgoztatnak fel, vagy állítatnak elő, a munkásoknak munkájuk elvégzése után, arcukat, kezöket, szájokat jól meg is kell mosniok és ezen célra szolgáló eszközöket (esetleg fürdő-alkalmatosságot) minden ily iparvállalatnak készletben kell tartania és a munkásoknak rendelkezésére bocsátania.

Robbanó- és gyújtószerek, mint robbanó-gelatin, gelatindynamit, lőpor, fagyálló dynamit, bányalég-dynamit, ekrazit, rhexit, pikrinsav, nitroglycerin, robbanó-kupak előállításánál 20 éven aluli egyéneket nem szabad alkalmazni.

Kohász, fóm kiválasztó munkás, mesterséges virágokat készítő, tűzben aranyozó, fafaragó, fűrésztelepi munkás, gépkezelő, gépvezető, gépkazánfűtő, gépfűtő, gipsz- és agyagalakító, modellírózó, szobrász, üvegekösörülés és üvegmetszésnél alkalmazott, agyagöntő, kályhacsináló, kályharakó, kárpitos, kefekötő, kőbányász, kőfejtő, kőfaragó, kötélgyártó, könyvkötő, üveghutás, elefántcsontfaragó stb. munkás nem lehet olyan, aki legalább 16. életévét be nem töltötte és orvosilag megvizsgálva alkalmasnak nem találtatott az illető munkásságra. Az ezen iparoknál alkalmazottak legfeljebb napi 10 órán át foglalkoztathatók, mely idő legalább 1 és 1 $\frac{1}{2}$ órai szünet által félbeszakítandó.

Az egészséget különösen veszélyeztető iparágaknál alkalmazott munkások évenként többször vizsgálandók meg orvosilag egészségökre, különös tekintettel légző-szerveikre nézve.

Minden újonnan keletkező gyár közvetlen közelében egy termet kell építeni a vállalat tulajdonosának, melyben a munkások a szünet alatt tartózkodhatnak, esetleg étkezhetnek, és amely kellő légtartalmú, világos és fűthető legyen.

16 éven aluli férfimunkások és nőmunkások egyáltalán nem alkalmazhatók vasárnap és ünnepnapi munkára ipari vagy gyári üzemben.

Nőimunkást éjjeli munkára alkalmazni tilos.

Az egészségtelen iparágaknál csak előzetes orvosi vizsgálat és orvosi jóváhagyás után vehetők fel a munkások az üzemi szolgálatba.

Újonnan létesítendő gyárakban a munkahelyiségeknek legalább 4 méter magassággal kell bírniok s legalább 8 m³ levegőjű és 2 m²

térnek kell egy-egy munkásra jutni. Dohány, foszfor (gyufa), sütőipar gyárakban legalább 5 méter magasnak kell lennie a műhelynek.

24 évesnél fiatalabb munkás és nő egyáltalán nem alkalmazható menetben levő gépek tisztítására, kerék, fűrészek, vizsinleges kerekek s egyéb mechanikus vágógépek kezelésére, valamint transzmissziók kiszolgálására, katlanok kezelésére, gyárakban, gépész-állások betöltésénél.

14 éven aluli munkások szombat este, ünnepnapok előtti napokon este csak 6 óráig foglalkoztathatók az ipari üzemben.

A szénhidrogén- és a nitrogéngázak elvezetésére szolgáló csövek tisztogatását nem szabad 24 éven aluli személyre bízni.

A gépek tisztítására szolgáló anyagok tűzbiztos és vasfedéllel elzárható tartályokban teljesen veszélytelen helyeken teendők el. A tisztítóanyagok használat után azonnal eltávolítandók a dolgozó termekből és tűzbiztos helyre elhelyezendőek.

Mindazon közlőtengelyek(transzmissziók),melyeket egyes helyeken át kell lépni, az illető átkelő helyeken beborítandók. Beborítatlan géprészekeken, tengely-közlőműveken, gépszíjakon, köteleken mozgásban létük alkalmával nem szabad átlépni. Álló tengelyek a forgalmi hely padozatától 1.5 méternyi magasságig jól beburkolandók. Oly körülvédett vagy elzárt helyekre, melyeken belül közlőművek járnak, csak arra különösen feljogosított személyeknek szabad belépniök. A szíjaknak a közlőműveken való eltolódása végett szíjkicsatolók alkalmazandók.

Mindazon közlő szíjakat, melyek a forgalmi hely padozatától 1.8 m-nél mélyebben járnak, körül kell védeni.

Oly közlőszíjak, melyek a padlón átjárnak, 1.5 m-nyi magas korlátfallal körülzárandók, a mennyiben az egész közlőmű burkolva nincsen.

Szíjkorongok, fogaskerekek, súrlódó korongok, melyeknek legmélyebb pontja a forgalmi hely padozatától számított 1-5 m.-nél kisebb magasságban van, ezen magasságig jól körülburkolandók.

30 mm-nél szélesebb hajtószíjakat, valamint köteleket és láncokat (a szövőiparnál), a mennyiben mozgási gyorsaságuk másodpercenként a 10 m-t meghaladja, nem szabad mozgás közben kézzel feltenni vagy levenni. Ezen tilalom kiterjed oly lassabban járó hajtószíjakra is, melyek szélessége 60 mm-t meghaladja.

Leemelt vagy ledobott szíjakat vagy köteleket, ha azok legmélyebb pontja a padozattól legalább is 1-8 m-nyi magasságban

nincs, vagy egészen el kell távolítani, vagy hol arra szolgáló be-
rendezésekkel bírnak, úgy felfüggesztendők, hogy a közlőtengely
azokat ne súrolhassa.

A hajtó- és közlőműveket kenni, takarítani, tisztítani és javítani,
valamint munkáló- és erőgépeken a hajtószíjat feltenni vagy leemelni,
csak a gép nyugvó állapotában szabad.

Ez alól kivétel csak ott engedhető meg, ahol oly készülékek
vannak, melyek a levett szíjat a forgó tengelyektől elválasztják
és egyszersmind arra szolgálnak, hogy mozgás közben is a szíj
kézzel való érintés nélkül biztos helyről feltehető legyen.

Robbanó veszélynek kitett épületeknek a nap felé eső ablak-
táblái kell, hogy vakítva legyenek, valamint az ilyen gyárakban
lévő összes ajtó- és ablakoknak kifelé kell nyílniok. A munka-
termek padozata mindig a legjobb karban tartandó, jól kideszkázva,
mindig járhatónak és biztonságosnak kell lennie, valamint mindenféle
anyagoktól, nevezetesen sikamlós anyagok hulladékaitól tisztán
tartandó.

Oly gyárakban, melyekben sok por képződik, a padozat napon-
ként a munka után nedves ruhával vagy kefével tisztítandó.

A munkaadók kötelessége gondoskodni mindazon gyárakban,
hol sok por képződik, vagy egyéb az egészségre ártalmas üzemek-
ben, hogy a munkás a gyártelep elhagyása előtt kezeit alaposan
megmossa, száját vízzel öblítse és a munka közben használt felső
ruháját és kötényét levesse. Ott, hol sok por képződik, és hol a
munkások maró savakkal, mérges anyagokkal, esetleg veszélyes
betegségek csíráit tartalmazó anyagokkal foglalkoznak, kell hogy
a munkások bőrkeztyűkkel, kötényekkel, esetleg teljes felső ruhá-
zattal, respiratorokkal s védő szemüvegekkel legyenek ellátva. Úgy-
szintén mosdó készülékekről is kell gondoskodnia a munkaadónak
és a munkások szigorúan kötelezendők azoknak használatára mun-
kájuk befejezése után.

A munkások felső ruháinak, kötényeinek és keztyűinek el-
helyezésére külön szekrények legyenek rendelkezésre.

Rendkívül veszélyes helyeken 24 éven aluli fiatalok munkások
egyáltalában nem, különben csak igen megbízható óvatos munkások
alkalmazhatók.

Épületek lebontásánál 18 éven aluli fiatalok munkások nem
alkalmazhatók.

Az üzleti vállalkozók kötelesek üzemtelepük mindazon helyeit,

hol a munkálkodó személyekre a leesés lehetősége kizárva nincsen, minden ilyen veszélytől mentesíteni.

A gépeket lehetőség szerint önműködő olajozó készülékekkel kell ellátni.

Az összes gépek és hajtóművek (közlőművek vagy azok részei, közlőtengelyek, szíjkorongok, fogas kerekek, lendítő kerekek, fogazott kerékművek, hajtószíjak, kötelek és láncok stb.) amennyiben mindezek rendeltetése megengedi, bekerítendő és védelmi készülékekkel látandók el, úgy hogy senki munka vagy járás közben általuk veszélyeztetve ne legyen. Minden gépnél alkalmazott személy köteles a gép megindítása előtt annak jó és üzemre használható állapotáról meggyőződni.

Bárminemű motorok és közlőművek kezelésével és gondozásával, vagy gépek karban tartásával megbízott személyeknek szűk, testhez álló, összegombolt és zárt újjakkal bíró felsőruhát (zubbonyt) kell viselniök; sem kötényt, sem nyakkendőt viselniök nem szabad.

Oly személyeknek, kik sem a gép mellett alkalmazva, sem annak kezelésével és gondozásával megbízva nincsenek, a géphez nyúlni nem szabad.

Szabadon álló lépcsőket korlátokkal kell ellátni.

24 éven aluli munkások működésben lévő hajtó műveken való munkáktól, u. m. tisztítástól, kenéstől, valamint javításoktól, vagy a szíjak feltevésétől, közlőművek megfigyelésétől vagy gondozásától legszigorúbban eltiltandók.

Mozgásban lévő géprészeknek olajozása, ha az egyáltalában meg van engedve, csak teljesen biztos helyről eszközendő.

Gépet csak akkor szabad megindítani, ha az összes kerékművek és védőkészülékek maguk helyén és ép állapotban vannak.

Mihelyt egy gépnél szabálytalanság mutatkozik, melyből esetleg szerencsétlenség származhatnék, úgy arról az előljáró azonnal értesítendő.

A gépet megindítani, megállítani és olajozni, továbbá a közlőműveket gondozni (a szíjakat vagy köteleket olajozni, tisztítani, kijavítani, feltenni vagy levenni) csak az az arra rendelt és azzal megbízott személynek szabad és minden más jogosulatlan ilyen foglalkozástól szigorúan eltiltandó. Veszélyes géprészek közelében csak a gép nyugvó állapotában szabad olajozni.

A gép megindítása előtt, nevezetesen nagyobb tisztogatás vagy javítások után, köteles előbb a munkás meggyőződni arról, vajjon

nincsenek-e más munkások vagy akadályt képező tárgyak a gép veszélyes közelségében és vajjon jó állapotban vannak-e az összes kerékművek és védőkészülékek.

A gépek közelében a munkaanyagok és hulladékok felhalmozása lehetőleg kerülendő.

Ha a munkásnak működésben levő gép közelében kell valami munkát végeznie, úgy köteles erről a művezetőt értesíteni, hogy az a munka tartamára az illető gépet működésen kívül helyezhesse.

Mindegyik munkás köteles arra ügyelni, hogy az általa használt eszköz, szerszám és gépszerű berendezés, valamint azoknak védőkészülékei mindig a legjobb állapotban legyenek; az azokon észlelt hiányokat, hibákat vagy egyéb feltűnő jelenségeket köteles a munkás előjárójának azonnal bejelenteni.

Tilos a munkásnak oly gépekhez nyúlni, melyeknek kezelése nem tartozik reá.

Minden munkás kötelessége azon személyeket, kik segítségére vagy kioktatás végett melléje adattak, nevezetesen tanoncokat és fiatal munkásokat a foglalkozásukkal járó veszélyekre figyelmeztetni, valamint arra is ügyelni, hogy az eljárási utasítások ezen személyek részéről is szigorúan betartassanak.

Munkatermekben és munkatereken a munkásoknak csak a számukra kijelölt közlekedési utakat, ki- és bemeneteket szabad használniok. Jogosulatlanoknak tilos működésben levő gépek és közlőművek közt elzárt térre lépni.

Közlekedési utakat nem szabad anyag felhalmozódása által elzárni.

Működő hajtóművek közvetlen közelségében való öltözködés és vetkőzés, valamint ruhadarabok elhelyezése szigorúan eltiltandó.

Ki nem világított munkahelyekre és sötét termekbe csak tűzveszélyt kizáró világítással, amennyiben az üzem természete világítást megenged, és csak azzal megbízott személyeknek szabad belépniök.

Oly helyiségekbe, melyek számára biztosító lámpa használata van előírva, csak ilyenekkel és csak jogosultaknak engedhető meg a belépés. Ily helyiségekben tilos a gyufa-gyújtás, gyújtószer használata és a lámpa kinyitása.

13 éven aluli fiatalok munkásokat nem szabad körfűrész, simító gyalu, szalag- és keretes fűrész mellett alkalmazni.

Gyaluk és hasonló gyorsan működő vágószerkezetekkel bíró gépek kései úgy legyenek elzárva, hogy a munkások velök semmi-nemű érintkezésbe ne jöhessenek.

A kör-, szalag-, keretes-, lyukasztó- és fonalfűrészeknél csak különös gyakorlottsággal bíró és óvatos munkások alkalmazandók.

Körfűrészek, a mennyeiben kezelésük azt megengedi, hasító ékekkel és az asztal alatt védőszekrényvel látandók el. Szalagfűrészek-nél a munkást fűrészpenge elpattanása által keletkező sérülések ellen meg kell védeni, A fűrész asztal alatt biztos védőfallal látandó el.

Munkamegszakítással járó baleset után nem szabad a sérültet újból a munkához bocsátani, hacsak orvosi bizonyítvánnyal nem tanúsítható, miszerint kérdéses munkateljesítés újbóli felvétele a gyógyulás menetét nem veszélyezteti és nem gátolja vagy lassítja.

A munkások munkakörében lévő hajtótengelyek a munka-helyek és átjárók felé eső részekben bekerítendők.

Az egészségre nézve ártalmas anyagokkal, úgymint sárga és fehér foszforral, ólompreparatummokkal, higannyal való munkála-toknál, rongyválogatásnál, porcellán- és agyagárúgyárakban, fém-öntödékben szükséges a munkásokat dolgozóruhákkal, gummi-keztyűkkel, kötényekkel (fémöntödékben aszbesztkötényekkel), bőr felsőcipőkkel ellátni, valamint gondoskodni ezen védőeszközöknek rendes tisztításáról, esetleges fertőtlenítéséről.

Ruggyanta-gyárakban nem szabad a munkásoknak a ruggyantát pusztá kézzel klóros kén, és kén- vagy szénoldatba mártani, hanem csak bőrkeztyűvel védett kézzel.

Minden olyan gyári üzemben, hol gyúlékony anyagok dolgoz-tatnak fel, kell hogy célszerű tűzoltási készülékek (extincteur-ök, tűz-annihilátorok, tűzcsapok, tömlők, tűzoltótakarók, stb.) kéznél legyenek és időközönként ki is próbáltassanak. Továbbá készen-létben tartandók különféle mentőkészülékek, u. m. csúsztató- és ugrókendők, létrák, füstvédő-álarok stb.

A gyárfelügyelők vizsgálják meg behatóan a gyárban tett láto-gatásuk alkalmával a tűzoltó- és mentőkészülékeket is, illetve vizs-gáltassák meg és próbáltassák ki szakértők által.

A munkahelyiségekben képződő port mindenütt keletkezési forrásánál kell felszívni vagy elvezetni.

Egy felügyelő vigyázzon fel arra, vajjon egészségre ártalmas üzemekben a munkások megtisztogatják-e magukat a gyár el-hagyása előtt és használják-e a mosdókészülékeket.

Az egészségre ártalmas munkálatoknál a munkások többször felváltandók.

Oly munkások, kik eskróban (epilepsia), görcsökben, időközi ájulásokban, szédülésben szenvednek, vagy nagyot hallanak, kötelesek ezt előjárójuknak (művezető) jelenteni és gépek melletti, valamint veszélyes helyeken végzendő munkálatoktól eltiltandók.

Előírt védőkészülékeknek önkényszerű eltávolítása vagy használatuknak teljes mellőzése szigorúan tiltandó.

Minden sérülést az előjárónak (művezető, felügyelő) rögtön be kell jelenteni és a sebet pizsoknak és pornak behatolása ellen gondosan megvédeni.

Idegen műhelybe csak azon munkásoknak szabad belépniök, kik erre előjárójuktól külön meg lettek bízva.

Oly helyeken, hol a munka és a közlekedés oly veszéllyel jár, mely védőkészülékekkel sem hárítható el és hol ilyenek a gépeken nem is alkalmazhatók, ott a veszélyre utaló nagy és messziről látható írással irt hirdetési táblákat kell kifüggeszteni.

Levetett szijakat vagy egészen el kell távolítani, vagy úgy felfüggeszteni, hogy azok mozgásban lévő közlőművekkel érintkezésbe ne jöhessenek.

Míg a szijak a közlőművön vannak, nem szabad azoknak javításához vagy rövidítéséhez fogni.

Közlőtengelyeken, szij korongokon és kapcsolásokon lévő és a munkások közlekedésének körébe eső kiálló alkatrészek, csavarok, ékek behüvelyezendők.

Oly tartályok, melyek maró, forró, vagy mérges anyagokat tartalmaznak, a mennyiben a munkanem azt megengedi, befedendők vagy oly magasságyira a munkás álláshelye fölé emelendők, hogy rendes figyelem mellett személyek bele ne eshessenek.

A mennyiben az üzem és az épület viszonyai azt megengedik, úgy a közlőmű olyképen berendezendő, hogy az minden egyes munkahelyiségben külön-külön megállítható legyen. Hol ilyen berendezés nincsen, ott minden egyes munkahelyiségben jelzőkészüléket kell alkalmazni, melynek segítségével a legközelebbi kicsatoló hely felé a közlőmű megállítására vagy az erógép felé annak megállítására jel adathassék.

Minden munkás köteles azon gép körül, melynél dolgozik, a padlót oly állapotban tartani, hogy ott kisikamlani vagy elesni ne lehessen.

A munkálógép minden hosszabb ideig való elhagyás esetében, a mennyiben továbbmozgása veszéllyel járna, megállítandó.

A kazán gondozása csak oly férfi-személyekre bízandó, kik legalább 24-dik életévüket már betöltötték.

Minden kazánházban könnyen felismerhető helyen a fűtő számára célszerű üzemi utasításokat kell kifüggeszteni.

Mihelyt a munkahelyiségekben a motor megindítását jelentő jelzés megadatott, minden foglalkozást a közlőműveken azonnal abba kell hagyni.

Mindennemű baleseteknek elkerülésére szolgáló szabályzatok magán az üzem helyén nagyra nyomtatott hirdetmények alakjában, hozzáférhető és szembeötlő helyeken kifüggesztendők.

Védekezés a lépfene- (anthrax-) fertőzés ellen.

z 1900. év végén a következő fölterjesztést, illetve törvényjavaslatot intéztem *Hegedűs* Sándor, akkori kereskedelemügyi miniszterhez:

A lépfene ellen, mely évenként nagyobb és nagyobb számmal szedi szerencsétlen áldozatait, még pedig a munkásosztály köréből, vajmi kevés intézkedés történt eddig hazánkban. Úgy vagyunk vele, mint számtalan más bajjal, melyeknek orvoslása csak azért késik, mert az illetékes körök nem hallják meg a segítségért kiáltó szót, nem látják a veszedelmet, mely munkásainkat megtizedeléssel fenyegeti. Kefegyárakban, tímárműhelyekben, lószőrfonókban s egyáltalán ott, hol állati bőr, szőr, sörté, szarvak és csontok feldolgozásával foglalkoznak, ijesztő módon terjed a lépfene s hiábavalók az eddig alkalmazott orvosi óvóintézkedések, ezek nem elegendők s eredményük vajmi gyarló. Különösen azon gyárakban és ipartelepeken, melyekben Oroszországból, Kínából, Délamerikából és Keletindiából behozott nyersanyagok (állatbőrök, sörték, ló-, teve-, kecskeszőrök stb.) dolgoztatnak fel, ijesztő módon nő az áldozatok száma.

Német-, Francia- s Angolországban az óvóintézményeket mind szélesebb alpra kezdik fektetni s beható kísérletezések s tanulmányok alapján megtalálták azon eszközöket, melyek a lépfeneinfekciót lehetetlenné teszik. A következőkben ajánlok néhány bevált intézményt, angol, német és osztrák tudósok nézetei és már a legtöbb külföldi államban létesített intézkedések nyomán.

Külföldről, így Oroszországból, Szibériából, Kínából, Kelet-India- és Délamerikából importált bőrök elkülönített helyeken ör-

zendők, messze a munkahelyektől, lakásoktól és istállóktól. Az ilyen bőrök lerakási helyei szorosan elrekesztendők s mindenféle állat részére megközelíthetlenné teendők, úgyszintén tilos e helyeken takarmányt és alomot tartani.

A bőrök feldolgozására vonatkozó intézkedések.

(1900. évi fölterjesztésem folytatása.)

Száraz külföldi bőrökkel, mivel az azokkal való foglalkozás port fejleszt, amely a lépfene csiráit terjesztheti, gondosan kell bánni. Ezen bőröknek a hajókról, kocsikról való leszállításánál, úgyszintén a kötegek felbontásánál, azok átvitelénél az áztatóba, úgyszintén az áztatásnál minden por fejlesztése kerülendő. A bőröknek dobálása tilos. Mielőtt az ily bőröket tartalmazó kötegek az áztatás előtt felbontatnának, jól megfecskenendezendők vízzel.

A bőrtatarozási helyeken a por nedves rongyokkal időközönként feltörülendő. Ezen rongyok elégetendők. A munkásoknak respirátort (Neupert, bécsi bandage-cég-féjét) kell viselniök.

Azon munkásoknak, kik a bőrök szállításánál és lerakódásánál foglalkoztatvák, mosható zubbonyokat kell adni, melyeket ezen munkájuk előtt kell felöltöniök, munka után pedig ezen zubbonyok kimosandók. A nevezett munkások munkájuk elvégzése után megmossák kezeiket 1%-os lysololdattal, vagy másnemű fertőtlenítő oldattal. Gondoskodni kell arról is, hogy a nőmunkások karjai, kezei és nyaka, kik e külföldi bőröknek kicsomagolásával, szortírozásával, hordásával, rendezésével foglalkoznak, jól befödve legyenek.

Kezeik megmosása után a munkások gondosan tisztítják meg arcukat, karjaikat, szakállukat és hajukat vízzel és szappannal. Ezen célra a fertőtlenítő eszközök, úgymint mosdótálak, szappan és törülközők elegendő mennyiségben előkészítendők.

Étkezni csak gondos és alapos mosakodás után lehet és sohasem ott, a hol a bőrök tatarozvák, a hol azok nyíratnak, tisztítatnak vagy pácoltatnak.

Külső sérülésekkel (vágás, karcolás, vagy bármi legkisebb seb vagy sértés) bíró munkások külföldi bőrökkel nem foglalkoztathatók.

Külföldi száraz bőrök szőrei, a szalma, melybe be voltak csomagolva, úgyszintén a kötelek is stb. elégetendők.

Mіндеzen intézkedések a munkahelyiségekben kifüggesztendők.

Ezek volnának az általános intézkedések, különös intézkedések eszközlése következő műhelyekben szükséges.

A szaffián-tímárműhelyekben.

(1900. évi fölterjesztésem folytatása.)

A fertőtlenítés az első múlhatatlanul szükséges kötelesség. A lószőr fertőtlenítése omló vízgózzal, a bőröké karbolsav- vagy lysololdattal való kefélés által érhető el, anélkül, hogy a nyers anyagokat károsodás érné. Továbbá a fertőzés elleni védekezés szempontjából szükséges a tisztátlan nyersanyagokkal való foglalkozás közben a testrészeket megfelelő öltözék által védeni, a mezítelen helyeket pedig közvetlenül utána káliszappannal jól megmosni. A munkahelyek gondosan tisztán tartandók, minden, a nyersanyagoktól származó por nedves rongyokkal feltörleendő, minél a por felkavarása kerülendő. De azt csak úgy lehet elérni, ha minden fal, tető és padlósíkok sima, mosható anyagokból állanak s jó karban vannak. Szükséges továbbá egy sima, sűrű szövetű ruha használatát a munkások részére elrendelni, mely a munka után levetendő, miközben az egész testnek gondos megtisztítását kell eszközölni.

1. Óvó-intézkedések a tímármunkások megvédésére a lépfene ellen:

2. A nyersbőröket tartalmazó kötegeket, mielőtt felbontatnának, jól meg kell nedvesíteni, hogy a porképződést lehetőleg elkerülni lehessen.

3. A munkások mosható, a testet lehetőleg teljesen fedő zubbonyokkal ellátandók, melyeket munka után ki kell főzni.

4. A munkások munkájuk után megmossák kezeiket egy lysololdatban és

5. erre megtisztítják arcukat, karjaikat, szakállukat és hajukat.

A munkásokat fel kell világosítani az iránt, hogy a legkisebb bőrhorzsolások, úgyszintén az orr és száj mind könnyű beférkőzési helyei a porban esetleg tanyázó betegségi csirának. Ha fertőzés történt, mi külső léppusztula fellépésénél konstatálható, azonnal orvosi segítség veendő igénybe.

Óvó-intézkedések a lépfene terjedése ellen különféle iparműhelyekben.

(1900. évi fölterjesztésem folytatása.)

A ló- és marhaszörneműek részint meglehetősen laza, nagy kötegekben, málházószövetben vannak bevarrva, részint már „farkas”-ba rakva, és egyik végükön összekötve hozatnak be. A sörték 15-20 cm. átmérővel bíró csomagokba kötve importáltatnak.

Ezen árúk legnagyobb része a nagykereskedésen változatlanul megy át s csak a lószőrfonókban, illetve a kefekötőknél lesznek a

feldolgozásnak és mosásnak alávetve. Bizonyos részt már a nagykereskedők küldenek szét „farkas” (tépő, csomóbontó) útján. Ezen tisztítási processzusnál, különösen a lószőr „farkasozásánál” s az első mosási előkészületeknél, lép fel nagyfokú veszedelemmel, a porfejlés következtében, a lépfene-fertőzés. Így tehát a fertőtlenítést okvetlenül a nyersanyagok tisztítása előtt kell eszközölni, még pedig vagy a nagykereskedőnél, vagy az iparosnál.

Az összes nyersanyagok fertőtlenítése megejthető megbízható módon és mindenféle technikai nehézségek nélkül, 100° C bírótelt vízgőzzel 0.15 atmoszférai nyomás alatt. Mivel éppen a nyersanyagok hozatnak laza csomagokban és kötegekben forgalomba, biztonsággal lehet számítani, hogy a gőz rövid idő alatt hatja át a tömegeket.

Ezen eljárás ama nehézségbe ütközik, hogy az ehhez szükséges tágas gőzfertőtlenítő apparátus nem kis költségeket okoz.

A nagy ló- és marhaszörkötegek $1 - 1\frac{1}{2}$ m³ köbtartalommal bírnak. Azonkívül szükség lenne szellős termekre, melyekben a gőzzel átjárt csomagokat melegben ki lehetne teríteni és szárítani, ha a fertőtlenítő apparátusok száraz-szellőztetést nem engednének meg. Talán lehetséges volna ezen gőzfertőtlenítést a nagykereskedőknél eszközölni vagy pedig e célra külön központi állomást létesíteni. Az anyag nem szenvedne a processzus alatt, ezt a kísérletek útján bebizonyították.

Gyakorlatilag inkább keresztül vihető eljárás volna a nyersanyagokat a formaldehyd gőzeivel kezelni.

Hogy a formaldehyd úgy feloldott, mint gőznemű állapotban kitűnő fertőtlenítő eszköz s hogy közönséges hőfoknál is minden lépfenecsírárt rövid idő alatt megölni képes, ezt bebizonyította számtalan kísérlettel a bécsi higiéniai intézet. 48 óra alatt 24 spórarszálcsa közül valamennyi sterilizálódott. De a dezinfekcióra lényeges befolyással van az anyag többé vagy kevésbé piszkos volta.

Biztos sikert néha ürülék által is bepiszkított, gyakran tetűkkel sűrűn beszórt ló- és marhaszörnél csak 2 napig tartó formaldehyd-fertőtlenítéssel lehetne elérni, míg a sörté- és hajneműeknél, melyek a formaldehyd-gőzök részére hozzáférhetőbbek, 24 órai behatás okvetlenül megfelelne, persze feltéve, hogy a lóg a formaldehyd-gőzökkel folytonosan telítve van.

Ezen fertőtlenítési eljárást gyakorlatilag úgy lehetne legjobban keresztül vinni, hogy a fertőtlenítendő árúkat szorosan elzárható

kamarákban drótból vagy egyéb anyagból font hálókra helyeznék el (a tisztátalan szűrőknél a köteget vagy zsákot teljesen fel kell bontani), és ezek alá helyezendő el a vásárolható 40%-os formaldehidoldat, nagy és lapos csészékben, vagy pedig kendők, melyek ez oldattal telítve vannak. S ezen gondosan elzárt kamarákban marad az áru a kitűzött időn át.

Mivel azonban a formaldehyd-del kezelt szörnemű megtartja annak kellemetlen és a nyálkahártyákat izgató szagát, szükséges a dezinficiált nyersanyagokat egyideig szellőztetni. Leggyorsabban eltávolítható ezen szag azáltal, hogy a fertőtlenített tárgyak ammóniák-gőzöknek tétetnek ki. (Az osztrák Zeitschrift für Gewerbe-Hygiene und Wohlfahrt-Einrichtungen-ból.)

Szerény eredménnyel kecsegtető mód volna az, hogy a szörnagykereskedések csak oly bel- és külföldi árukat vásárolhatnak, s az iparosok csak oly nyersárúkat dolgozhatnak fel, melyeknek gyanú nélküli származását egy állatorvosi igazolvány bizonyítja. Ezen igazolványok megőrzendők s az iparosoknak eladott árukat úgy kell elkönyvelni, hogy az esetleg beálló lépfene megbetegedésnél az inficiált áru származása kipuhatolható legyen. Természetes, hogy az iparosok is kénytelenek lennének áruik bevásárlási forrásáról s az egy napon feldolgozott anyagról jegyzéket vezetni. Eltekintve az igazolványok esetleges hamisításától, nehéz dolog, különösen nagyobb ipari vállalatoknál, hol sokféle származású áru lesz feldolgozva, az inficiáltat megtalálni; nevezetesen azért is, mert a bakteriológiai bizonyítás roppant körülményes és nem mindig megbízható.

Nagyobb profilaktikus értékkel bírnak és okvetlenül keresztül viendők az óvórendszabályok az infekció veszedelme ellen, mely különösen a nyersanyagok (szőr és sörte) első tisztításával foglalkozó munkásokat fenyegeti.

Az ipari lépfene-infekció tudvalevőleg kétféle formában lép fel, mint Pustula maligna, főleg a bőr és nyálkahártyákból kiindulva és mint inhalációnális lépfene.

Utóbbinak meggátlása érdekében szükséges lenne:

1. Hogy a „farkasok”, melyekben a ló- és marhaszörök a rájuk rakodott pizok és por főmennységétől tisztítanak meg, jól fődött kamrákba zárassanak, melyekből a port azonnal, hathatós aspirációnális szellőztetés által el kell takarítani és „porkamarában” deponálni. Természetes, hogy ezen porkamarákat gondosan

kell elzárni s ügyelni arra, hogy a léghuzam ne léphessen a szabadba, mielőtt a csiráktól meg nem szabadított. Különös gond fordítandó a porkamarák tisztítására. A pormennyiséget előbb meg kell nedvesíteni (legtanácsosabb formaidehyd-spray-val) és végül elégetni. Az ennél működő munkásokat respirátorokkal kell ellátni.

2. Már a szörkötegek felbontásánál és az anyagnak „farkasokba” való rakásánál félő az inficiált por belélegzése, ezért okvetlen szükséges ezen munkásokat is megfelelő respirátorokkal ellátni, melyeknek alkalmazására a munkaadó felelőssége mellett kényszerítendő. Enemű apparátusok közt a legmegfelelőbb Neupert bécsi bandagekészítő respirátora, mely kiválóan alkalmas különösen azon esetekben, hol a munkás kis térre szorítja kezelését.

3. A munkahelyiségben összegyülemlt port gyakori, nedves feltörlések által össze kell gyűjteni és elégetni.

4. Az összes munkásokat, de különösen azokat, kik a tisztátalan nyersanyagokkal dolgoznak, külön munkaruhával kell ellátni, mely rendszeresen dezinficiálandó (pd. formaldehydgőzös szekrényekbe való felagatás által).

5. Munkahelyiségekbe élelmiszereket hozni és ott elkölteni tilos, és okvetlenül szükséges, hogy a munkások a műhely elhagyása előtt, úgyszintén az étkezés előtt, arcukat és kezeiket jól megmosásák. A szükséges mosdókról gondoskodni kell.

6. A sérülések és sebek útján történt lépfene-infekció veszedelmének elkerülése végett szükséges a munkarend által a munkásokat ezen veszedelemre kiválóan figyelmeztetni és oda hatni, hogy a még oly jelentéktelen sérüléssel bíró munkás addig ne dolgozhasson, míg a sérült hely nincs dezinficiálva és gondosan bekötve. Az üzemekben a szükséges antiseptikák és kötőszerek készenlétben tartassanak.

Az eredeti csomagolásokból származó por összegyülemlésének meggátlása céljából a raktár tisztán tartandó, úgyszintén az előtte levő tér; a tisztításnál keletkezett szemetet el kell égetni vagy dezinficiálni. A dezinfekcióhoz rendszerint az eredeti csomagokból szedik elő a nyers anyagokat, de részben külön készíttetnek elő. Hogy az ezen munkálatokkal, úgyszintén a dezinfekció megejtésével összeforrt lépfene-veszedelem csak lehetőleg kevés munkást fenyegethessen, s itt is csekély mértékben, szükséges, hogy az említett eljárás külön, a munkahelyektől elválasztott helyiségekben történ-

jék. Ezen munkálatokhoz csakis felnőtt személyek alkalmazhatók. Az evvel foglalkozó munkások külön felső ruhával látandók el, mely legalább egyszer hetenként dezinficiálandó. A munka bevégezése után levetendő a felsőruha s az ettől fedetlenül maradt testrészek alaposan megmosandók; ezen munkások legalább kéthetenként a gyárban megfürösztenők meleg vízben. Egyének, kik a fedetlen testrészeken sérüléseket szenvedtek, meggyógyulásukig ezen munkálatoktól eltiltandók.

A burok, melyben a nyersanyag szállítatik, tartalmának kivétele után gőzzel dezinficiálandó vagy elégetendő. Hogy ellenőrizhető legyen, hogy csakugyan minden nyersanyag dezinficiáltatott, köteles az üzemvezetőség az árú bevásárlási helyéről és a megtörtént fertőtlenítésről jegyzéket vezetni.

Tanácsos a munkások részére külön mosdó- és öltöző-szobákat berendezni s minden munkahelyiségben nyomtatott szabályzatot a munkások számára kifüggeszteni.

Vigyázni kell arra, hogy a munkások, ha testükön véres fekélyeket tapasztalnak, azt azonnal jelentsék be.

Azon munkások, kik a szórt a fertőtlenítő-apparatusba hordják, respirátorokkal és védőruhákkal ellátandók, míg a dezinficiáló helyiségben foglalkoztatvák. A védőruhák a nyakon, kezeken és a lábakon a cipők felett szorosán testhez illők legyenek és a munkásoktól le nem vetett ruházatot pormentesen fedjék. A védőruhához tartozik egy fejfedő is, mely legcélszerűbben a ruházattal függjön össze, *úgyhogy* csak az arc, a kezek és a lábak legyenek szabadok.

A munka megkezdése előtt felöltik a munkások ezen védőruházatot és a respirátorokat, s a munka bevégezése után, a dezinficiáló helyiség elhagyása előtt – a reggeli, déli és uzsonnaszünet előtt – levetik azokat.

A védőruházat mindig jó karban legyen, hetenként legalább egyszer szappanos vízben fél óráig kifőzendő és azután tisztára mosandó, még ha csak egyszer is használtatott egy hét leforgása alatt.

Használt védőöltözéket nem szabad a leirt tisztítás előtt a fertőtlenítő helyiségből kihozni, úgyszintén tilos dezinfekció és alapos tisztítás előtt azoknak javíttatása. Munka közben elromlott ruházatot azonnal éppel kell felcserélni.

A respirátorokat legalább hetenként kell alaposan kitisztítani.

A kifőzőbe vagy a dezinficiáló apparátusba szórt hordó munkások, kik védőruházattal és respirátorokkal vannak ellátva, kötelesek keztyűt viselni.

Az ezen munkánál vagy pedig a szőr kigobozásánál keletkezett port naponként nedvesítés által kell összegyűjteni és ha más szemébe kerül, úgy előbb dezinficiálandó, más esetben pedig elégetendő. Utóbbit úgy kell végrehajtani, hogy a szomszédok ne legyenek a bűz által molesztálva.

Teljes védőruházattal és respirátorokkal ellátandók azon munkások is, kik a port feltörlik és eltakarítják, úgyszintén kik a lófarkszőrök levágását a farkbőrrel és azoknak kigobozását eszközlik.

A farkszőrök kigobozása csak elkülönített, a többi munkahelyiségtől elválasztott helyeken történhetik.

A szőrök rendezésénél, desinficiálásánál és kigobozásánál 24 éven aluli munkásokat alkalmazni tilos.

Az ezek után felsorolt intézkedéseket, némi módosítással a német törvényhozásból idézem.

Általános szabályok.

(1900. évi fölterjesztésem folytatása.)

Alábbi rendszabályok minden üzemben alkalmazandók, melyekben ló- vagy marhaszőr, söрте vagy disznószőr előkészítettik vagy melyekben fenti anyagok felhasználásával kefék, seprők vagy ecsetek gyártatnak.

A külföldről származó ló- és marhaszőrök, sörték és disznógyapjú csak akkor vehetők munkálatba, miután azon üzemben, a melyben a feldolgozás megtörténik, szabályszerűen dezinficiáltattak.

A fertőtlenítés az üzemtulajdonos tetszése szerint történik vagy:

1. ólom vízgőz félórai behatása alatt 0.15 atmoszféri felületnyomással,

2. legalább negyedórai főzés által 2%-os kálium-permanganátoldatban rákövetkező fehérítéssel 3-4%-os kénsavval, végül

3. legalább 2 óra főzés által vízben, megjegyzendő, hogy a csomagok felbontása és a szőrök kiszórása veszélyes lóvén, szükséges arról is gondoskodni, hogy egy felnyitó készüléknek alkalmazása is és a pornak ventilátorral való elvezetése is szükséges.

A vállalkozó nem köteles a dezinficiálásra, ha a rendőrhatóságnál kimutathatja, hogy az anyagot szabályszerűen dezinficiált állapotban kapta és a nem dezinficiálttól külön tartotta.

A vállalkozó nem köteles azon fehér sörtétet dezinficiálni, melyek feldolgozás előtt fehérítő processzusnak lesznek alávetve, vagy melyeket már fehérített állapotban, mint úgynevezett francia sörtét kapott s a nem dezinficált anyagtól külön tartott.

Kivételt képezhetnek azon anyagok, melyek:

1. az itt felsorolt fertőtlenítő processzusok egyikének sem vethetők alá a nélkül, hogy kárt szenvednének,

2. melyekről bebizonyított, hogy a külföldön már dezinficiáltak, vagy oly kezeléson mentek át, mely a belföldön a fertőtlenítő eljárással egylényegű.

A fertőtlenítés eszközlésénél, valamint a nem desinficiált anyagok feldolgozásánál, úgyszintén a fertőtlenítési munkálatoknál 24 éven aluli munkások nem alkalmazhatók.

A munkaadók kötelesek arra ügyelni, hogy oly munkások, kiknek bőre sebes, különösen a nyakon, arcon és kezeken, a bekezdésben meghatározott munkáknál ne alkalmaztassanak.

A munkaadó köteles a vásárolt anyagokról, szőrről, sörtéri és disznószőrről könyvet vezetni, melyből a mennyiség, a bevásárlási forrás és, a mennyiben ismeretes, a kapott árú származása, valamint dezinficiálásának ideje és módja, vagy a fertőtlenítés elmaradásának oka kitetszhessek.

A nem dezinficiált anyagnak készlete, mely fertőtlenítésnek alávetendő, vagy kivételt képez, külön, elzárt tartókban vagy helyiségekben őrzendő meg. Ezen megőrzési helyek, valamint az azok előtt levő tér mindig tisztán tartandók. A tisztításnál lehetőleg kerülendő minden porképzés; a felgyülemlett szemét, úgyszintén a burok, melyben a nem fertőtlenített nyersanyag megérkezett, elégetendő, vagy pedig dezinficiálandó. Ez vonatkozik a nem dezinficiált anyagok feldolgozásánál keletkezett porra és elhullott szemétre is.

Különös intézkedések nagyobb üzemeknél.

(1900. évi fölterjesztésem folytatása.)

Oly üzemekben, hol legalább is 10 munkás lesz foglalkoztatva, a munkahelyiségek szoros és tartós padlózattal legyenek ellátva, mely a pornak nedves utón való könnyű eltakarítását lehetővé teszi. Fából való padlózatok simára gyalulandók és nedvesség behatása ellen megvédendők.

A falak és tetők, amennyiben kellően sima és mosható felszínnel nem bírnanak vagy nem lennének olajfestékkel ellátva, legalább egyszer évenként újból bemeszelendők.

Új telepek felállításánál, vagy a már létezők nagyobbításánál, ügyelni kell arra, hogy az új munkahelyiségekben, melyekben tetemes porfejlesztéssel összefüggő munkákat végeznek, az ott dolgozó egyének száma akként határozottassék meg, hogy mindegyikre legalább is 15 m³ légmennyiség jusson.

A munkahelyiséget naponként legalább félóráig kell alaposan szellőztetni és pedig a déli szünet alatt s a munka bevégezése vagy újbóli megkezdése előtt.

Azon termék padlózatát, melyekben porfejlesztéssel járó munkálatok végeztenek, naponként legalább is egyszer mosás vagy nedves törülés útján kell a portól megtisztítani. Ezen helyiségekben lévő asztalokat hetenként legalább kétszer kell nedvesen megtisztítani.

Lószőrfonókban és előkészítőekben a szortírozást és kigobozást egy külön, a többi munkahelyiségtől elválasztott helyen kell eszközölni. Az ennél keletkező por és elhulló szemét összegyűjtendő és eltakarítandó.

A keverő, tisztító és rigolozó gépeket (az u. n. Bateur-öket és szaggató farkasokat) gondosan kell burokkal és hathatós szívó-szerkezetekkel ellátni. A lefűvott port porkamrákban kell összegyűjteni és a mennyiben nem dezinficiált anyagokból származik, el kell égetni.

A dezinfekció előkészítéséhez szükséges munkálat külön, a többi munkahelyiségektől elválasztott helyiségekben történjék.

A munkaadó megfelelő utasítások és felügyelet által gondot tartozik viselni arra, hogy a munkaöltözetet csak az viselhesse, a kinek kiadatott, s hogy azon időben, a mikor nem használtatik, az arra rendelt helyen megőrzendő és hetenként legalább egyszer fertőtelenítendő.

A mosdó- és öltözőszobákban elegendő mennyiségben legyen víz, szappan és törülközők, valamint a munka előtt levetett ruhák számára arravaló hely.

A munkások kötelesek a nekik átadott munkaruházatot azon munkálatoknál, melyeket a munkaadó előírt, használni.

A munkások csak úgy léphetnek be az étkező szobába, csak úgy étkezhetnek vagy távozhatnak a telepről, ha az előírt munkaruházatot levetették és arcukat, nyakukat gondosan megmosták.

Az előbb meghatározott összes szabályzatok a munkarendbe beiktatandók.

Az itt felsorolt óvintézkedéseket Nagyméltóságod becses figyelmébe ajánlva, maradok Nagyméltóságod őszinte tisztelője és alázatos szolgája

* *
*

A miniszterhez intézett közérdekű felszólításomnak – ha nem is rögtön, de néhány év múlva – meg volt a kívánt hatása annyiban, hogy a kereskedelmi kormány az 1903. év végén *rendeletileg* szabályozta az egészségügyi munkásvédelemnek szóban levő ágazatát.

Az erre vonatkozó miniszteri rendelet teljes szövegének összehasonlítása az előbb reprodukált javaslatommal a felületes olvasót is arról győzheti meg, hogy az illető kormányintézkedés nem csak *lényegére, de formája és legfontosabb részletei* tekintetében is *azonos* az én fölterjesztésem tartalmával.

Íme a rendelet:

**A m. kir. kereskedelemügyi miniszter 1903. évi december hó 2-án
64922. sz. a. kelt szabályrendelete az állati szőrmeneműeket feldolgozó
ipartelepeken alkalmazott munkások egészségének megóvása tárgyában.**

A ló-, szarvasmarha- és sertésszőröket feldolgozó és az 1893. évi XXVIII. t.-c. hatálya alá eső ipartelepeken, mint kefét, ecsetet, seprüket előállító és lószőrfonó-telepeken alkalmazott munkások egészségének megvédése érdekében az 1893. évi XXVIII. t.-cikk 1. §-ának utolsó előtti bekezdése alapján elrendelem, hogy ezen ipartelepeken az általános ipar egészségügyi rendszabályokon kívül még a következő óvintézkedések is alkalmazandók.

1. §.

A ló, szarvasmarha és sertés nyersszőrmenűek feldolgozásuk előtt szabályszerűen fertőtlenítenedők a következő eljárások közül a munkaadó tetszése szerint álasztható bármelyik eljárással:

A nyers anyag

a) legalább $\frac{1}{2}$ órán keresztül 0.15 atmoszféra túlnyomású áramló vízgőz behatásának teendő ki, vagy

b) legalább 2 óra hosszat forralandó vízben vagy

c) legalább $\frac{1}{4}$ óráig forralandó valamely fertőtlenítő anyag oldatában. Használható pl. erre a célra a felmangánsavas kálium hypermanganicum 2%-os oldata, mely után fehéresítés, illetve szintelenítésre 3-4%-os kénessavoldat alkalmazandó.

2.§.

A kereskedelemügyi m. kir. minister elrendelheti, hogy a gőzzel való fertőtlenítés valamely nyilvános fertőtlenítő intézetben végeztessek.

A mennyiben valamely munkaadó a nyers anyag fertőtlenítését valamely nyilvános fertőtlenítő intézetben végezteti, köteles erről bizonyítványt szerezni s azt megőrizni.

E bizonyítvány az iparfelügyelő és az iparhatóság kívánságára felmutatandó.

3. §.

A kereskedelemügyi m. kir. miniszter hozzáintézett kérelemre megengedheti valamely egyéb az 1. §-ban fel nem sorolt fertőtlenítési eljárás alkalmazását is.

4. §.

A fertőtlenítésre köteles anyag a fertőtlenítés előtt kizárólag csakis oly műveleteknek vethető alá, a melyek a nyers szőrök kicsomagolására, megvizsgálására, osztályozására és a fertőtlenítéshez való előkészítésére, nemkülönben azoknak romlásától való megóvására vonatkoznak.

5.§

Nem kötelező a fertőtlenítés az olyan nyers anyagokra, a melyekről a munkaadó hitelt érdemlő módon bizonyítani képes, hogy azt már szabályszerűen fertőtlenített állapotban szerzi be, és a többi, nem fertőtlenített, nyersanyagtól elkülönítve tartja.

Kétes esetekben azonban a kereskedelemügyi m. kir. miniszter elrendelheti az anyag fertőtlenítését.

6. §.

Fertőtlenítéssel egyértelműnek vehető a szőrféléknek fehéritése és szintelenítése, vagy festése is, a mennyiben ez valamely fertőtlenítő hatású anyaggal, mint kénessavval, salétromsavas ezüsttel, hydrogenhyperoxiddal stb. történt vagy a mennyiben a szintelenítés vagy festés főzéssel jár.

Nem kötelező tehát a fertőtlenítés az-oly anyagokra, a melyeket a munkaadó ily módon fehéritve szerez be, vagy a melyeket a további feldolgozás előtt fehéritő, vagy szintelenítő eljárásnak vet alá.

7.§

A nem fertőtlenített, de fertőtlenítésre köteles anyag elkülönített és jól elzárható helyiségben zár alatt tartandó. E helyiség tisztán tartandó, a padlókra és falakra leülepedett por nedves seprével távolítandó el s a tisztogatás alkalmával összegyűjtött por és a nem értékesíthető hulladékok tűzben elégetendők.

A helyiség falai és padlója évenként legalább kétszer fertőtlenítendők.

Az ilyen anyagokat tartalmazó zsákok kiürítés után ugyancsak fertőtlenítendők vagy elégetendők.

8. §.

A kereskedelemügyi m. kir. miniszter felmentést adhat fertőtlenítés kötelezettsége alól oly anyagokra, a melyek a fennebb elősorolt fertőtlenítő eljárások egyikének sem vethető alá a nélkül, hogy ezáltal az anyag használhatósága, feldolgozhatósága, tartóssága vagy értéke tekintetében káros változást szenvedne.

9. §.

Felmentést adhat továbbá a kereskedelemügyi m. kir. miniszter az oly anyagokra is, melyekről a munkaadó hitelesen igazolni képes azt a körülményt, hogy azok a származási, illetve beszerzési helyükön olyan eljárásnak vettetnek alá, mely a szabályszerű fertőtlenítéssel egyenértékűnek tekintendő.

10. §.

Nem fertőtlenített szőrökkel végzendő munkákra, valamint a fertőtlenítésre fiatal munkások és gyermekek nem alkalmazhatók, valamint oly felnőtt férfi és női munkások sem, a kiknek valamely fedetlen testrészükön, különösen pedig az arcon, nyakon, kezeken stb. bőrsérülésük van.

11. §.

A nem fertőtlenített nyersanyag osztályozása és gerebenezése a többi helyiségektől elkülönített helyiségekben végzendők.

Oly gépek, melyek a szőrök összekeverésére, tisztítására, tépésére szolgálnak (mint pl. az u. n. farkasok) porköpennyel legyenek körülveve, a melyekből a port egy aspirator (szívókészülék) a porgyűjtőbe vezesse el.

A gyűjtött por, amennyiben nem fertőtlenített anyagból származik, tűzben elégetendő.

12. §.

A nem fertőtlenített szőrfélék feldolgozásával, valamint a fertőtlenítéssel foglalkozó munkások részére a munkaadó, a munka alatt viselendő s külön e célra szolgáló munkaruhákat (köntöst és sapkát) köteles tartani.

E ruhák a munkaidőn kívül a külön létesítendő öltözőhelyiségben, egy bizonyos meghatározott helyén tartandók, onnan el nem vihetők s állandóan csak egy és ugyanazon munkás által hordhatók.

E ruhák hetenkint egyszer fertőtlenítendők.

A munkaadó továbbá gondoskodni tartozik arról is, hogy e munkások – vagy is a kik nem fertőtlenített anyagokkal dolgoznak – hetenkint egyszer meleg fürdőt vegyenek.

A munkások étkezés, illetőleg az étkező helyiségbe való belépés, valamint az ipartelepről való eltávozás előtt munkaruhájukat letenni, kezeiket, arcukat és nyakukat szappannal megmosni és szájukat vízzel kiöblíteni tartoznak.

13. §.

A munkahelyiségek elég tágasak és szellősek legyenek s naponta kétszer szellőztetendők.

E végből az ajtók és ablakok a munka megkezdése előtt és után, valamint a munkaközi szünetek alatt is, de naponkint legalább is kétszer $\frac{1}{2}$ - $\frac{1}{2}$ óráig nyitva tartandók, mely idő alatt a munkásoknak a helyiségen kívül kell tartózkodniuk.

Takarítás alkalmával a por képződését lehetőleg kerülni kell; e célból a padlózatról a por és hulladékok nedves söprűvel feltörrendők. A helyiségek falai, ha nem moshatók, évenkint legalább kétszer frissen bemeszelendők s a padlók fertőtlenítendők. A munkaasztalok naponta nedves ruhával vagy seprővel letakarítandók hetenkint legalább egyszer lemosandók.

Új telepek létesítésénél vagy a meglévők nagyobbításánál mindazon helyiségek, melyekben a munka porképződéssel jár, oly légtérrel bírjanak, hogy az azokban foglalkoztatott, minden egyes munkásra legalább 15 köbméternyi jusson.

A padlók a nedvesség behatásától mentesek, tehát betonból, cementből vagy aszfaltból stb. készültek legyenek.

14. §.

A munkaadó köteles jegyzéket vezetni arról, hogy honnan szerzi be a nyers anyagot, mikor és mennyit s hogy mikor és mily eljárással végezte a fertőtlenítést.

15. §.

A munkahelyiségben az étkezés feltétlenül eltiltandó.

Nagyobb ipartelepeken tehát a telepnek egy pormentes részén külön étkez ő helyiség létesítendő a munkások számára, mely a hideg időszakban fűtendő.

Ily étkező helyiségek létesítése csak oly telepeken engedhető el, melyeken a munkások egyáltalán nem étkeznek a telepen való tartózkodásuk alatt.

A mosdás céljaira az öltözőhelyiséggel mosdó helyiség is létesítendő, mely az öltöző helyiséggel közös is lehet, s melyben a mosdó eszköz, szappan és tiszta törülköző elégséges számban álljon a munkások rendelkezésére.

16. §.

Ezen szabályrendelet a munkahelyiségben kifüggesztendő s annak a munkásokra vonatkozó rendelkezései (10., 12., 15., §.-ok) a munkarendbe is felveendők.

17. §.

Az a ki jelen rendeletben előirt kötelezettségek teljesítését elmulasztja, a mennyiben mulasztása sem a büntető törvénykönyvnek, sem az 1884. évi XVII. t.-cikk elbírálása alá nem esik, az 1884. évi XVII. t.-cikk 166. §.-ában megjelölt iparhatóságok által az 1893. évi XXVIII. t.-cikk 37. §.-a alapján büntetetik, és pedig a rendelet intézkedéseit meg nem tartó munkaadó ezen szakasz 2-ik, illetve 3-ik bekezdése értelmében 200, illetve 600 koronáig, az alkalmazott pedig 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel.

18. §.

Jelen szabályrendelet a kihirdetés napját követő három hónap múlva lép életbe.

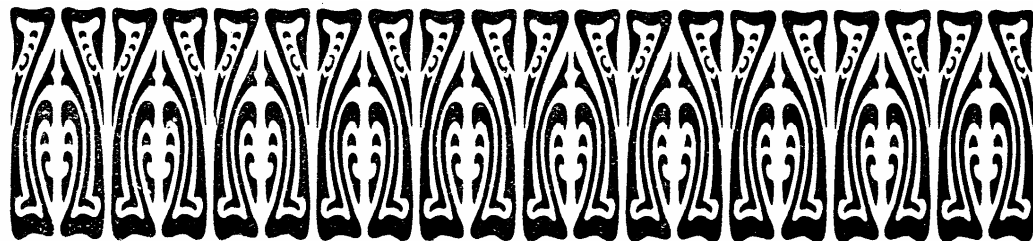
A miniszter helyett:
GKÓF SEKÉNYI,
államtitkár.

A kereskedelemügyi miniszternek ezt a valóban emberbaráti és régóta nagyon is szükségessé vált rendeletét alig négy hónappal később, azaz 1904 április 22-én ugyanez a minisztérium *visszavonta*, illetve annak *hatályát*, a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnökkel egyetértőleg „1905 április 1-ig felfüggesztette”.

Ez a határidő három óv óta elmúlt, anélkül, hogy bármi néven nevezendő újabb intézkedés történt volna.

Talán e munka megjelenése fog újabbat lendítem a jó ügyön. Melegen kívánom, hogy úgy legyen!

Baleset-elhárító bizottság az ipari üzemek számára.

1906-ban Magyarországon 22.695 ipari balesetet mutattak ki. Ez összegben azonban csak a három napnál hosszabb munkaképzetelenséget okozott, sérülések szerepelnek, a kisebbfokú balesetekre a kormány statisztikai adatgyűjtése nem terjedt ki. A balesetek száma az 1905. év hasonló számával szemben feltűnő nagy, azaz 17.6%-os növekedést mutat. Ez a növekedés, melynek oka részben a pontosabb adatszolgáltatás, részben új gyárak keletkezése, a munkaslétszám emelkedése stb., teljesen Magyarországra, vagyis az anyaországra esik.

Nagyipari baleset következtében 1906-ban 18.711 férfi és 1411 nő sérült meg. Az összes sérülések közül 8651 könnyű (nyolc napon belül gyógyuló), 11.145 súlyos, 217 halálos, végül 109 ismeretlen fokú volt.

A baleseteket törvényhatóságok szerint csoportosítva, természetesen Budapest áll első helyen 7455 balesettel. Sok nagyipari baleset történt azonkívül Győr, Pozsony, Arad és Zágráb városokban, valamint Pest, Borsod és Nógrád vármegyékben.

A baleseteknek iparcsoportok szerinti megoszlását tekintve, a legtöbb sérülés a gépgyártásnál (6397), a legkevesebb a ruházati ipar körébe tartozó ipartelepeken történt (155).

A balesetek közül 1003 vasár- és ünnepnapra, 3223 hétfőre, 564 ünnep utáni napokra, 12.210 (60.7%) egyéb hétköznapra, végül 37 ismeretlen napra esett.

A balesetek módját tekintve, legtöbb (5817) a különböző munkagépek mellett fordult elő. Ezek közt 36 halálos kimenetelű volt. Aránylag legveszélyesebbek voltak a közlőműveknél (transzmisszióknál) történt balesetek (681), melyek közül minden 20-dik volt halálos. Viszonylag nagy volt a súlyos sérülések száma a motoroknál is. A kézi szerszámok által okozott sérülések közül (2803) sokkal több volt a könnyű, mint a súlyos természetű.

A sérülések nemei közül leggyakoribb volt a zúzódás (11.027 eset), azután a vágás (4974 eset). Legsúlyosabb kimenetelű sebesülés volt a törés, melynek összes esetei közül (590) 85% súlyos és 9-6% halálos sérülés volt található.

A sérültek közül 10.598 nőtlen vagy hajadon, 9210 nős vagy férjes, 274 özvegy vagy elvált és 40 ismeretlen családi állapotú volt. Az életkort tekintve, a sérültek közül 15-16 éves volt 1718, 17-20 éves 3588, 21-30 éves 6278, 31-40 éves 3999, 41-50 éves 2262 és 51-60 éves 965. Legerősebben tehát a 21-30 éves korosztály van képviselve. A balesetet szenvedett nők közül legtöbb a 17-20 éves. A megsérült gyermekek, vagyis a 14 éves és annál is fiatalabb munkások száma 867-et, a megsérült 60 éven felül levő munkások száma 225-öt tett ki.

A súlyosan sérültek keresetéből 1906-ban 10.727 gyermek, 1239 szülő, 5192 házastárs és 1206 egyéb rokon élt. Ezek közül teljes munkaképtelenséggel vagy halállal járó sérülés folytán 280 gyermek, 43 szülő, 102 házastárs és 37 egyéb rokon vesztette el a családfőben kenyérkeresőjét. A súlyosan sérültek közül 8597 biztosítva volt, 2874 nem volt biztosítva baleset ellen.

A betegsegélyző-pénztárak összesen 364.830 korona táppénzt és 6103 korona temetkezési segélyt fizettek ki.

A kimutatható *kisipari* balesetek száma, minthogy az adatszolgáltatás korántsem oly megbízható és ellenőrizhető, mint a nagyipari baleseteknél, évről-évre csökken. 1904-ben 2304, 1905-ben 1831, 1906-ban már csak 1705 kisipari balesetről folytak be adatok. Utóbbiak közül 1677 férfi és 28 nő volt. A sérültek közül állandó, de részleges munkaképtelenséget 9, teljes munkaképtelenséget 2 szenvedett; halálos sérülés volt 10. Az életkort tekintve itt is legerősebben (528 balesettel) a 21-30 évesek vannak képviselve.

Nőtlen vagy hajadon volt 1257, nős vagy férjes 402, özvegy vagy elvált 10, ismeretlen családi állapotú 36. Táppénzben, illetve

kórházi ápolási díjban 1532 sérült részesült; a kifizetett tápdíj és kórházi ápolási díj 22.629 koronát tett ki.

Ezekből a – hivatalos források nyomán összeállított – statisztikai adatokból is világos, hogy az ipari üzemeknél előforduló balesetek számának lehető csökkentése kiváló szociális jelentőséggel bír.

E részben a következő konkrét javaslataimra utalok, amelyeket néhány évvel ezelőtt terjesztettem föl illetékes helyre.

Baleset-elhárító bizottság az ipari üzemek számára.

[Szerző eredeti javaslata.]

A legtöbb ipari üzemben, hol erögépek és egyéb mechanikus eszközök vannak használatban, sajnos – gyakran fordulnak elő oly balesetek, néha szükséges óvintézkedések hiánya, néha a munkások vigyázatlansága következtében, melyek számos munkabíró egyénnek egészségét, testi épségét megrontják, vagy életét kioltják.

A modern államok iparpolitikájának egyik fő- és vezérelve az, hogy minél inkább biztosítsák a munkásoknak ipari üzemekben veszélytelen alkalmazása.

A munkásoknak egészségét és épségét azonban nemcsak a gépek veszélyeztetik, de számos egyéb tényező, melyek legtöbb esetben az egészségnek lassú aláaknázását és teljes tönkremenését vonják maguk után. A különféle por, gőzök, melyek a legtöbb ipari üzemben fejlődnek, az úgynevezett egészségtelen iparágakban való foglalkozás, a munkásoknak gyakran akut jellegű megbetegedését vagy rosszulását, legtöbb esetben pedig krónikus elsenyvedését okozzák.

Mindennek meggátlása és elhárítása céljából *bizottságok alakítandók minden ipar- és kereskedelmi kamara székhelyén*, mely bizottságokban minden egyes meglévő iparágak (legalább) egy munkaadó és egy munkás képviselője résztvegyen. A kereskedelmi és belügyminisztériummal érintkezésbe lépjenek ezen bizottságok, melyeknek vezére a budapesti bizottság legyen. A kereskedelmi miniszter és a belügyminiszter küldjön ki legalább egy-egy tagot a budapesti bizottságba. Ezen bizottság tanulmányozza mindazt, ami a felsorolt bajok orvoslását és a balesetek megfiúsítását eszközölheti, dolgozzon

ki erre vonatkozó javaslatokat és az ipar folytonos technikai fejlődését szem előtt tartva, az új viszonyokhoz képest új intézkedések életbeléptetésének, illetve ajánlásának kérdésével szüntelen foglalkozzék. A munkások életereje, jóléte és megelégedettsége képezi az ipari fellendülés alapját és főkövetelményét. A munkások munkaképessége, egészsége és munkakedve azon tényezők, melyek a közgazdasági élet minden terén döntő és mérvadó befolyást gyakorolnak. Jelen intézmény pedig kiválóképen lesz hivatva ezen elsőrangú nemzetgazdasági tényezők sikeres és hathatós megvédelmezésére.

Ezen bizottságok a kormánynak tanácsadó, törvényhozási intézkedéseket előkészítő javaslatokat tehetnek egész iparágakra vagy egyes gyárokra nézve, a kívánatos és szükséges biztonsági és egészségi óvintézkedések létesítése tárgyában.

A budapesti bizottság tagjai a központi iparfelügyelő és 40 rendes tag.

A rendes tagok következő körökből állítandók össze: ipari technika, egészségügy, közlekedésügy, bányászat, építészeti, kémiai ipar, fémipar, bőripar, szövőipar, nyomda-ipar, üveg-, malom, gép, fa, lőpor és robbantó szereket készítő ipar, műtrágya, kefe, gyújtó, gipsz, cement és dohányipar, mind ezen iparágakból egy-egy munkás is kinevezendő két évre. E bizottságot a miniszter hívja egybe; köteles a bizottság a kormány által elébe terjesztett kérdéseket tanulmányozni, s azok megoldására javaslatot tenni. Saját kezdeményezéséből is tehet szakkörébe eső javaslatokat.

A bizottság egyes különös szakkérdések megvitatására külön bizottságot alakíthat körén belül. Minden egyes minisztérium küldheti képviselőit a központi bizottság tárgyalásához.

A budapesti iparfelügyelőség intézi az összes irodai és írásbeli ügyeit a bizottságnak. Levelezése portómentes.

A budapesti bizottság tagjai e címet viselik:

„Az országos ipari baleset-elhárító bizottság tagjai.”

A központi bizottság elnöke a budapesti iparfelügyelő.

Az ipar felügyelők kerületeik szerint a vidéki bizottságok ülésein mint tanácsadók és szakférfiak lehetőleg résztvegyenek.

A vidéki bizottságok teendője és munkaköre ugyanaz mint a központié.

A bizottságok munkástagja az lehet, kit az illető iparvállalatnál alkalmazott munkások megválasztanak.

Választóképes mindazon tisztességes életű férfi- és nőmunkás, ki legalább három év óta dolgozik szakadatlanul az illető üzemben és 24-ik életévét már betöltötte. Választható mindazon feddhetlen életmódú férfimunkás, ki legalább három év óta dolgozik szakadatlanul ugyanazon üzemben és 30-ik életévét már betöltötte.

A munkaadók részéről, minden iparág képviselői egy munkaadót választanak körükből. A vidéki bizottságok elnökeit az ipar- és kereskedelmi kamara ipari osztálya választja meg.

A vidéki bizottságok mandátuma is két évig tart.

*

A szóban levő javaslatom bővebb megokolása a következő (1901. évi) felterjesztésben foglaltatik.

A szociális reformok szüksége mindinkább előtérbe nyomul a közélet minden terén és minden mozzanatában. A mai kultur- és jogállamok azon fáradoznak folyton fokozódó tevékenységgel, hogy a nép széles rétegei is részesüljenek a jólét áldásaiban. Nekünk még sok a teendőnk a társadalmi reformok tekintetében és – sajnos – még keveset alkottunk a köznép megélhetési viszonyainak javítása ügyében. Az iparhigiéna hazánkban még meglehetősen elhanyagolt állapotban van, az egészségtelen iparágakban való foglalkozás veszélyeinek elhárításáról hazánkban a törvényhozás eddig abszolúte nem gondoskodott. Pedig mindenekelőtt gyökerében kell a bajt megragadni. Sok ezer munkásnak életéről van itt szó, sok nyomor, kínszenvedés kikerüléséről s a pauperizmus terjedésének erélyes meggátlásáról.

Sajnos az ipari üzemek nagy részében kevés nyomára akadunk azon óvó-intézkedéseknek, melyek hivatva volnának a munkások egészségét megvédeni, erejét fentartani, életét megmenteni.

A női és a fiatalkorú munkásokra vonatkozó törvényes intézkedéseink gyökeresen megváltoztatandók. A legnagyobb hiba jelen viszonyaink között abban rejlik, hogy a zsengekorú, testileg eléggé ki nem fejlődött munkások az egészségtelen iparágaknál is alkalmaztatnak s így egészségektől már életök tavaszán megfosztatnak. Ezen serdülő korokban, nehéz és az egészséget megtámadó munkát végző fiatal egyének nagyobb része oly kórnak a csiráját szerzi meg, mely életét nemsokára kioltja vagy annak erejét legalább tetemesen aláássa.

Itt egy speciális törvénykezés kellene, mely a fiatal és női munkások ügyeit, a munkaidő, az éjjeli munka kérdését szabályozná és minden egyes egészségtelen iparra nézve külön-külön rendelkezések által intézkednék. 16 évesnél fiatalabb munkásokat ne legyen szabad foglalkoztatni az egészségtelen iparágakban.

A 25 éven aluli nőmunkások munkaideje megszorítandó, különösen az ezen munkások által teljesítendő éjjeli dolgozás tekintetében.

A forró, nedves vagy túlszáraz levegőben dolgozók szintén egészségök rovására végzik a munkát. Mindezt szabályozni és rendezni kellene úgy, hogy fiatal, gyengébb szervezetű egyének ne alkalmazzassanak ily üzemekben és helyeken, továbbá hogy minden ipari telepen, gyárban, bányában stb. minden csak lehetséges óvóintézkedés foganatosítassék, a munkások testi épségének és egészségének legteljesebb megoltalmazása céljából.

A munkások egészségét és életét megvédelmezni az állam és társadalom egyik legszentebb feladata, és ha mindent el fogunk követni, ami a munkások anyagi és erkölcsi jólétének terjesztését és fejlesztését eredményezni van hivatva, iparunk és közgazdaságunk minden ága hatalmas haladást fog majd felmutatni s nemzetünk és hazánk a mai világversenyben és a közművelődési élet minden terén szilárd, megrendíthetetlen és tiszteletet parancsoló pozícióra fog szert tenni.

A modern jog- és kulturállamok társadalmi és iparpolitikájának oda kell irányulnia, hogy a munkát kereső a kellő védelemben és biztonságban részesüljön. A munkások testi épségét és egészségét oltalmazni és fentartani az állami és társadalom legszentebb céljai és legszigorúbb kötelességei közé tartozik. A munkásnak csak egy vagyona van: testi épsége és egészsége. Tudjuk, hogy minden ipari munka idővel aláássa, megrontja a legerősebb emberek egészségét.

Tekintetbe kell még venni a baleseteket, melyek sok esetben vigyázatlanság, sok esetben a szükséges óvóintézkedések hiánya folytán keletkeznek és számos munkás egészségét megcsorbítják, vagy életét kioltják.

Hazánkban eddig kevés történt a balesetek megghiúsítása ügyében is, ezért most teljes erővel kell hozzálátnunk a reformokhoz, annál is inkább, mivel iparunk jelenleg a legszebb fejlődés stádiumába lépett, és nagy lépésekkel halad előre.

Tudjuk, hogy Angol- és Németország iparuk csodálatos fellendülését a munkások érdekében életbeléptetett intézményeknek köszönhetik első sorban.

Az egészséges, friss erővel dolgozó és megelégedett munkás, a nagymérvű és áldásos produkció egyik fő- s alaptényezője.

Ajánlatba hozom ennél fogva egy oly intézmény létesítését, mely hivatva lesz a munkások testi épségét és egészségét védelmezni, a társadalom jólétét hathatósan előmozdítani és az állam erkölcsi köteletségének is eleget tenni.

Itt magasztos, messzire és mélyre kiterjedő, kiváló horderejű reformról van szó.

Százak és ezrek élete lesz megmenthető, sok és nagy nyomor kikerülhető.

Ajánlom e javaslatot a magas kormány és irányadó testületek illetve személyek becses figyelmébe !

Első segélynyújtás baleseteknél és mérgezéseknél az ipari üzemben.

[Szerző eredeti javaslata.]

A munkások egészségét s testi épségét megőrizni és megvédeni a kultúrállamok első feladatai közé tartozik. A munkás a produktív (ipari) termelés egyik főtényezője, a társadalmi rend alapja, az állam vagyoni és véderői hatalmának legszilárdabb oszlopa. A modern technika vívmányai igaz, hogy megkönnyítették az emberek munkáját, a fizikai erő fogyasztást is csökkentették, ami tagadhatlanul kiváló nyereség számba megy, de másrészt a legrémítőbb veszéllyel fenyegetik a munkást, ha csak legkevésbé vigyázatlan, úgy hogy a modern ipari munkás minden foglalkozása minden pillanatában életét vagy legalább is testi épségét kockáztatja, eltekintve azon iparágaknál való munkálkodástól, melyek az egészségre folytonosan káros és idővel pusztító hatást gyakorolnak. Ezért mindenekelőtt a gyermek- és női munkát kell szabályozni s az egészségtelen iparágakra vonatkozó külön rendelkezések s intéz-

kedések által kell a munkások egészségének fenntartására és védelmére vonatkozólag kellőképpen gondoskodni.

A munkás testi erejétől, egészségének épségétől függ első sorban munkareje és munkaképessége. Amint tudjuk, a munkások minősége az ipari produkció felvirágzását különösen befolyásolja, mint azt Anglia és Németország főképen bizonyítják.

A társadalomnak és államnak oda kell hatnia és törekednie, hogy mind az tekintetbe vételessék, mindaz a kellő figyelemben részesüljön és alkalmazta? s ék, ami képes a munkások megóvását eszközölni. De még a legszigorúbb óvintézkedések dacára is előfordulnak balesetek az ipari üzemben, sőt sajnos elég gyakran.

Intézkedni keli tehát a rögtöni segélynyújtás lehetőségére nézve, ami rendkívüli jelentőséggel s horderővel bír, hiszen sokszor a sebificiálása, a nagy vérvesztés, a beállott elgyengülés stb. folytán az illető szerencsétlenül járt munkások életüket veszítik, míg ellenben jókori segélynyújtás által életök megmenthető lett volna.

Az első segélynyújtásra és a balesetek meghiúsítására vagy enyhítésére nézve még sok intézkedés múlhatatlanul szükséges.

1. Legyen minden gyárban és ipartelegen legalább két munkás orvosilag kioktatva az első segélynyújtás és a kötő- s fertőtlenítő szerekkel való elbánásban.

2. Legyen minden gyár- és ipartelegen külön szoba (ágygal ellátva), melynek az az egyedüli rendeltetése, hogy ott a sérültek egyelőre elhelyezendők és ápolandók, amíg orvos érkezik és lakásukra vagy a kórházba szállítja őket.

3. Minden ipar- és gyártelepen, a hol gépek vannak használatban, minden munkahely, a melyen gépek működnek, villamos vezetékekkel legyen összeköttetésben a gépész helyiségével, és minden ily munkahelyiségben jelzőkészüléknek kell lenni, hogy adott jelre a gépész rögtön megállíthassa menetben lévő összes gépeket. Előfordulhat, hogy a menetben lévő gép vagy annak egy része megragadja a munkást, vagy pedig, hogy oly változás történik a gépen, mely annak, vagy a forgó szíjaknak rendes működését megakadályozza, vagy megzavarja.

Jelzőkészüléknek az indító gépek helyiségéből is kell kiindulnia az összes helyiségekbe, hogy a gépek – a gépész jelentésére – menetbe helyeztessenek. A jelzőkészülékek használatára s kezelésére vonatkozó utasítás és magyarázat minden jelzőkészülék mellett kifüggesztendő és bőven ismertető.

4. Minden gyárban respirátorok is tartandók készletben, hogy valamely munkást, ha mérges gőzök által elkábulna, megmenteni és a veszélyes gázrégióból elhozni lehessen.

5. Villamos áram által sérült egyéneknek csak a legnagyobb elővigyázattal szabad segínyt nyújtani. A segélynyújtónak gummikeztyűt és cipőt kell felvennie vagy legalább is vastag száraz kendőket kezére csavarni, hogy teste ne jusson érintkezésbe semminemű vezetékkel, se pedig a sérülttel.

6. Mindenkinek, aki sérültnek segítyt akar nyújtani, előbb saját ruháit jól ki kell tisztítania és kezeit 3-5%-os karbolos vízben jól meg kell mosnia.

7. Vérmérgezés ellen „Creolin Pearson” használandó, melylyel minden seb kimosandó, azután a sebgyaze-kötőszerrel bekötendő. Ha már mutatkoznék vérmérgezés (a tagok dagadása, vörösödés, láz), úgy a kreolin belsőleg alkalmazandó, két-három óránként 15-20-25 csepp bevétele útján, a kor szerint kisebb vagy nagyobb adagban.

8. Kisebb vérzéseknél meg lehet kísérelni sterilizált vattát forró tiszta vízbe mártva a sebre tenni, hogy az a vérzést elállítsa.

9. Vérhányás és vérköhögés ellen a beteget le kell fektetni és ruháit felbontani, a betegnek hideg vizet kell (kortyonként) lassanként, vagy jégdarabocskákat lenyelnie. Igen tanácsos konyhasót bevenni nagyobb adagokban. A mellre és gyomorra hideg vizes borogatások teendők, óvatosan, hogy köhögésre ne ingereljen, ha a tüdőből vagy a gyomorból jött a vér.

10. Vérzéseknél: Minden vérző tagot lehetőleg magasra kell helyezni. Azon vérzéseknél, hol a vér nem sugárként ömlik és nem időközönkénti kitódulásban mutatkozik (tehát vivőerek sérülésénél), a vérző hely alatt alkalmazandó a bekötés, előbb a seb dezinficiálandó. Ott, a hol az ütőér van megsebesítve, hol tehát a vérzés nem lassan, szüntelen folyik, azonban a szívverésnek megfelelő ütemek szerint kilövel, a bekötés a vérző hely felett alkalmazandó. Mindenkinek ki a vérző hellyel érintkezésbe jön, mindenkinek, a ki sérülteknek segítséget nyújt, a ki a dezinficiáló szereket és kötő szereket alkalmazásba hozza, előbb kezeit meg kell jól mosnia és ruháit jól kitisztítania a portól stb. Szivacsot nem szabad sebmosásra alkalmazni, csak vizet vagy irrigátort.

11. Elájulás. Az elaléltnak fejét, ha nem vértó dulás idézte elő az aléltságot, lehető mélyen kell elhelyezni, orrát vízzel kell fecskendezni, mellét és lábait kefékkel dörzsölni.

12. Gutaütés. A fejet magasán elhelyezni, hideg vizes borogatást a fejre alkalmazni.

13. Az ütőerek vérzésénél erős bekötés alkalmazandó, legcélszerűbb az orvos jövetelég a háromszögű kendőt a seb fölött, illetve a seb és szív között fekve elhelyezni, a két végét összekötni és a csomó alá szilárd tárgyat tenni és azt addig forgatni, míg a kötés jól össze nem szorul.

14. Csonttöréseknél rögtön az orvost kell hivatni, a megsérült helyet azonban az orvos eljövetelég lehet bekötni nagy elővigyázattal.

15. Ficamodásoknál nem szabad a kificamodott tagot bántani, a beigazítást csak az orvosra szabad bízni. Hideg borogatások teendők a kificamodott tagra az orvos megérkezétekig.

16. Minden iskola, internátus, árva-, menedékházban, valamint ápolóintézetekben mentő szekrénynek kell készen lennie és hozzá megfelelő utasításnak mellékelve kifüggesztve tartatnia.

17. Bánya-, huta- és kohóműveknél is kell mindenütt készletben tartani mentő szekrényt (valamint minden kisiparosnak is, a ki segédszemélyzettel dolgozik).

18. Ipari üzemeknél: Egy külön kulccsal elzárható kis szekrényben vagy a mentőszekrény belsejének külön elzárható részében tartandók az orvos által

nyújtandó következő szerek*): Morfium-, pravaz-fecskendő, chloroform, érvágási lancetta, pincetta és szonda.

A mentőszekrényben tartandó: ecet-éter, szagoltatásra, ájulásnál, nagy gyengeségnél cukorral itatható;

lenmagolaj vagy thymol, mésvízzel, égési sebekre:

cambrük-kötőszerszer, a kötés megerősítésére és vérzések alákötésére;

guttaperchapapír, a kötések vérzése víz és levegő ellen;

vércsillapító vatta; égetett magnézia, szóda, mustárpapír, terpentinolaj, kávé (mérgezés ellen), irrigator sebmosásra, karbolsav sebkimosásra és kompresszió-öv. Esmarch-féle tourniquet, pléttál sebmosásra, kefék a test dörzsölésére, konyak, köpöcsésze, fémedény.

19. *Mérgezéseknél* a következő *ellenszerek* használandók:

Éthermérgezesnél a lélegzést mesterségesen kell elősegíteni, a fejet és testet hidegvízzel leönteni, mustárpapírt a mellre és a szívtájára tenni, az alsó lábakat s a talpakat kefékkel dörzsölni.

Alkaloidák (káli-amoniák, szóda, hamuzsír stb.) ellen: Hígított ecetsav vagy citromsav, forró kéz- és lábfürdők, jégpillulákat lenyelni, hideg borogatás a gyomorra, tannin erős adagokban.

Alkohol ellen: Hideg zuhany vagy borogatás a fejre, forró kéz- és lábfürdők, erős fekete kávé, bőrdörzsölés.

Antimon ellen: Sok tej, 1½%-os tanninoldatból 10 percenként egy evőkanál, jégpillulák;

Ólom ellen: Hánytatószerszer, legjobb nátronszulfát vagy magnezial-szulfát (theakanállal), – többször tej, később hashajtószerek;

Bróm ellen: Alkálikat, p. magnesia usta;

Karbolsav ellen: Hánytatószerek, fehérnyeooldat, tej, jégpillulák;

Arzenikum ellen: Égetett magnézia vízzel, tej, szappanos víz, hánytató garatcsiklánozással előidézendő.

Chlor ellen: Tojás-fehérmeye, pálinka, forró víznek gőze belehelve vagy ammóniák;

Anilin ellen: Glaubersó;

Chloroform ellen: a lélegzésnek mesterséges elősegítése, hideg zuhany, a fejre bőrdörzsölés, fekete kávé;

Cyan ellen: hánytató, szódavíz, garatcsiklánozás, kimosása a gyomornak, hideg zuhany, fej és hát leöntése, mesterséges lélegzés, ½ % kalium-hypermangános oldat kis pohárban.

Jód ellen: Cukorvíz, folyós fehérnyeye, mustárpapír, bőrdörzsölés, fehérnyeooldat, mustárpapír mellen és lábon.

Égési sebekre: Mésvíz és lenmagolaj keverék.”

Szénoxyd, világítógáz mérgezések: Hígított citromsav, ecet, jég, olaj; ugyanez a lúgoknál.

Rézvitriol ellen: Magnesia usta, tojásfehérmeyeoldatok.

Foszfór (gyújtó) ellen: Terpentinolaj 30-50 csepp italban.

* Az 1900. március havában kelt belügyminiszteri rendeletben elősoroltakon kívül.

Ha foszfor a vérbe jön (a gyújtó meggyújtásánál), magnéziát vízzel kell bevenni; tejet nem szabad adni, szódát kell vízbe tenni és ezen oldatba mártani a sérült ujjat vagy kezét.

Salétromsav, sósav, kénsav ellen: Égetett magnózia, tej, szappanos víz.

Oxálsav ellen: égetett magnézia, hánytató, calcium-karbonat.

Nikotin ellen: vörös bor.

Chrómsav ellen: magnesia usta.

Nitrobenzol ellen: hánytató, bördörzsölés.

Higany ellen: gyomorkimosás, tej, magnézia, tojásfehérnye.

Salétromsav ellen: tej, konyhasó.

Kénsav és egyéb savak ellen: Magnesia usta vízben, tej, mésztej; hánytató a sérült szövetek szakadékonysága miatt nem alkalmas.

Strychnin ellen: Hánytató, 3% taininoldat, 10-10 percenként 1 evőkanállal.

Kéngáz: Mesterséges lélegzés, chlór belélegzése chlórvíz előtartása által; friss levegő.

Cyankálium ellen: Mustártapasz, hideg borogatás a fejre és hátra, erős fekete kávé.

Aranypreparatumoknál: Magnózia, tojásfehérnye.

Jódpreparatumoknál: Magnéziatej.

Rézpreparatumoknál: Égetett magnézia, cukorvíz, tej.

Higany: tojásfehérnye, tej, cukorvíz.

Cinkum: tannin, fekete kávé.

Cinn: magnéziatej, tojásfehérnye.

20. Mindazon – különösen pedig kémiai – gyárakban, hol az efféle mérgezések előfordulhatnak, ezen tabella készletben tartandó, az itt megnevezett ellenmérgekkel együtt. A tabella használati utasításként szolgáljon az első segélynyújtásra.

A bányamunkások egészségének és testi épségének védelme.

(Szerző eredeti javaslata.)

azánk bányáiban aránylag kevés számmal fordul elő nagyobb szerencsétlenség. Ezt az ott foglalkoztatott munkások egyrészt a központilag szervezett szigorú fegyelemnek, másrészt a helyi bányahatóságok lelkiismeretes kötelességtudásának és nagy körültekintésének köszönhetik. Ámde még minden rendtartás és célszerű intézkedés mellett is elég gyakori a halállal végződő vagy állandó keresetképtelenséggel járó bányaszerencsétlenségek száma.

E munka lehető tökéletessége szempontjából kívánatos, hogy legalább nagyjából és általánosságban a bányamunkásvédelemmel is foglalkozzam. A következőkben foglalt intézkedések közt tisztán szociális természetűek is foglaltatnak, java részük azonban egészségügyi jellegű.

Javasolataimat e részben így foglalom össze:

1. Fiatal munkás 16. életévéig a föld alatti bányamunkából kizárandó.
2. Kőszén-, fém-, vasbányákban dolgozó munkásoknak és azoknak, akik robbantási munkáknál közreműködnek, a lehetőség szerint respirátort kell használniuk.
3. A munkaidő egy-egy munkásra nézve 12 óránál tovább nem tarthat 24 óra alatt.
4. A beteges vagy gyengébb szervezetű munkások orvosilag többször megvizsgálandók minden évben.

5. A 18 éven felüli munkások a 21 évesekig csak 8 órán át alkalmazhatók 24 óra lefolyása alatt. 21-24 éves korúak pedig 9 óra hosszát.
6. Éjjeli munkára nem alkalmazhatók egyáltalában a 20 éven aluliak, 20-24 évesek csak 4 órára éjjelenként és ha éjjel dolgoztak, akkor a reá következő napon legfeljebb 6 órán át foglalkoztathatók bányamunkánál.
7. A 24 éven felüliek, ha éjjel 4 óránál tovább, de 6 óránál többet nem dolgoztak, a másik nappal csak 5 órán át alkalmazhatók bányamunkára.
8. Éjjeli munkaidő alatt az este 8½ órától reggeli 5½ óráig tartó idő értendő.
9. A munkabér kifizetése korcsmákban, kantinokban vagy ilyenekkel kapcsolatos helyiségekben tilos.
10. 30 éven aluli személyekre nem szabad bízni oly gépeket, melyek a munkások lebocsátására vagy felhúzására szolgálnak és ily gépeket csakis férfiaknak szabad kezelniök.
11. Minden balesetről, amely halálos kimenetelű, 24 órán belül a pénzügyi minisztériumhoz jelentés terjesztendő.
12. Az aknanyílásoknál, be- vagy lejáratoknál női személyek nem alkalmazhatók.
13. 20 éven aluli fiatal munkások csak akkor vehetők fel bányai üzembe, ha szülőik vagy ezek joghelyettesének beleegyezését felmutathatják.
14. Nőnek 18 éven alul nem szabad bányamunkába lépni.
15. A vasárnapi munkaszünetnek vasárnap 6 órakor reggel kell legkésőbb elkezdődni és 24 órán át tartani. Vannak munkálatok, amelyek kivételt képeznek, mint víztartás, tisztogatás, idovezetés, olvasztási, kokszkemence stb. üzemekben, az inspekciós, a védelmi és esetleges mentő vagy óvó munkálatok.
16. A szállító gépek, felhúzó és hasonló készülékek naponta kétszer megvizsgálandók állapotukra nézve.
17. Ha a bányavállalat 16-24 éves férfi munkást, úgyszintén bármely korú női munkást akar fölvenni, azt előzőleg az elsőfokú iparhatóságnak kell bejelentenie.
Ezen jelentésben a munka helyét, nemét, idejét, a munkaidő kezdetét és végét, a munkaszünet tartamát is meg kell jelölni.
18. A fiatal (16-24 éves) és a női munkások külön jegyzékét, azok munkaidejének kezdetét és végét, a munkaszünet tartamát

- mát és idejét kitüntető jegyzéket alkalmas helyen kell kifüggeszteni.
19. Két egymásután következő ünnepnapon a munkaszünet 36 óra.
 20. Fiatal egyéneknek (16-24 évesek) köszén- és fémtelepeken, illetve bányákban csak 6 órán át szabad szünet nélkül dolgozniok. Ha köszénbányában naponta kettős munkaszakonként dolgoznak, akkor az elsőnek reggeli 5 óra előtt nem szabad elkezdődni, a másodiknak esti 10 óránál tovább nem szabad terjedni.
 21. Vasárnap és más ünnep előtti napon az első munkaszak (Schicht) 4 óraker reggel is kezdődhetik, vasár- és más ünnepnap utáni napon a második munkaszak (6-6 órás cyklus) éjjel 12 óraker is zárulhat.
 22. Munkaközben az első 6 óra alatt félórari szünetnek kell lennie, a többi idő alatt pedig másfél órari szünetnek,
 23. 18 éven aluliaknak (16-18) hetenként 36 óránál többet nem szabad dolgozniok.
 24. Ott, ahol inespribilis gázok fejlődnek a pneumatoför alkalmazandó, továbbá a Rocayrol-főle respiratorium, mely egyúttal világító készülékkel is fel van szerelve.
 25. Föld alatti bányamunkánál, ott, ahol 29 vagy több Celsius-fok hőség fejlődik, egy-egy munkás 6 óránál tovább nem foglalkoztatható 24 órán belül és évenként 60 napnál többet ott nem tölthet munkában.
 26. Olomhutáknál fürdő-intézetek létesítendőek a munkások számára.
 27. A cinkdesztilláló kemencékhez, cinkhutákban 20 éven aluli férfi munkás és nő egyáltalában nem alkalmazható.
 28. Minden 16-20 éves munkás felvétele előtt hatósági orvostól megvizsgálandó, hogy alkalmas-e bányamunkára.
 29. Nők a gyermekágy után 5 hét letelte előtt csupán orvosi engedelemmel dolgozhatnak.
 30. Motorok, kazánok, mozgásban lévő gépek, tengelyek, szíjak és más átvitelek (transmiszsiók) tisztításával 30 éven aluli munkások meg nem bízandók, valamint szíjak, kötelek és láncok föl és letételével sem. (Hutákban, öntödékben, hengerművekben stb.)
 31. A 24 éven aluli munkások évenként legalább egyszer tisztí orvos által megvizsgálandók.

32. Nőket és kiskorúakat még rendkívüli sürgős esetekben sem szabad a rendes munkaidőnél tovább dolgoztatni.
33. Férfiakat 18 éven alul, nőket pedig 20 éven alul bányákban csak könnyebb munkára szabad alkalmazni.

*
* *

Ezzel kapcsolatosan jelzem, hogy a belgiumi szénbányákban épp mostanában *új szerkezetű lámpával* kísérleteznek. Ez a lámpa nemcsak a bányalevegővel szemben nyújt biztonságot, hanem *jelzi a gyilkos gázok jelenlétét* is.

Mint a brüsszeli lapok írják, az új szerkezetű lámpa hasonlít a Davy-féle lámpához, szintén finom dróthálójával van borítva, azonban belső szerkezete egészen más. A drótháló ugyanis össze van kapcsolva egy galvanométeres thermo-elemmel. Ha a bányában bányagáz van, akkor a lámpa lángja nagyobb meleget fejleszt, mint rendes levegőben, ez pedig a thermo-elemben nagyobb áramot hoz létre, amit a galvanométer kilengése jelez. Ha pedig *szénsav* (szénoxid) van a bányában, akkor a láng gyengén melegít, a galvanométer ellentétes jelzést mutat. Ilyképpen a lámpával a különböző veszedelmes gázokat is föl lehet rögtön ismerni, ami a bányamunkásra életkérdés. Az új szerkezetű lámpával való kísérlet eddig teljesen bevált, miért is a belgiumi szénbányatársaságok már elrendelték az alkalmazását.

Javaslat az iparhygiéna szakszerű oktatására vonatkozólag.

(Szerzőnek eredeti javaslata.)

1.§.

A technikai iskolákban a konstrukció tanításánál nagy súlyt kell vetni a baleset-elhárításra vonatkozó minden intézményre és technikai eszközre, hogy már az üzemek létesítésénél figyelembe vétessenek mindazon tényezők, melyek hivatvák a munkások életbiztonságát és egészségét előmozdítani és védelmezni.

2. §.

Az összes ipar-iskolákban oktatók a tanítványok, ha lehet külön kurzusokban, az első segélynyújtásra balesetek alkalmából, miután az ily iskolákból kikerülő személyek később majd egész életüket ipari üzemekben töltik el.

3. §.

Az ipariskolákban iparhygiéna tanfolyam létesítendő. Ennek célja: felkarolni minden kórdórt, mely a munkások egészségét, él és munkaerejének fentartását és fejlesztését; a gyermekek, a női és fiatal munkások munkaviszonyait, a szkrofulózis, tuberkulózis terjedését a munkáscsaládokban s az ellenük való védekezést, a munkáslakások ügyét, az egészségtelen iparágakat, a bányamunkát stb., az alkoholizmust illeti és sok mást, ami ezen kérdésekkel kapcsolatban van.

4. §.

Az orvos-növendékeknek az egyetemeken behatóan kell előadni az iparhygiénát és ebből különösen vizsgálandók azok, akik állami, avagy községi szolgálatba óhajtanak lépni.

5. §.

Munkások számára ingyenes közegészségügyi előadások rendesendők. Az ily előadások lehetőleg vetített képekkel illusztrálандók. Előadási témákul általánosságban a következők ajánlhatók: Tuberkulózis, infékción (fertözés), alkoholizmus, az egészséges életmód, különös tekintettel a táplálkozásra és a lakáshygiénára, gyermeknevelés stb.

*

*

*

Iparhygieniai bizottság.

(Szerzőnek eredeti javaslata.)

1. Budapesten a kereskedelemügyi minisztériummal kapcsolatban iparhygieniai hivatal, illetve bizottság alkotandó.

E bizottság tagjait a miniszter nevezi ki, még pedig áll a bizottság 30 tagból. Elnöke a miniszter vagy helyettese. A tagok egy harmada munkátadók, egy harmada szakférfiak, orvosok, khémiával foglalkozók, technikusok stb., egy harmada munkásokból áll. E bizottság mindazt tanulmányozni és tárgyalni tartozik, ami a munkások egészségügyi viszonyaira, az élelmi cikkek, a munkáslakások, a munkások betegségei, a gyermekek betegségei, különös tekintettel a skrofulózisra, ami a tüdőgümőkór és az ellene való védekezésre, az egészségre kártékony iparágak, a különféle óvintézkedések, a mérgezések és egyéb balesetek, a nők és gyermekek munkája, az éjjeli munka, a munkásoknak orvosok által való többszörös megvizsgálása stb. ügyére vonatkozik.

2. E bizottság minden hónapban egyszer tart értekezletet. Az indítványok 7 nappal előbb az elnöknél adandók be.

3. A tagok semminemű díjazásban nem részesülnek.

4. A tagokat a miniszter 2-2 évre nevezi ki. Ez idő lefolyása után ugyanazokat nevezheti ki, de még csak egy turnusra.

Állami intézkedések.

- Betegsegélyezés és munkásbiztosítás. -

unkámnak jelen fejezete megközelítőleg sem merítené ki az egészségügy terén tett és teendő intézkedéseket, ha meg nem emlékezném arról a nagyszabású *állami és törvényhozási* akcióról, amelyet kormányunk a kilencvenes évek elején inaugurált a munkásjólét terén és amely tavaly (1907) a munkásbiztosító pénztárak szervezésével fejeződött be.

Az első nagyszabású szociálpolitikai intézményt a magyar törvényhozás az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről szóló 1891: XIV. törvénycikkkel alkotta meg. E törvénycikkkel alapot létesített a munkásbiztosítási intézménynek további kiépítésére. A gyakorlat azonban csakhamar megmutatta, hogy az idézett törvényben alakított szervezet a betegség esetére való biztosítás szükségleteinek és igényeinek nem képes megfelelni. Ama feladat teljesítése, melyet e törvény a betegsegélyező pénztárakra ró, nagy anyagi áldozatokat követel.

Betegsegélyező intézményeink kezdettől fogva roskadoztak ez áldozatok súlya alatt, mert a szükséges anyagi eszközöket az 1891: XIV. t. c. mellett nem voltak képesek megszerezni. Részben ez a körülmény, részben a segélyezési igények hiányos kielégítése az évek hosszú során át számtalan panaszra és általános elégedetlenségre adtak okot. Ezért a kereskedelemügyi kormány, mely a betegsegélyező törvény módosításának szükségességét már régen fölismerete, 1901-ben készített is egy törvénytervezetet, melyet az érdekelt körökből összehívott értekezlet több napon át tárgyalt. A törvénytervezet, valamint az arra nézve megnyilvánult vélemények,

intézkedik a bejelentési kötelezettségről, a bejelentés és a tagság igazolásáról, megállapítja a betegség esetére való biztosításra fizetendő járulékokat. A negyedik fejezet a veszélyességi osztályokba való sorozásról és a balesetbiztosítás költségeinek fedezéséről, az ötödik fejezet a fizetési kötelezettségről, a hatodik a betegség esetén nyújtandó segélyekről, a hetedik a baleseti segélyekről és járadékokról intézkedik. Az első rész utolsó fejezete a balesetek bejelentésének, megvizsgálásának és a kártalanítási eljárásnak módozatait foglalja magában.

A második részben megtaláljuk a betegség és baleset esetére való biztosításnak *szervezetét*. Külön fejezetek szólnak az országos munkásbetegsegélyző és balesetbiztosító pénztárról, a kerületi munkásbiztosító pénztárakról, a vállalati betegsegélyző pénztárakról és a bányabetegsegélyző s dohánygyári betegsegélyző pénztárakról.

A harmadik rész a vitás kérdések eldöntése körül követendő eljárást és a felügyeletet szabályozza. A törvény a biztosításból keletkező vitás kérdéseknek eldöntésére külön *választott bírósági intézményeket* szervez.

A negyedik, utolsó rész végül a vegyes rendelkezéseket, büntető, átmeneti és záróhatározatokat tartalmazza.

A munkásvédelmi intézkedések dolgában sokat várunk az *ipartörvénynek* küszöbön levő *reformjától*. Irányadó helyről különösen a *munkaidő*, továbbá a *női* és *gyermekmunka* szabályozása tárgyában ígértek célszerű, közhasznú új intézkedéseket. Ezt örömmel vesszük tudomásul. A magyar munkások százezrei érthető kíváncsisággal várják az új ipartörvényt, melynek alkotóitól bizvást föltételezhető, hogy a kor egyik legsürgősebb követelményének eleget téve, üdvös alapvető intézkedésekkel járulnak majd hozzá a munkások testi és szellemi jólétének fokozásához és így a nemzet emberi tőkéjének gyarapításához.

Általános egészségügyi védelem.

éjezetül – az e fejezetben előadottak kiegészítéseképpen – dr. *Mandello* Gyula nyomán az egészségügyi munkásvédelemről általánosságban még a következő elméleti fejtegetéseket tartom szükségeseknek:

Az összes idevágó törvényhozások két típust mutatnak. Az egyik *általános* szabállyal oldja meg a kérdést. Kimondja, hogy a vállalkozóknak kötelessége mindama föltételeket teljesíteni, amelyek a munkások egészségének megóvását célozzák. E típus, melyhez – sajnos – a magyar ipartörvény is tartozik, szociálpolitikailag *értéktelen*, mert keresztül nem vihető. Szerfelett önkényes annak az elbírálása, hogy mi szükséges a munkás egészségének teljes megóvására.

A másik típus: a *részletes* technikai kodifikáció. Ebben szó van a telepek létesítéséről, építkezésekről, bányaberendezésekről, illetőleg ezek egészségügyi föltételeiről; továbbá a munkaüzem összes technikai kérdéseiről, levegőellátásról, szellőztetésről, hőfok, fejlődőgázok vagy por ártalmatlanná tételéről, az érintésből származó veszélyeknek miként való elhárításáról stb.

Legfényesebb példája az általános egészségügyi védelem ily részletes technikai kodifikációjának *Anglia* gyári törvényhozása, mely méltán szerepelhet szociálpolitikai eszmény gyanánt.

Az általános egészségügyi védelemnek egyik elsőrendű kérdése annak eldöntése, hogy egyáltalában milyen helyen (gyárépület, műhely, otthon) engedhető meg valamely munka folytatása. Oly országban, hol munka folytatásához iparendély szükséges, igen célszerű, ha ez engedély megadását attól teszik függővé, hogy az

a hely, amely számára az engedély kéretik, valamint berendezése is az egészségügyi védelem részletes rendelkezéseinek teljesen megfeleljen.

Az általános egészségügyi védelem két szociálpolitikai elvi jelentőségű problémát zár magába. Az egyik az, vajjon lehetséges-e ilyen védelem; a másik pedig, gazdaságilag kivihető-e az?

Az első kérdésre a feleletet a 19. században nagyra nőtt közegészségügyi és vele kapcsolatos *technológiai tudomány* adja. Ma már szellőztetésre, levegő megtisztításra, por fejlődésének megakadályozására, mérges gázok abszorbeálására, kártékony hő- és világítási hatások csökkentésére és mindenféle más technikai veszéllyel szemben oly magas fokon álló eszközök, berendezések és eljárások állanak rendelkezésre, amelyek lehetővé teszik a legmesszebb menő védelmet a fenyegető veszélyekkel szemben.

A második kérdés, vajjon az általános egészségügyi védelem gazdaságilag keresztülvihető-e, vagyis elbírhatja-e a modern termelés ama *költségeket*, melyek a célszerű egészségügyi védelem szempontjából nélkülözhetetlen berendezésekre szükségesek. Egy nemzet közössége szempontjából erre a kérdésre a válasz csak igenlő lehet, mert bizonyos, hogy *a védelemre* fordítandó összegek *megettérülnek a megvédett emberanyagban*. De ha csupán egy-egy termelési ágat szemlélünk is, szintén bizonyos, hogy a védelemre fordított összegek *gazdaságos befektetést* jelentenek. Eltekintve a betegségek okozta munkaóra-veszteségtől, az összes műveltebb államokban ma a munkásokat betegség esetén valami segély illeti, amelyet *biztosítási szervezetek* nyújtanak. A betegség okozta károk így mindig kifejezésüket bírják a kifizetett biztosítási összegekben. Ez összegeket pedig akár részben közvetlenül, akár közvetve és betudva a munkabérbe, a munkaadók az állammal és a munkásokkal közösen viselik.

Így tehát végelemzésben a betegségeket csökkentő egészségügyi védelem *gazdasági megtakarítást* jelent esetleg közvetlenül a munkaadóra, de minden esetre az *államra* nézve. Ha összehasonlítjuk ama költségeket, melyeket célszerű egészségügyi védelemnek nyújtása egy-egy vállalatban igényel ama megtakarítással, mellyel a betegségek csökkenése folytán a betegsegélyezés jár, úgy e megtakarítások bizonyára nagy kamatai a befektetési tőkének.

Az egészségügyi védelemnek e gazdasági megindokolása azonban nem mindenütt nyilvánvaló. Nem is mindenütt bír érvénnyel közvetlenül a munkaadó számára. Éppen ez az oka annak, hogy

az egészségügyi védelem keresztülvitelét nem lehet a vállalkozó önrendelkezésére bízni. A vállalkozók közt vannak gondosak és kevésbé gondosak, lelkiismeretesek és kevésbé lelkiismeretesek, olyanok, kik nagyobb belátással bírnak és olyanok, kiket csak az önérdek vezérel, s így szabad verseny mellett a kevésbé gondosak, akik az egészségügyi védelemről nem gondoskodnak, kényszerítik egyéb társaikat is arra, hogy ily célra ne költsenek, nehogy termelési költségeik magasabbak legyenek.

„Csakis az államnak messzemenő **kényszerítő** törvényhozási intézkedése és részletes technikai beavatkozása teremtheti meg a munkások érdekében feltétlenül szükséges általános egészségügyi védelme.”
(Mandello Gyula.)

* *

*

Vétkes mulasztást követnék el, ha e fejezet keretében meg nem említeném, hogy a munkásegészségügy terén dr. Pávai Vájna Gábor egészségügyi tanácsos, a pozsonyi állami kórház belgyógyászati osztályának főorvosa, jelentékeny propagandát fejtett ki különösen a *tuberkulózis* ellen való védekezés tekintetében. Azonkívül a *munkáslakáskérdést* is melegen felkarolta. Számos kitűnő szakmunkájában a tüdővész ellen való küzdelemre vonatkozólag főképen kiemelte az egészséges és olcsó munkáslakások létesítésének nagy szociális jelentőségét. Dr. Pávai Vájna Gábor orvosi munkái valóban megérdemlik a legnagyobb méltánylást és figyelmet, mert tudományos és ismeretterjesztő becsük mellett egyúttal a legfontosabb szociális reformokat is felölelik.

